

И. ЕФРЕМОВ

ПЕТ РУМБА

НАРОДНА МЛАДЕЖ

ИВАН ЕФРЕМОВ

ПЕТ РУМБА

Превод: Любен Велчев

chitanka.info

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР

Тази книга с разкази не е написана от професионален писател.

Такава уговорка е нужна не за да намали до известна степен литературните качества на книгата, а за да обясни някои нейни особености. Авторът на книгата И. А. Ефремов, в миналото моряк, сега професор по палеонтология, доктор по биологическите науки и минен инженер, е неуморим пътешественик, който е пропътувал в научни експедиции Сибир, Далечния изток и Средна Азия. Тези пътешествия са му позволили да натрупа голям жизнен и научен опит, който е намерил своето отражение в разказите му, стоплени с любов към богатата и обширна земя на Съветската родина, към чудната ѝ природа, вътрешно правдиви, изпълнени с благородното безпокойство на човек-създател, който търси път към новото и непознатото.

В Алтайските планини не съществува живачното езеро, описано от автора на „Пет румба“; в барханите^[1] на Шаргин-Гоби едва ли има гигантски смъртоносни червеи; в сърцето на скованите от студове сибирски планини, доколкото е известно, не са се запазили рисунки от първобитния човек, които да изобразяват африкански животни... Всичко това е смела фантазия на автора, основана обаче на напълно реална и научно допустима възможност. Но затова пък още колко други не по-малко необикновени и засега неоткрити чудеса има върху безграничните простори на огромната Съветска страна! Именно към тяхното откриване, към тяхното усвояване за благото на родината призовава тази книга с разкази от И. А. Ефремов.

[1] Бархани — пустинни дюни. ↑

...

... Вълните на оръдейния гръм ту се засилваха, ту се отдалечаваха и постепенно утихваха. Прожекторите угаснаха и само в далечината, по посока на Кунцев, все още пламваха звездите на експлозиите и се чуваше далечният шум на въздушния бой. Във вечерната мъгла силно миришеше на барут, на изгоряло. Ние, временните гости в голямата къща на Калужска, се върнахме от различните постове — кой от покрива, кой от двора, където наред с квартирантите участвахме в противовъздушната отбрана — в удобната квартира на нашия общ приятел и седнахме край масата — да си починем, да попушим. Отдалечената стрелба не утихваше, нямаше и отбой за въздушната тревога.

Едва преди два дни ние надойдохме в Москва от различни краища на Съветския съюз, за да получим нови назначения. Тази вечер всички бяхме свободни и решихме да уредим нещо като прощален „банкет“, прекъснат не навреме от фашисткото въздушно нападение.

Домакинът — възрастен морски капитан — леко надигна от креслото тежкото си тяло, угаси светлината и разтвори балконската врата. Ние мълчахме, като се вслушвахме в шумоленето на дърветата в Парка на културата и ловяхме звуците на далечните изстрели, които постепенно заглъхваха.

— Какво видяхте там, Игнатий Петрович? — запитах аз домакина, който замислен стоеше край балконската врата.

Той се обърна, затвори вратата, внимателно я задрапира, после завъртя електрическия ключ и погледна часовника.

— Ето що, приятели, — каза той — приближава десет часа, да се разотидем е вече може би късно, па и не сме се още наприказвали... Затова предлагам: останете тук до утре!

— Дадено, капитане! — одобрително се обадиха няколко гласове.

— Е, а сега, Ванюша, я намери: между гардероба и бюфета има още две-три бутилчици, от взривната вълна се крият. На масата има

достатъчно храна. А любителите на чая ще потърпят. При въздушна тревога у нас газът се прекъсва.

— Чудесно вино имате, Игнатий Петрович! — каза майор Лебедев.

— Такова вино нийде вече не ще пиете — със спокойна увереност се обади нашият капитан, като разглеждаше чашата на светлината. — Отдавна го имам, допиваме остатъците... Да — внезапно се оживи той, — хубаво е да се пие такова вино в светли, ярки минути на живота... Ето събрали сме се — може би за последен път. Очакват ни различни приключения и, разбира се, тежки изпитания. Един ден пак ще се събереме!... След победата?... Та какво, всички ние сме опитни хора, походили сме и много нещо сме видели. Според мене, не заслужава да прием за едно бъдещо събиране тука. И без това ще се съберем, ако бъдем живи. Предлагам да прием за най-интересната, най-светлата преживелица, която всеки е имал в живота си! — и като дигна чашата, морякът бавно изпи тъмното, гъсто вино.

Ние последвахме примера му.

— Преживелици... — бавно произнесе вторият моряк, също капитан, по-млад от домакина. — Та те могат да бъдат и силни, и ярки, но те не винаги са интересни за другите...

Игнатий Петрович поклати глава отрицателно.

— Това не е вярно. Ние живеем като че ли обикновено, ден след ден и месец след месец. Работим, радваме се, огорчаваме се, и нищо забележително не ни се случва. Към това може да се свикне и цял живот може да се изживее, без да се забележи в него нещо особено. Ето именно така се появяват скептиците. Всичко им е безразлично, всичко е празна работа, всичко не е интересно... И не е за чудене: ако в живота вървиш със затворена, закоравяла душа — ще срещнеш нещо наистина забележително, а ти дори не си го забелязал, обърнал си се и си отминал...

— Гледайте — продължи той, като показва с ръка към стената, където висеше направен от него самия грамаден чертеж на компас: — прекарайте мислено оттука локсодромии^[1] по всичките тридесет и два румба^[2] и бъдете уверени, че по всеки румб ще ви се случи нещо необикновено, ако имате достатъчно възможности и сили за дългия път. А може би този път да не бъде дълъг. Е, свършвам, и без това нещо

много се разприказвах!... Всички ние, приятели, сме прокаравали своя курс по различни румбове на живота — и нима не се е случвало нищо интересно или необикновено, както го наричам аз? Предлагам подред да си разкажем кому какво се е случило. Виното е хубаво, време имаме премного. Нека тази наша среща също бъде необикновена и да остане за дълго в паметта ни.

Мълчанието продължи няколко минути. После капитан Евгений Николаевич Елисеев стана, поразходи се из стаята и каза:

— Ако позволите, ще почна аз. Ако не е интересно, ще кажете.

Ние се настанихме по-удобно и се приготвихме да слушаме. Капитанът седна и почна да разказва. Тъй ми се е и запечатал в ума — висок, плещест, в син кител, с втрещен поглед на големите сиви очи и с отсечени движения на лявата ръка, с лула, стисната между показалеца и средния пръст. Струичките синкав дим, които се стелеха от лулата, като че ли подчертаваха думите му.

По-късно, доколкото можах, записах разказите, които чух тази вечер и, както ми се струва, им дадох подходящи заглавия.

[1] Локсодромия — линия на корабния път, която образува еднакви ъгли с всички меридиани. На морската карта се изобразява с права линия. ↑

[2] Румб — едно от тридесет и двете деления на компаса. Единица от делението окръжността на хоризонта, равна на $11,25^\circ$. ↑

СРЕЩА НАД ТУСКАРОРА

Ако усвоим представата на нашия мил Игнатий Петрович за румбовете, може да се каже, че всичко, което ще разкажа, се случи на румба „чист изток“, преди много години. Тогава плавах като старпом^[1] на доста големия параход „Коминтерн“ — пет хиляди тона, здрава английска направа. Плувахме между Владивосток и Камчатка, понякога на юг — в Шангхай или по-близо, в Хензан и Хакодат.

През юли 1925 година ние извършвахме редовен рейс в Петропавловск с отбиване в Хакодат, следователно през Нугарския пролив. Излязохме от Хакодат надвечер и след едно денонощие ни връхлетя бесен щорм, истински тайфун от югозапад. Настъпи такова вълнение, че когато минавахме траверз^[2] Немуро, вълните почнаха да закриват кораба. На палубата ние имахме ценен товар, а освен това и разни чупливи машини в трюма^[3]. Нашият капитан — вие, Игнатий Петрович, разбира се, го знаете — Бегунов, великолепен, макар и суров старец, след късо съвещание с мене на мостика реши да обърне повече на бакщат^[4], почти на фордевинда^[5]. Параходът веднага престана да загребва вода и въпреки адските вълни тръгна по-спокойно. Стана нужда да взема нов курс вместо обикновения — оставих остров Сикотан на север и поех източно от Курилските острови.

Щормът ни бяхта цяла нощ и почна да утихва едва на следното утро. Но вятърът беше много силен чак до вечерта. След това съвсем утихна и аз рано легнах да спя, защото страшно се бях уморил през последното денонощие.

Нощта се случи съвсем необикновена за тези места — безветрие, пълно затишие, ясна и безлунна. Спах много дълбоко, но по силно вкоренен навик се събудих при сигналния звън. Макар да не преброих ударите, знаех, че има половин час до дежурството ми. И наистина, почти веднага се появи бюфетчикът с грамадна чаша горещо какао. Мога да посъветвам всички да възприемат този навик — преди дежурство да пият горещо какао — тогава студът и влагата не са страшни и веднага престава да ви наляга дрямка. Сkochих, бързо се облякох, изпих какаото и като запалих лулата, отново се изтегнах в леглото. Колко са хубави тези десет-петнадесет минути преди излизане на нощно дежурство — в студа, мрака, влагата и мъглата!...

Като всмуквах благоуханния силен тютюн, аз се вслушвах в неравномерното пляскане на вълните и отчетливото работене на машината. Нейният мощен шум и лекото разтърсване на целия огромен корпус на парахода действуюаха успокоително, нещо като тиха музикална мелодия. В каютата беше топло, силната светлина на лампата падаше върху масичката с лежащата на нея интересна книга — наслада, която предвкусах след дежурството. С удоволствие изгледах каютата си — мъничка „вила“, която се носеше на двадесет фута над страшната зелена дълбочина на Тихия океан, и си помислих, че занятието на моряка ме беше увлякло, предимно защото ми оставаше много време за мислене, нещо, към което винаги съм бил наклонен.

Мислите ми бяха прекъснати от чукане на вратата. Вратата се отвори и на прага се появи масивната фигура на капитана.

— Какво скитате толкова рано, Семен Митрофанович? — запитах аз, като седнах и обърнах към него тежкото кресло. — Изглежда, че още не се е съмнало.

— Как да не се е съмнало! Скоро можем да угасим светлината... Ама пък и време ли е, рядко!...

— Време само за спане — казах. — Е, а аз, то се знае, съм мъченик — отивам на дежурство, а вие какво?

— Ех, младеж! Гледате само да се поизлегнете — добродушно отвърна капитанът, — а пък аз, старецът, нямам нужда от много сън.

Обиколих вече палубата, пресметнах загубите от щорма... Тъкмо се сетих, Евгений Николаевич, през деня проверете вашата ортодромия^[6], за да не е само според изчислението — прибави той, докато аз си намотавах шалчето около врата и с мъка обличах палтото.

— Непременно, Семен Митрофанович, пътят ни е нов — отвърнах аз на капитана и драснах клечка кибрит да запаля лулата.

Рязък тласък и последвалият след него глух удар разтърсиха корпуса на парахода. Почти едновременно се разнесе грохот нейде в кърмовата част и шумът на машината спря. Няколко секунди ние с капитана мълчаливо се гледахме един друг, като се вслушвахме. Машината поднови работата си — и пак същият грохот, който се замени с тишина. Горещата клечка кибрит, която продължавах да държа в ръката, изгори пръста ми и аз, като изпреварих капитана, изскочих от каютата.

Всеки, който много е плавал, ще разбере чувствата ми в тези минути, защото знае с какъв неволен страх се възприема спирането на машината в открито море. Мощното сърце на кораба с биенето си му вдъхва живот и сила за борба със стихията. Но щом то спре, и корабът е мъртъв — той става играчка на коварния океан...

Като завих към стълбичката, аз се подхлъзнах и едва сега забелязах, че параходът се е наклонил към левия борд. В този миг ме настигна капитанът. Прекъслечното дишане издаваше вълнението му, но побелелият на морето старец не продума нито дума.

На палубата беше тъмно. Едва начеващото зазоряване отбелязваше само общите контури на парахода. Вратата на кабината, в която седеше кормчията, беше полуотворена и от нея падаше ивица светлина. От мостика се разнесе развълнуваният глас на третия помощник:

— Нещастие, Семен Митрофанович! Натъкнахме се на подводна скала; винтът изглежда е счупен, кормилото е заклинено...

Капитанът сърдито извика:

— По дяволите, каква подводна скала?! Тук е най-дълбоката бездна на океана!

„Е, разбира се, Тускарорската яма“ — съобразих аз, като се успокоих малко.

Капитанът се качи на мостика. Моето място беше на палубата.

— Боцман, помощник-дежурните горе, да приготвят лота^[7]! — заповядах аз.

Като напрегнах зрението си, видях как капитанът се наведе към тръбата за говорене. „Говори с механика“, помислих си аз. Телеграфът слабо зазвъня. Пак се чу грохот под кърмата. Звъненето на телеграфа съвпадна с прекъсване работата на машината.

— Евгений Николаевич, спускайте лота от десния борд — долетя гласът на капитана.

Дадох заповед. Боцманът се обади от тъмнината:

— Няма дъно!

— По-близо до носа, при крамбола^[8]! — изкомандува капитанът.

— Две марки и две, — обади се боцманът.

— Четиринадесет фута? Що за дявол! — извиках аз.

Откъм левия борд дълбочината се оказа дванадесет до осемнадесет фута, зад кърмата — двадесет фута.

Съмваше се. Наведох се над борда, като се мъчех да различа нещо в тъмната вода, която се плискаше долу. Чуваше се онова тежко и бавно дишане на морето, което се нарича мъртво вълнение. С учудване усещах ритмичното поклащане на парахода върху голяма и дълга вълна. Това поклащане не се придружаваше с удари, което би било неизбежно при натъкване на подводна скала. Капитанът ме повика на мостика. Като се наведе над перилата, той упорито се вглеждаше във вълните откъм левия борд. Светна прожекторът. Сивата мъгла на утринния здрач се отдалечи от парахода. Забелязах, че под левия борд на парахода вълните бяха по-малко, отколкото наоколо — къси и плоски.

— Евгений Николаевич, по-скоро посочете мястото на парахода според изчислението!

— Добре, Семен Митрофанович, — отговорих аз и тръгнах към кабината на кормчията.

— Спуснете лодка — чу се гласът на капитана. — Петя, (тъй се наричаше третият помощник) вие с лота в лодката.

Уважението ми към капитана, който без излишно лутане ръководеше изясняването на злополуката, още повече нарасна.

„Герой старец“, мислех си аз, като полагах протрактора^[10] върху картата. В този миг чух стъпките на капитана зад гърба си.

— Е, какво? — спокойно попита той, като едва погледна картата, където набодената точка лежеше далеч от Курилските острови, над

страшните дълбочини на Тускарора.

Внезапно предположение процепи мозъка ми като мълния.

— Струва ми се, че разбрах, Семен Митрофанович, — рекох аз.

— Какво разбрахте?

— Натъкнали сме се на потънал кораб...

— Така е — потвърди капитанът. — Шансовете са едно на милион, а ето че ни е провървяло, няма що да се каже... Е, какви ли са измерванията на Петя?

Ние излязохме на мостика.

Лодката се беше вече приближила до левия борд. Както и очаквахме, нямаше дъно дори и близо до парахода.

Настъпи ясно утро. От трюмовете се върнаха ревизорът^[11] и боцманът, които доложиха, че няма пробито място. В това време при нас се изкачи началникът на водолазната спасителна група, която водехме да помогне на заседналия в плитчина японски кораб „Америкамару“, опитен морски инженер.

Той обиколи парахода, сетне се качи на мостика.

— Да почнем ли, другарю командир? — запита инженерът.

— Добре, започвайте по-скоро! — зарадвано се съгласи капитанът. — Вас ви водеха да спасявате японци, а пък сами станяхте спасяеми.

Двама водолази, широки като долапи — както изглежда хора с грамадна сила — почнаха да се приготвят. Аз сам на няколко пъти съм извършвал къси спускания под водата, но още нито веднаж не бях виждал работене на водолази в открито море и с любопитство ги наблюдавах.

Измерванията от лодката бяха установили приблизителната ширина на потъналия кораб. На левия борд закрепиха греда, от която спуснаха тясна стълба. Водолазът се въоръжи с дълъг прът и започна спускането направо във вълните, като от време на време се опираше с прът в борда на парахода и се разлюляваше на стълбата. Изведнаж той пусна стълбата и веднага се скри под водата, като остави на повърхността хиляди въздушни мехурчета.

Началникът на водолазната група стоеше на борда при телефона. Той махна с ръка към мене и към капитана и ни повика при себе си.

Стори ми се, че в лъчите на изгрялото над хоризонта слънце някаква тъмна маса смътно се очерта под парахода.

— Върнете се назад! — завика инженерът в телефона. — Да... Е, пропълзете!... А по-нататък? Добре...

— Какво е добре? — не се стърпя капитанът, но инженерът нищо не отговори.

Минаха, както ми се стори, много минути на напрегнато очакване. Мембраните на телефона от време на време глухо бръмчеха.

— Опитайте се да проникнете в кърмовото помещение или в трюма — каза инженерът и предаде телефона на втория водолаз. — Ето какво, другарю командир, — каза той, като се обърна към капитана. — Чудеса, и туй то! Под водата срещу нас е плавал някакъв затънал кораб. Ние с голяма сила сме се блъснали в него. Както се оказва, нашият „Коминтерн“ се отличава с много остри обшивки — той се е врязал в корпуса на загиналия кораб като брадва в греда и изглежда здравата се е залостил. Потъналият кораб е много стар, голям дървен платноход. Мачтите са изпочупени, разбира се, форщевенът^[12] на „Коминтерн“ се намира в кърмовото помещение на платнохода, а винтът и кормилото се намират точно над отломката на бушприта^[13]. Те, слава богу, са цели. Когато опитаме да пуснем в движение машината, винтът удря в бушприта. Здрав е този стар платноход — просто е за учудване!

— Обяснете ми, другарю инженер, — помоли капитанът — как потъналият кораб е можал да плува толкова време, при това под водата, също като подводница?

— Много просто: корабът е дървен и товарът му навярно е лек. Изпратих водолаза в трюма да види какво има там. А вие с парахода си сте го цапардосали под водата — той навярно едва-едва се е подавал над водата... Да, разбира се, нека се изкачи — прекъсна обясненията си инженерът, като се обърна към водолаза при телефона.

Събраната на борда команда, па и ние с капитана гледахме на излизащия водолаз като на вестител от неизвестна страна. Този човек смело се спусна във водата и дълбоко под парахода ходеше из потъналия кораб, който много години се бе носил по морските простори. Веселите, малко дръзки очи на свалилия костюма си водолаз с нищо не издаваха умората, която той несъмнено трябваше да чувства. На съвещанието в кабината на кормчията водолазът начерта приблизителния корпус на потъналия кораб, който ни учуди със старинните си очертания. Като знаеше, че винаги се интересувах от историята на флота и особено от платноходните кораби, капитанът ме

попита дали не мога да определя разреда и възрастта на кораба. Разбира се, по грубите контури, нахвърляни от водолаза, много мъчно беше да се реши нещо. Във всеки случай това беше тримачтов кораб с твърде големи размери, със широк корпус и издигната кърма. Реших, че са минали не по-малко от сто години от построяването му. Водолазът съобщи, че корпусът на кораба е построен от много здраво дърво. Трюмът бил догоре задръстен с леки плочи, както изглежда коркови.

Като помисли малко, инженерът реши да опита да минира десния борт на платнохода, за да може плаващият товар да се изсипе. Тогава тежкия, пропит с вода дървен корпус на кораба ще потъне от собствената си тежина и ние ще се освободим.

— Е, какво, хайде освобождавайте ни, в името на всичко свето! — извика капитанът.

Инженерът пак се замисли.

— Какви мъчности има още? — безпокойно запита капитанът.

— Там е работата, че за това са нужни двама души: ще стане по-бързо и, главно, по-безопасно. Ако не може да се промъкне в трюма от към борда, ще трябва да се дълбае отвън, а човек много тежко може да се справи с течението. Все пак щастие е, че е толкова необикновено тихо — иначе щеше да бъде съвсем зле.

— Но вие имате двама водолази — казах аз.

— Водолазите наистина са двама, но единият трябва да бъде горе, при помпата, нали една част от нашите специалисти замина напред с „Лозовски“. Затова и мисля как да се нареди...

В този миг си спомних за своя малък водолазен опит и си помислих: „Какво ли ще бъде, ако се спусна аз?“ Разбира се, страшно беше да се спусне човек в открито море, но бях уверен, че ще бъде полезен като помощна сила. Предложих на инженера услугите си в качеството на втори водолаз и в отговор на недоверчивата му усмивка разказах за възможностите си.

— Е, нека сам водолазът реши дали да ви вземе за помощник или не — каза инженерът.

Водолазът ме изгледа с преценяващ поглед и ми зададе няколко въпроса за работата във водолазния костюм. Отговорите ми като че ли го задоволиха и той се съгласи да ме вземе за помощник, като ме предупреди да се сърдя само на себе си, ако се ударя по-силничко в корпуса.

Изслушах внимателно всички наставления, като в същото време си мислех, че ако се „ударя в корпуса“, едва ли ще си спомня съветите на водолаза...

Командата се отнесе към моето потопяване с приятелски и весел ентузиазъм и докато ми обличаха водолазния костюм, успях да чуя не малко остри закачки, на които моряците са майстори.

Най-после всички приготовления бяха свършени. Нахлузеният шлем някак си изведнаж ме отдели от обикновения свят. Водолазът се беше вече скрил под кораба, когато аз почнах да се спускам по стълбичката, като твърде несръчно придвижвах тежките си крака. Всичкото ми внимание беше погълнато от люлеещата се под мене тъмнозелена повърхност на водата. Трябваше едновременно да натисна с тила пропускателната клапа, да изхвърля повече въздух и да се гмурна под вълната в момента, когато тя се отдръпва назад. Успешно направих това и след няколко секунди гъст здрач обви прозорчето на шлема. Водата наистина ме шибаше силно от лявата страна и само с налягане на всички сили се задържах на нещо, което наклонно се издигаше нагоре в дясно от мене, и можех да се озърна. Силно светещото над морето слънце даваше достатъчно светлина. Отначало различих само общите контури на потъналия кораб, пресечени от полегатата черна сянка, която падаше от борда на „Коминтерн“. После видях квадратна издатина — остатък от някаква палубна постройка, а зад нея дебел пън — както после разбрах, отломка от мачта, на която стоеше облегат водолазът. Бавно се дотърках до него и го последвах към борда на платнохода. Това беше трудно спускане по плъзгавата наклонена плоскост, покрита с водорасли, раковини и слуз. Но водата, която налягаше срещу нас, ни поддържаше добре. Както се бяхме уговорили още горе, решихме да проникнем в трюма през разбитото кърмово помещение.

Бордът на загиналия кораб се очертаваше с ясна линия, зад която се прекъсваше отражението на слабата светлина, която падаше отгоре. По-нататък цареше мрак, неизмерима чудовищна бездна с абсолютно черна вода, и аз вътрешно потреперах, като си представих, че бордът на кораба виси над осемкилометрова дълбочина.

Заедно с люлеенето на вълните по палубата на потъналия кораб пробягвах петна от слънчева светлина. Като следях смътните зеленикави слънчеви петна, аз се мъчех да си представя облика на кораба. Моята памет, тренирана в очертанятия на стари платноходи, ми помогна. През дебело натрупаните раковини, през виещите се опашки на водораслите по-скоро отгатвах, отколкото виждах тримачтов кораб със широк корпус и твърде масивна постройка. Ниският тъп нос и високата кърма говореха за осемнадесети век.

По твърде дебелията отломка на бушприта се отгатваше значителната му дължина, което също така е типично за корабите от осемнадесети век. Изобщо корпусът се беше запазил великолепно, дори капакът на трюмния люк^[14] беше на лице. Малко пред гротмачтата се почваше голяма хлътнатина. Смачкана от кила^[15] на нашия кораб, палубата беше пропаднала, карленсите^[16] се бяха изкривили, стърчеха изпочупени бимсове^[17], като придаваха на тази част от кораба изглед на мрачно разрушение, усилено от дълбоката чернота, която цареше в дупките и пукнатините.

Застинах в недоумение пред този хаос от изпочупени греди и дъски, но спътникът ми запали силен електрически фенер и изведнаж зави наляво. Тук наистина, както „теоретически“ предполагах, се чернееше десният коридор на юта^[18], който не беше разрушен при сблъскването на корабите. Аз също запалих своя фенер и рамо до рамо с водолаза влязохме в гъстия мрак, като предпазливо опипвахме с крака дъските на палубната настилка. Надясно от нас едва се сивееше светлина, която минаваше, както се досетих, през задните кърмови прозорци, или по-право през това, което беше оцеляло от тях. Без съмнение, люковете за трюма, ако е имало такива, бяха останали зад нас, сигурно малко по-надясно, и ние ги бяхме отминали, като бяхме проникнали дълбоко навътре в кърмата. Подтикван от горещо любопитство, аз бързо съобразих, че светлината трябва да минава през кают-компанията^[19], а срещу него, както обикновено, трябва да се намира каютата на капитана. На стеничката в дясно от мене, гдето сега

играеше едва забележимо сиво петно от светлина, трябва да бъде входът на каютата, която може би криеше тайната на този кораб. Тръгнах решително надясно. Червеникавата във водата светлина на електрическия фенер се плъзгаше по тъмната, почти черна стена без признаци на каквито и да е отвори. Сложих върху стената облечената си в гумена ръкавица ръка и като я прекарах по покритите със слиз дъски, скоро напипах ръба на рамката на вратата.

„Вероятно вратата е тука“, се досетих аз и почнах да блъскам стената с рамо. Но тя не се поддаде. Ударих по стената със железния лост, който на четвъртия удар проби дървото и едва не се изплъзна от ръцете ми, като хлътна в празнота — по-точно във водата зад вратата. Продължавах да натискам вратата, когато зад гърба ми се разля кръг светлина от фенера на водолаза. Той приближи шлема си до моя и в полумрака видях учуденото му и разтревожено лице. Посочих му вратата. Той кимна в знак на съгласие. В същото време до съзнанието ми стигна гласът на инженера, който настойчиво повтаряше: „Другарю старпом, какво става с вас? Защо не отговаряте?“ Съобщих накъсо, че съм проникнал в кърмовото помещение, че всичко е наред и че ей сега ще проникнем в трюма. Гласът в телефона успокоено замлъкна и аз отново насочих всичките си мисли към вратата на капитанската каюта. Че зад тази врата се намираше именно каютата на капитана, в това аз бях безусловно и напълно уверен.

Водолазът прекара ръка по края на нишата на вратата и мушна лоста си между вратата и рамката ѝ. „Дявол да го вземе! Навярно вратата се отваря навън“, ми мина през ума, и аз присъединих усилията си към мечата сила на водолаза. Не минаха и две минути и ние стояхме в непрогледния мрак на онова помещение, което някога е служило на капитана. Нашите фенери не изпускаха много светлина, помещението беше голямо, и аз просто не можех да си представя точно вида на капитанската каюта. Подът под нас беше равен и плъзгав. Някакви парчета дърва — навярно остатъци от мебели — постоянно се изпречваха пред нас. Носът на тежката ми обувка се блъсна в нещо. Светлината на фенера изтръгна от мрака ъгъла на един квадратен сандък, който лежеше настрани при лявата стена на каютата.

— Аха! — зарадвано извиках аз и веднага съвсем от друг свят се чу гласът на инженера:

— Какво — „аха“?

— Нищо, всичко е наред — побързах да отговоря аз и се наведох за сандъка. Той не беше тежък, но на мене, и без това претоварен с инструменти и уморен от необикновената работа, ми беше много трудно да нося този допълнителен товар.

В това време водолазът обиколи каютата от дясната страна и също намери две малки сандъчета, които носеше под мишница. Той доволно кимна, когато видя находката ми. Като не намерихме нищо друго интересно в каютата, пристъпихме към „съвещание“. След като свършихме преговорите с горните телефони, т.е. с парахода, изнесохме намерените неща на палубата и ги сложихме на удобно място. После отново се върнахме в коридора и някак си много бързо намерихме прохода в трюма.

За следващото едва ли ще мога да разкажа нещо що-годе свързано и подробно. Това беше тежък труд в безкрайната чернота на тесните затрупани проходи. Най-после ние с водолаза изпълнихме задачата си и сложихме няколко заряди в участъка на дъното и десния борд на кораба. Когато всичко свърши и съединенията на жиците бяха проверени, почувствувах се крайно изморен и безсилен се облегнах на масивния пилерс^[20] нейде в трюма близо до кърмата. Водолазът разбра състоянието ми и ме остави да си поема малко въздух. Когато отново се изкачихме на палубата, което се оказа твърде мъчна работа, аз се зарадвах на смътното блещукане на слънчевата светлина и за последен път обгърнах с поглед необикновената картина на палубата на потъналия кораб — рязко очертаната в мътната светлина дясна изпъкналост на кораба и стърчащата отломка на бушприта.

Дадох сигнал: „дигайте“. Увеличаващата се маса светлина рукна върху ми, вълните отново ме заплашваха с удари, блясъкът на морската повърхност беше неочакван и радостен. Докато сръчни ръце сваляха от мене шлема и ме освобождаваха от тежината на водолазния костюм, беше издигнат и спътникът ми.

Уморено отпуснал се на кнехта^[21], аз с възхищение гледах водолаза, който, както изглеждаше, съвсем не беше изгубил закачливата си бодрост и след второто спускане.

— Е, вашият старпом е юнак — обърна се водолазът към капитана, — справи се както трябва! Ние с него, по-точно той, и изследователски поход извършихме, и в командирската каюта нещо

напипахме! — и той кимна към плячката ни, която вече беше вдигната на палубата.

— Това после — каза инженерът. — Сега ще палим.

Очите на всички събрани на палубата хора бяха приковани с напрегнато очакване към малкото кафяво сандъче на индуктора^[22], пред който на колене стоеше инженерът, като завъртваше дръжката. Въртенето на дръжката ставаше все по-бързо, малката машинка мелодично бръмчеше. Всички слушаха със затаен дъх. Беше много тихо, само плясъкът на вълните долиташе иззад високия борд. Едва уловимо движение на тънките пръсти на инженера върху копчето на прекъсвача — и глух бумтеж на подводен взрив разтърси нервите ни. „Коминтерн“ се разклати и железният му корпус забръмча като гигантски роял. От левия борд блисна висока вълна. В отдръпващата се маса вода се замъркаха късове тъмно дърво, след още няколко секунди повърхността на водата се покри с почернели коркови плочи — на повърхността изплува товарът от трюма на кораба. Всички моряци, от капитана до параходния готвач, с еднакво жадно внимание очакваха какво ще стане по-нататък. Чу се силно, но заглушено скърцане, след скърцането последва лек тласък, който сякаш подхвърли парахода отдолу. Ние продължавахме да чакаме, но вече нищо не се чу — само вълните блискаха както по-преди и изплувалите след взрива отломки глухо се удрияха в борда.

Спокойният глас на инженера наруши общото мълчание:

— Е какво, другарю командир, дайте ход!

— Как, нима всичко вече се свърши? — трепна капитанът.

— Ами разбира се!

Капитанът се спусна към мостика, телеграфът зазвъня, и внезапно появилият се шум на машините вече не се придружаваше от страшния грохот. Корабът оживя и тръгна. Вълните зашумяха под носа. Когато „Коминтерн“ зави, като взе своя курс, всички заедно извикахме: „За инженера — ура!...“

— По местата си! — чу се командата на капитана, който против навика си запуши на мостика, и палубата опустя. Аз без желание се надигнах от кнехта, приближих до водолаза, моя другар по подводни приключения, и силно стиснах ръката му. После погледнах през борда назад, където в далечината върху вълните се люшкаха отломките, откъснати чрез взрива от платнохода, и с неприятното чувство на

някакво извършено от мен убийство си представих как корабът, който след загиването си толкова много беше странствувал, като се беше съпротивлявал на времето и океана, сега бавно потъва в най-дълбоката бездна... Силното нервно напрежение, което през всичкото време не ме напускаше отслабна, а след това съвсем изчезна. Вместо него тялото и мозъкът ми бяха завладени изцяло от непреодолима умора. Казах на един моряк да занесе намерените от нас неща в кабината на кормчията, а сам се повлякох към мостика.

Капитанът ме видя и ми протегна двете си ръце:

— Е, юнак сте вие, Евгений Николаевич! Юнак сте! Благодаря ви. Довечера ще изпием бутилка първокачествен ром с нашия главен спасител — и той посочи с ръка към инженера. — А сега идете да си починете: виждам колко сте уморен!

Слязох бързо от мостика, изплакнах се под душа и отидох в каютата си. Като се хвърлих в леглото, аз още известно време виждах ту смътната подводна светлина, ту трептенето на слънчевите петна, ту чернотата на трюма. Каютата равномерно потръпваше от движението на машината, параходът спокойно следваше пътя си. Всичко останало отиде в небитието... След една минута вече дълбоко спях.

Беше вечер, когато се събудих с усещане за нещо необикновено, което ме чака, и веднага си спомних за намерените неща. Като се облякох и набързо похапнах, веднага отидох при капитана, където видях оживена компания, стоплена от първокачествения ром, на който и аз сам съм голям любител. Щом пристигнах, капитанът нареди да се постели върху килима един брезент и ние пристъпихме към отварянето на намерените сандъци. Големият сандък, който не се поддаваше на длетото — той беше направен от здраво дърво — се отвори само след няколко силни удари с брадва. Из каютата се разнесе странна остра миризма. За наше разочарование в сандъка открихме само хартиена каша с късове кожа — всичко, което беше останало от корабния дневник. Капитанът, инженерът и механикът неволно се разсмяха, като видяха как се удължиха нашите лица — моето и на водолаза. Отворихме едно от двете малки сандъчета, намерени от водолаза. В него се оказа старинен бронзов секстант^[23]. Като изтрих зеленясалия пласт от едната страна, аз можах да прочета латинския надпис. Смисълът му беше, че секстантът е „направен от механика Даниел“... презимето забравих — „в Глазгоу, 1784 година“. Тези данни сами по

себе си нищо не означаваха, защото английски инструменти можеха да се намерят на всеки кораб, а пък от тях можеха да се ползват много години, като се има пред вид необикновената трайност на старите английски уреди.

Обаче третото сандъче ни донесе радост, добре позната на всеки, който е постигал желаната цел. Старият външен дървен калъф още при първия опит да го отворим лесно се разпадна в ръцете ни, като откри смътно залъщяла на силната електрическа светлина оловена кутия, покрита с едри капки вода. Кутията имаше здраво набит дълбоко захлупващ се отгоре дебел капак. Капакът не можеше да се извади и ние го изрязавме по горния му край с донесената от механика ножовка. Под него се показва втори завинтващ се плосък капак с халка по средата. Отвинтихме го сравнително лесно и тържествено извадихме от кутията, вътрешността на която беше само овлажняла, но не съдържаеше нито капка вода, връзка книжа свити на тръба.

Този ден за втори път се разнесе дружно „ура“.

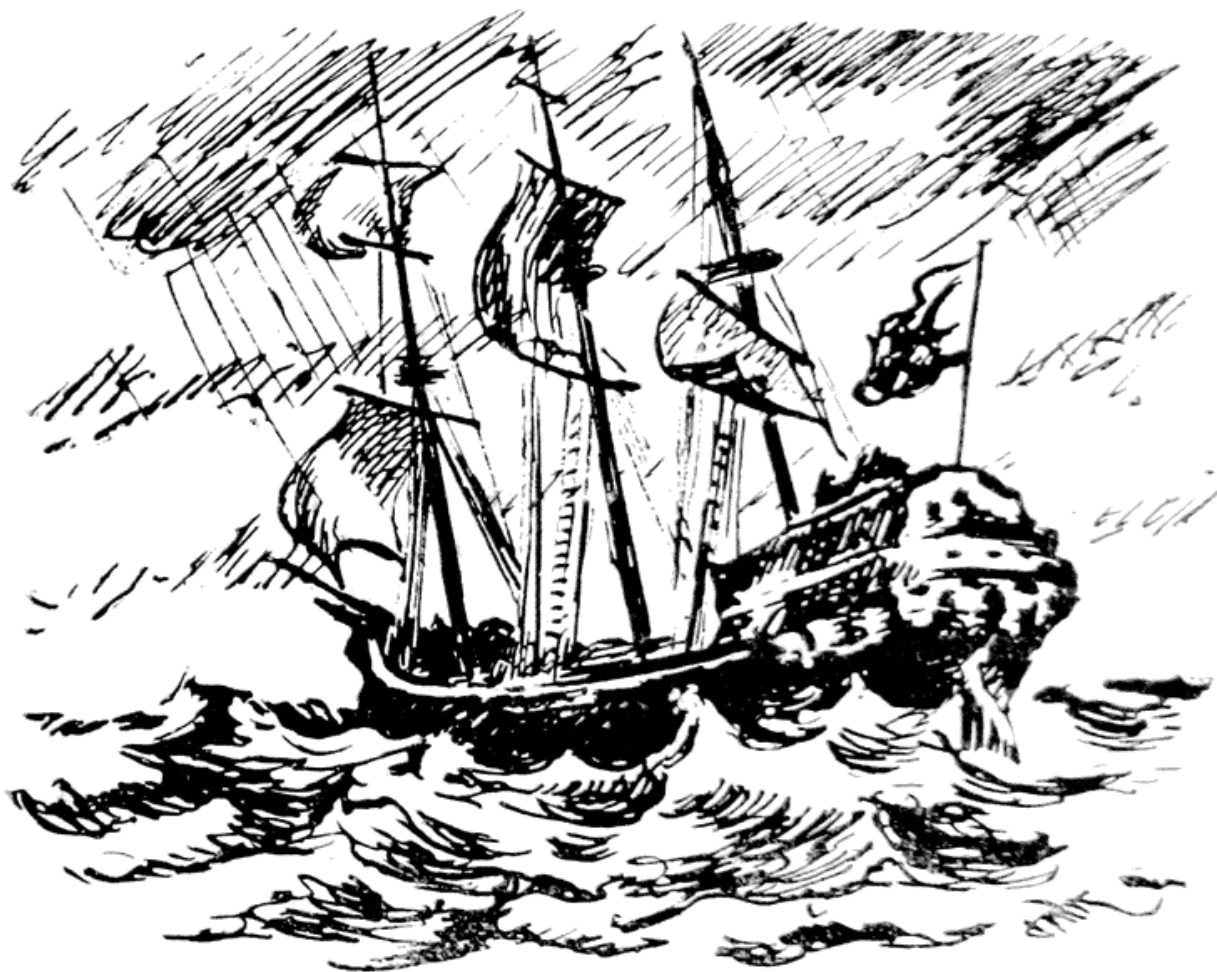
Небрежно свитата, слабо измачкана връзка дебела хартия, сива и лесно късаща се, стана средище на общото внимание в кръга на наведените над нея глави. Някакви химически процеси или влагата в кутията бяха унищожили всичко написано по горната и долна част на всеки лист. Също тъй крайно много бяха пострадали листата, които образуваха външната част на свитъка. Само малко страници в средата на връзката бяха оцелели дотолкова, че да можеше да се прочете написаното, а също така и отделния сгънат на четири лист от светложълта дебела хартия, мушнат във връзката. Именно този лист ни даде ключа да разберем всичко станало.

Едри неравни букви покриваха малко полегато четирите жълти странички. Старинният английски език малко затрудняваше четенето. Написаното разчитавме ние с инженера, останалите помагаша на мъчните места. На отделния лист беше написано приблизително следното:

„12 март 1793 година, 6 часа след пладне, 38 градуса и 20 минути южна ширина, 28 градуса и 45 минути източна дължина по сутришно изчисление. Нека волята на всевишния творец бъде над мене. Приемете, неизвестни хора, последния ми поздрав и прочетете важните съобщения, приложени от мене към настоящето.

Аз, Ефраим Джесълтън, собственик и капитан на великолепия кораб «Света Ана», броя последните си минути на този свят и бързам да съобщя обстоятелствата на своята гибел.

Напуснах Капщад рано сутринта на 10 март, като държех посока за Бомбай с отбиване в Занзибар. През деня минах носа на Бурите, зад който бях срещнат от необикновено голямо вълнение, което подхвърляше много силно кораба. При настъпването на нощта от североизток налетя силен ураган, който ни застави да дрейфуваме^[24], като наклонихме на юг, под предните тонови и храбри платна^[25]. Целият следващ ден «Света Ана» лежа в дрейф, като се бореше с нарастващата сила на урагана. Призори бурята се усили още повече, като достигна невиджана, невъобразима сила. Една след друга изгубих всичките си мачти. Храбростта на екипажа много пъти спаси кораба от сигурна гибел. Но чашата на страданията, изпратена ни от съдбата, не беше изпита. Редица великански вълни безмилостно се струпаха върху кораба, който, както и командата му, изнемогваше в страшната борба. Пробивът в носа и на палубата лиши «Света Ана» от устойчивост и в пет часа след пладне корабът заби нос във водата, след това легна настрани и започна да потъва. В момента на тази последна, непоправима катастрофа аз се намирах в каютата си. Току-що бях влязъл и се мъчех да взема...“ По-нататък следваше много нечетливо място от записките, след това пак можеше да се прочете: „... страшен трясък и навеждане на кораба, плачовете и богохулните ругатни надделяха яростния рев на бурята и грохота на вълните. Паднах и силно си ударих главата, после се ударих върху вътрешната стена на каютата, станах и се опитах да се измъкна през вратата, която се беше озовала сега отгоре, посред стената. Но дебелината врата, както изглежда, беше затрупана с нещо и не се поддаваше на усилията ми. Задъхан, цял в пот, паднах на пода в пълна изнемога, безразличен към близката смърт.

Щом се оправих малко, пак се опитах да счупя вратата, като я удрях с креслото, после с крака на масата, но само изпочупих мебелите, без дори да повредя вратата. Тропах и виках, докато съвсем загубих сили, но никой не дойде да ми помогне. Уверих се, че хората ми са загинали, и зачаках смъртта си. Обаче мина много време, водата в каютата прииждаше много бавно: за един час се издигна само на един фут. Потресен от катастрофата до дъното на душата си, аз не изведнаж съобразих, че много лекият товар на кораба ми — ние носехме корк от Португалия — и прославената здравина на корпуса не ще позволят на кораба веднага да отиде на дъното. По такъв начин имам известно време да си спомня за откритията си, преди да загина. Искам да се опитам да ги предам на хората, защото по-рано не успях да направя това, поради непоправимо безгрижие и неугасима жажда да ги попълня.

Необработените бележки, които съм си вземал при изследванията на морските бездни между Австралия и Африка, се пазят в особена

кутия. Също там слагам и тези последни бележки с надеждата, че остатъците от кораба ми, носени по повърхността на океана, ще бъдат или изтласкани към брега, или видени от някого в морето. Зная, че винаги в каютата на капитана търсят ценностите и документите на кораба... Маслото на оцелелия по някакво чудо фенер догаря, в каютата вече има три фута вода. Сатанинският рев на урагана и клатушкането не отслабват. Чувам как грамадните вълни се прехвърлят през корпуса на «Света Ана». Ето разбиването на всичките ми планове и жалката смърт, затворен вътре във вече мъртвия кораб. Но колкото и да е слаб, колкото и нищожен да е човек, лъчът на надеждата ме озарява. И ако сам не се спася, може би ръкописът ми ще бъде прочетен и моят труд не ще загине...

Повече не мога да се бавя. Водата приижда все по-бързо и скоро ще залее шкафа, на който пиша прав и държа кутията с бележките. Сбогом, неизвестни приятели! И не пазете тайната ми, както направих това аз, окаеният безумец. Открийте я на света. Нека бъде волята божия. Амин!“

Инженерът завърши последните думи на превода и всички ние дълго мълчахме, покрусени от този прост разказ за ужасната катастрофа и за храбростта на отдавна загиналия човек.

Механикът пръв наруши мълчанието.

— Представете си как е писал той това при мъждивата светлина на старовремския фенер, затворен в загиващия кораб. Твърди хора е имало едно време...

— Е, да допуснем, че и сега има такива — прекъсна го капитанът.
— Я да пресметнем: писал го е в 1793 година; това значи, че корабът, преди да ни срещне, е плувал сто тридесет и три години!

— Мен друго ме учудва — каза инженерът, — погледнете ширината и дължината на катастрофата. Тя е станала нейде край южна Африка, а със „Света Ана“ ние се сблъскахме при Курилските острови...

— Е, на това лесно може да се намери обяснение — отговори капитанът и извади една голяма карта на морските течения. — Ето, вижте сами — дебелият пръст на капитана се плъзна по сините, черни и червени ивици върху синия фон на моретата. — Ето едно много силно течение на южните ширини. Безусловно, катастрофата е станала в неговите предели на югоизток от Кап. То отива на изток почти до западните брегове на Южна Америка, където завива на север. Тук то се съединява с много силното южно екваториално течение, което отива на запад, почти до Филипинските острови. А ето тук, срещу Минданао, има сложен водовъртеж, въпреки разните срещуположни течения. Оттука някои течения отиват на север и стигат до Куро-Сиво. Ето че се изяснява пътят на този плаващ мъртвешки ковчег...

Водолазът, който седеше край мене, развълнувано се обърна към инженера:

— Другарю началник, значи той е загинал в каютата си?

— Е, разбира се.

— А как ние с другаря старпом не намерихме костите му?

— Че какво чудно има тук? — каза инженерът. — Нима не знаете, че след време костите се разтварят в морската вода? А сто тридесет и три години е срок, достатъчен за това...

— Лошо море — обади се ревизорът, — довършило моряка, че и костите му не оставило.

— Защо лошо? — възразих аз. — Обратното, приело го е в себе си по-добре от земята. Нима е лошо да се разтвориш в необхватния океан, от Австралия до Сахалин?

— Чуйте го само — опита да се пошегува капитанът. — Току-виж, че си отишел и си се удавил!

Но никой не се усмихна на шегата му. В съсредоточено мълчание ние се обърнахме към оцелелите листа на ръкописа.

Почеркът беше същия, но по-дребен и по-равен. Навярно този ръкопис е бил писан в спокойни минути на размисъл, а не пред лицето на надвисналата смърт. За общо разочарование оказа се невъзможно да се прочетат дори онези страници, които не бяха напълно развалени от влагата. Мастилото беше избледняло, разлято и четенето на чужд език, при това с непознати старинни форми на речта и термини, беше непосилен труд за нас. Ние отделихме онези страници, които можеха да се прочетат. Те бяха съвсем малко, но, за щастие, следваха една след друга. Бяха се запазили само защото се намираха в средата на връзката. По такъв начин имахме цял, макар незначителен къс от ръкописа. И досега твърде точно помня съдържанието му.

„... Четвъртото измерване се оказа най-мъчно. Кранбалката трещеше и се огъваше. Всички петдесет души на екипажа се бяха източили от работа на брашпила^[26]. Радвах се на издръжливостта на бимсовете, па и изобщо на това, че положих толкова много труд при построяването на кораб с изключителна издръжливост за дълги плувания в бурните четиридесетградусови географски ширини^[27]. Четири часа упорит труд и над вълните се показва бронзовият цилиндър — мое изобретение за вземане проба на вода и на други вещества от дъното на океана. Помощникът бързо завъртя кранбалката и масивният цилиндър увисна, като се люшкаше над палубата. Под натиска на силното налягане изпод капака шуртеше много тънка струичка вода. В този миг боцманът дръпна лоста на спирачката, но толкова несполучливо, че засегна моряка Линхем, който се беше навел да прибере последната намотка на корабното въже. Ударът попадна в сляпото око над ухото и морякът падна като подкосен. Кръв бликна от раната. Обърнатите му очи и побелелите ухапани устни показваха, че раняването е тежко. Линхем падна точно под цилиндъра, и водата, която се стичаше на струичка по цилиндъра, потече върху раната. Когато дотичахме и вдигнахме моряка, кръвта, кой знае защо, престана вече да тече. Не мина час, когато Линхем, пренесен в лазарета дойде на себе си. Той оздравя необикновено бързо, макар по-късно да страдеше от главоболие, както изглежда, от сътресение на мозъка. А раната се затвори и зарасна още на следния ден.

Отначало не се сетих да съпоставя нечувано бързото зарастване на раната с това, че на нея попадна вода, изкарана от дълбочините на

океана. Обаче моряците веднага направиха извод и по кораба се разнесе мълвата за живата вода, която капитанът изкарал от дъното на океана...

На сутринта при мене дойде морякът Смит и ме замоли да лекувам с чудотворната вода гнойната рана на ръката му. Намокрих една кърпа в изкараната вчера проба вода и му я дадох, а сам се залових да изучавам пробата. Нейното относително тегло беше твърде голямо: по-тежко от обикновената морска вода. Наляна в прозрачна чаша, цветът ѝ беше необикновен: със синкаво-сива отсенка. В останалото не можах да открия нищо особено, дори на вкус. Налях цялата проба в голямо шише, за да я занеса на приятеля си, учен химик в Абердин. Като свърших работата, усетих необикновен прилив от сили, бодрост, някаква особена жизнена радост. Сметнах, че това се дължи на изкараната от дъното вода, която изпих, и, както изглежда, не се излъгах. Колкото за раната на Смит, след два дни тя съвсем зарасна. Оттогава, през всичкото време на пътуването ни до Англия, аз държах в каютата малко стъкълце с чудотворната вода и много успешно лекувах с нея рани и дори случаи на стомашни заболявания.

Ние взехме тази проба от най-дълбокото място, от голямата кръгла впадина на океанското дъно, на 40 градуса и 22 минути южна ширина и 59 градуса и 50 минути източна дължина, от деветнадесет хиляди фута дълбочина.

Това беше второто ми голямо откритие в океанските дълбочини. Дотогава смятах за най-забележително намирането на необикновени остри червени кристали на седемнадесет хиляди фута дълбочина, северозападно от носа на Бурите...

Мечтаех, че ще направя още две бързи пътувания със стоки за пари — проклети пари! — и след това ще мога да изследвам дълбочината на океана над четиридесет градусовата географска ширина на юг от Кап, където капитан Ътебридж е открил грамадни впадини на голямо разстояние. Мисля, че в тези тайнствени бездни ще намеря древни вещества, запазили се на дълбочина, гдето няма нито течения, нито вълни, и които никога не са се появявали на повърхността...

Колко би се зарадвал на откритията ми великия Лаперуз който ми разказваше за предположенията си и който собствено обърна мислите ми към дълбочините на южните ширини! Но смъртта рано грабна от нас този гениален човек, а пък аз смятам, че е много рано да съобщавам

на света за откритията си и не ще направя това, докато не изследвам бездните на Ътебридж...”

На последната запазена страница беше подчертана датата: „20 август 1791 година“. По-нататък следваше:

„На сто мили източно от източния бряг на Кафърската земя срещнахме холандски двумачтов кораб, капитанът на който съобщи, че пътува от Източна Индия за Капщад, но бил принуден да се отклони на запад, за да избегне урагана. Преди три дни видял едно място в морето, покрито с високи, издигнати вълни, сякаш водата била обградена с огромен невидим обръч. Тези вълни така започнали да подхвърлят кораба му, че капитанът се уплашил за целостта на спойките и корабните въжа. И наистина корабът скоро протекъл. За щастие това място било само няколко мили широко и корабът под силния бакцаг твърде бързо минал тази площ от надигнати вълни. За мене беше много интересно да узная, че това явление, много рядко и което почти никому неизвестно, е наблюдавано от тези прости моряци, чужди на всякакви измислици. Аз също бях виждал това явление и се досещах, че появата на такива вълни на кръгла площ винаги означава...”

Страницата свършваше с това, а с нея и всичко писано, което можехме да прочетем.

Капитан Елисеев млъкна, стана и се разходи из стаята. Всички ние се пренесохме от капитанската каюта на „Коминтерн“ към обстановката на московската квартира и напрегнатата нощна тишина на военния град. Чу се дружно чукане на чаши, разместване на столове. Но разказвачът спря с ръка въпросите, които бяха готови да се изтръгнат от всеки, и продължи:

— Това все още не е всичко, свързано с потъналия кораб. Ще ви разкажа и онова, което сам зная. Но вие напразно ще ми задавате въпроси — няма да мога да отговоря на тях...

След завръщането от това пътуване с „Коминтерн“ във Владивосток наскоро получих назначение на „Енисей“ — нов параход, купен в Япония. Този товарен, триостровен тип^[28] кораб от девет хиляди тона се прехвърляше в Ленинград и аз бях назначен на него за старпом, като награда, тъй да се каже, за дейното ми участие в спасяването на „Коминтерн“. Много не ми се искаше да се разделям с „Коминтерн“, капитана му и екипажа, с които бях свикнал през двегодишното съвместно плаване, но интересът към новото голямо

пътуване все пак надделя всички други съображения. На прощалната почерпка аз с болка на сърце се разцелувах със стария капитан и всички останали другари от „Коминтерн“.

По пътя „Енисей“ караше дървен материал за Шангхай. Оттам той трябваше да отиде в Сингапур за калай. После предстоеше отбиване на гвинейския бряг, в Поан Ноар за евтина африканска мед, която току-що беше почнала да се явява на пазара. Следователно предстоеше ни да минем не през Суец, а през Кап, около Африка т.е. да споходим тъкмо ония места, където беше загинала „Света Ана“. Накъсо казано, това пътуване ме интересуваше до немай-къде. Пренесох малкия си багаж, включително и калаената кутия със скъпоценния ръкопис на капитан Джесълтън, на „Енисей“ в отличната каюта на старпома и изцяло се отдадох на безбройните и сложни дреболии по приемането на кораба. За самото плаване няма какво да ви разказвам; то измина, както и на много други кораби, които денонощно кръстосват всички морета на целия свят. Наложил се ние с капитана доста да се поблъскаме при определяне курса в тези непознати места, а също и при товаренето и разтоварването. Бурните води на 40-градусовите географски ширини ни помилваха и не ни гостиха с някоя здрава щурмова блъсканица, но все пак, когато пристигнахме в Каптаун, бях доста уморен. Беше много приятно, че поради необходимостта да влезем във връзка с нашите представители в Каптаун, трябваше да останем там, и аз можах да прекарам на брега цели три дни, като скитах из този очарователен град и околностите му.

Аз не последвах обикновения шаблон на моряците и замених разноплеменната суета на Ъдърлей-стрийт със самотното любуване на това отдалечено от родината ми земно кътче. Величествената красота на каптаунските околности завинаги се вряза в душата ми. Изкачил се на върха на Столовата планина, от височината аз се любувах на огромната бяла дъга на града, която тясно обхващаше широкия Столов залив. Наляво, далече на юг, край плоските стръмни планини на полуострова, се простираха гирляндите на блестящи от яркото слънце заливи. Ослепителната бяла ивица пяна на прибой обкичваше златните сърпове на крайбрежните пясъци. Отзад, на север, се простираха редица грамадни, сини планини. Начупената маса на островърхата Лъвска планина отделяше полумесеца на Каптаун от крайморската част на Си-Пойнт, гдето дори от височината се виждаше силата на прибой в

открития океан. Аз се отбих на другата страна на полуострова, в Майзенберг, и изпитах галещата нега на топлите сини вълни на Игленото течение.

По пътя, на прочутото лозе Вандерщел във Вайнберг, пих чудесно стогодишно вино и седнал в автомобила, не се уморих да се възхищавам от някогашната архитектура на холандските къщи под огромни дъбове и някак си особено благоухаещи борове. В последния ден на престояването си в града взех от сутринта такси и отидох на Морската алея, изсечен в скалите път, южно от Си-Пойнт. Червените стръмнини на острия връх Чапман тънеха в пяната на ревящия прибой. Вятърът обливаше лицето със солени пръски. Обрулен от вятъра и ободрен от мощта на океана, аз минах склоновете на Дванадесетте апостоли и залива Камп и реших да прекарам вечерта, продължавайки усамотението на открития океан, в предградието Си-Пойнт, познато ми със своите уютни кръчмички от предишно посещение на Каптаун.

Стъмни се. Невидимото море напомняше за себе си с глух шум. Минах едно покрито с асфалт булевардче и завих надясно към познатата ми светлозелена врата, осветена от матови кълба върху две стълбчета. Долната, любима от моряците зала тънеше в тютюнев дим и беше пълна с мирис на вино и глъч от весели гласове. Съдържателят знаеше кое най-силно трогва сърцето на моряка и една майсторска цигулка разливаше от естрадата нежните звуци на Брамс.

Тихата и несъзнателна приятна тъга на раздялата ме обзе тази вечер. Кому от нас не се е случвало да изпита тази тъга от раздялата с много харесалото му се, но съвсем чуждо място? Утре сутринта вашият кораб ще замине и вие навярно завинаги ще се сбогувате с хубавия град — града, през който сте минали като чужд, с нищо несвързан и свободен в това отчуждаване. Вие сте наблюдавали непознат живот и той винаги ще ви се струва кой знае защо топъл, хубав, нещо, което сигурно не съществува в действителност...

В такова ясно и тъжно настроение седнах край една масичка, която се намираше до една издадина на стената. Келнерът, привлечен от блясъка на нашивките ми, услужливо подскочи към мене и прие поръчка за порция пиене, с която исках да ознаменувам отпътуването си. Разпалих лулата и почнах да наблюдавам оживените, зачервени лица на моряците и нагиздените момичета. Добрата порция ром, разрежена с портокалов сок, даде желаната насока на мислите ми и аз потънах в

лениви размишления за чуждия живот и за онова възхитително право на неучастие в него, което винаги поставя будния чужденец на някакво по-горно стъпало в сравнение с околните хора.

Цигулката пак запя, този път цигански мелодии от Сарасате. Аз винаги съм ги обичал и с цялата си душа се отдадох на звуците, които говореха за стремеж към далечното, за тъгата от раздялата и неясния копнеж по неразгадаемото... Мелодията се прекъсна. Аз се опомних и бръкнах в джеба за кибрит. В това време на естрадата излезе едно ниско момиче. Усетих, както казват французите, бодване в сърцето — така неочаквана и неподходяща за тази кръчмичка ми се стори неговата мека и светла хубост. Трудно ми е да го опиша, пък и няма защо, струва ми се. Посрещнато с одобрителен шепот, момичето бързо се приближи до края на сцената и запя. Гласът му беше слаб, но приятен. Както изглежда, обичаха пението му, защото в залата бързо настъпи тишина. То изпя няколко песни, доколкото разбрах, с любовно тъжно съдържание. Хареса ми тънката, особена обработка на мотива, характерна за неговото изпълнение. Когато момичето се скри зад кулисите, гръм от ръкопляскания и възторжени викове го извикаха обратно. То пак се появи, този път в доста открит костюм. Започна танц с почукване на токчетата и повтаряне на някакви закачливи куплети под одобрителния смях на присъстващите. Но тънката хубост на момичето така не съответствуваше на този танц и на куплетите, че усетих нещо подобно на лека обида и се отвърнах от естрадата, като си налях вино. После грижливо се залових да разпалям лулата си, извадих часовника... и изведнаж бързо се обърнах към естрадата, без дори да погледна колко е часа. Оказа се, че момичето отново беше сменило костюма си. Този път то носеше черна кадифена рокля с дантелена якичка, което му придаваше някакъв старинен и трогателен вид и много прилягаше на нежното му очарование. Зает с лулата, аз изслушах началните думи на песничката, която то пееше сега. Но когато до съзнанието ми, през звуците на ромонещата мелодия, стигна името на кораба „Света Ана“, аз напрегнах слух и внимание, за да следя бързото темпо на песента. Наистина в песента се говореше за безстрашния капитан Джесълтън, пребродил южните моря, за високите мачти на кораба „Света Ана“ — представете си моето учудване — за това как капитанът пътьом край острова на Тайните гребнал жива вода, веселяща живите и съживяваща мъртвите, но след това изчезнал

безследно с кораба си. Песничката свърши; момичето се поклони и се обърна да си отива. Аз отърсих неволното си вцепенение, скочих и толкова силно завиках „бис“, че учудих съседите.

Момичето погледна към мене, усмихна се, отрицателно поклати глава и бързо изчезна зад кулисите. Когато се опомних, аз много се смутих, защото сам не търпя бурни прояви на чувствата. Но песничката на момичето не ми позволяваше да мисля за нищо друго. Блъсках си главата, като се мъчех да отгатна връзката между загиналия кораб и певицата в каптаунската кръчмичка. Желанието да намеря момичето и да го разпитам за всичко порасна и се засили. И в същата минута, като дигнах очи, го видях право пред себе си.

— Добър вечер! — тихо каза то. — Хареса ли ви песничката ми?

Станах и го поканих на масичката си. Като повиках келнера, поръчах за момичето коктейл и едва след това го погледнах в лицето. Уморена бледнина се разстилаше по него — белег на нездрав живот.

Забавният маниер презрително да подига нагоре хубавото си носле се разхубавяваше от мила и като че смутена усмивка.

Гладката кадифена рокля плътно прилепваше до тялото му, като очертаваше високите гърди.

— Вие не сте приказлив, капитане, — насмешливо каза момичето, като повиши чина ми. — Кой сте вие, где е родината ви?

Като узна, че съм от Съветска Русия, момичето започна да ме гледа с нескривано любопитство. Аз на свой ред го запитах как се казва и сърцето ми неволно заби по-силно, когато отговори: „Ен (Ана) Джесълтън“.

То се залови да ме разпитва за далечната ми родина. Но аз му отговарях едносрично, изцяло погълнат от мисълта за проточените през годините нишки на съдбата, които тъй странно свързваха това момиче с моето откритие на потъналия кораб. Накрая, като издебнах момента, аз го запитах за роднините и за връзката му с капитана, за който пееше в песничката. Изразителното лице на Ен изведнаж стана затворено и високомерно и тя не ми отговори нищо. Аз продължих да настоявам, като в същото време загатнах, че не току-тъй се интересувам от капитан Джесълтън и че по силата на особени обстоятелства имам право на това.

Момичето рязко се изправи и големите му очи ме погледнаха с явно недоброжелателство.

— Чувала съм, че руснаците са внимателни хора — бавно и подчертано изрече то, — но вие, вие сте такъв, каквито са всички. — И малката му ръчичка посочи шумната и задимена зала.

— Слушайте, Ен, — опитах се да протестирам аз — ако знаехте от какво е предизвикано любопитството ми, вие...

— Все едно — прекъсна ме то, — не искам и не мога да говоря с вас за важни, за свои неща тук и когато аз... — Ен се запъна, после отново продължи: — А ако мислите, че вашите пари ви дават право да се въвирате в душата ми, то — лека нощ, днес нямам настроение!

Ен стана. Станах и аз, ядосан от глупавия обрат на работата. Тя погледна огорченото ми лице, очите ѝ се смекчиха, и с милостив вид ме помоли да я придружа до в къщи. Уредих сметката и ние излязохме заедно. Мирисът и шумът на близкото море веднага ни обгърнаха. Като пресичахме широката пуста улица, аз хванах Ен под ръка. Надясно в далечината нос Си се спускаше в морето като тъмна маса; наляво зад

осветените от електрическия отблясък покриви на къщите и тъмната зеленина на Грийн-Пойнт светеше фарът на Сигналния хълм. Навлязохме в сянката на алеи с ниски дървета и аз, без какъвто и да било предговор, почнах да разказвам за последното си пътуване на „Коминтерн“ и за приключението с потъналия кораб. В заключение казах, че записките на капитан Джесълтън сега се намират в каютата ми. Ен слушаше, без да ме прекъсва. Разказът, както се виждаше, изцяло я беше завладял. После тя внезапно се спря край вратичката в оградата на една малка градинка, пред тъмна къща. Светлината на един фенер от висок стълб проникваше през короните на ниските дървета и аз добре видях големите и тъжни очи на момичето. То втренчено ме гледаше и изразът на очите му съвсем не съответствуваше на насмешливия тон на гласа му.

— Да, вие без съмнение сте истински моряк, щом можете тъй добре да измисляте!...

Ен тихичко се засмя, хвана копчето на китела ми, леко се надигна на пръсти и ме целуна... В същата минута тя се скри зад вратичката, в сянката на дърветата, където светлината на фенера не достигаше.

— Ен! Една минута! — извиках аз, обзет от вълнение.

Никой не ми отговори. Постоях половин минута с неопределено чувство на разочарование. После се обърнах, но едва направих няколко крачки назад по алеята, и бях спрял от гласа на Ен:

— Капитане, кога заминава корабът ви?

Погледнах светещия циферблат на часовника и сухо отговорих:

— След четири часа... Какво искате от мене, Ен?

Отговор не последва. Чух само лекото тропване на затворилата се врата...

Беше още рано да отида на кораба, а не ми се искаше и да се връщам в кръчмичката. Бавно тръгнах пеша покрай морето по посока на ярката загасваща звезда на Сигналния хълм. Около планината до пристанището имаше не повече от четири километра. Целия този път извървях със смътното чувство на някаква загуба... Когато се изкачих към Грийн-Пойнт, вятърът, който налетя от простора на открития океан, ме обгърна. И както много пъти дотогава, всички мои огорчения ми се сториха дребни пред лицето на океана... На разсъмване излязох на широката алея между дока Виктория и нос Муйл, а след още половин час спокойно разглеждах обагрените връхчета на вълните в залива,

докато чаках катера. „Енисей“ още вчера беше излязъл в залива, готов да поеме далечния път.

Върнах се на кораба, спуснах се в каютата си и легнах на дивана. Следваше да дежури капитанът, но на мене не ми се искаше да спя. Пъхнах главата си под крана, изпих едно горещо кафе и излязох на горния мостик да се полюбувам на града, очарованието от който през двете ми посещения бе дълбоко залегнало в душата. Прииска ми се да поживея по-дълго тука, в полите на фантастичните планини, в тясна близост с океана. Синевината на залива, прорязана от правите линии на двата вълнолома, се обграждаше от амфитеатъра на белите къщи на града. Още по-нависоко минаваше лентата на гъста зеленина от огромни дървета, над която пък се издигаха синкаво-сивите стръмнини на Дяволския връх и Столовата планина, които образуваха великанската горна част на амфитеатъра. Надясно, зад стръмната дъга на брега, се скриваше Си-Пойнт.

Силният удар на камбаната от бака^[29] извести дигането на котвата. Свирката на кораба, работата на брашпила, обикновените думи „котвата е вдигната“, и „Енисей“, като се обръщаше и сигнализираше, почна да увеличава скоростта си.

Времето летеше и ослепителното слънце силно печеше палубата, когато „Енисей“ смени курса и пое на север. Очертанията на трите каптаунски планини постепенно потънаха в морето, като се скриха зад вълните.

Като смених капитана, аз стоях на мостика. Силно усмихнат, капитанът се приближи до мене с някаква хартийка в ръка.

— Получих ей това, но сигурно е адресирано до вас — не напразно се губихте толкова време в града.

В недоумение аз взех от него телеграмата, която току-що бе приета от радиотелеграфиста.

„До капитана на руския кораб. Съжалявам за вчерашното, трябва да се видим, непременно ме потърсете, когато дойдете пак.

Ен.“

За миг видях пред себе си очарователното лице на момичето... Нощното чувство на загуба ме обзе. Надвих вълнението и спокойно сгънах телеграмата. Бях уверен, че се разделях с Каптаун за много години, ако не завинаги. И дори не ще мога да ѝ отговоря, защото не беше се сетила да ми даде адреса си... Дигнах ръка нагоре и разтворих пръсти. Морският вятър мигновено подхвана телеграмата, завъртя я и я спусна в пенливата следа на винта...

Капитан Елисеев прекъсна разказа. Лицето му беше малко побледняло, сякаш дългата верига спомени беше уморила разказвача. Гласът на инженер Канин наруши тишината:

— Слушайте, Евгений Николаевич, нима не съобщихте за откритието си? Та това е престъпление пред науката!

Капитанът примижа и спокойно отговори, без да скрива насмешливите нотки:

— Как не! Веднага щом пристигнах в Ленинград се залових с тази работа. Морските специалисти, с които говорих за откритието на Джесълтън, само недоумяваха и се съмняваха. По съвета на един приятел се обърнах към прочутия геохимик, академик Вересков. Старецът извънредно много се въодушеви от разказа ми и обясни, че в океанските впадини, образувани в древни времена, в дълбочините безусловно можем да намерим отдавна изчезнали от земната повърхност вещества — минерали и газове със силно различаващи се от сега познатите със своите физически и химически свойства. Но те трябва да се търсят в древните бездни, които са много редки в световния океан и са известни само в областта на южните ширини между Австралия и Африка. Обаче на въпроса ми за прякото значение за науката на намерения от мене ръкопис, академикът се ограничи с неопределена забележка, че указанието за ширината и дължината има известно значение. После ученият ми каза, че въз основа на данните, добити по толкова необикновен път, никой не ще се заеме да направи каквото и да било заключение. Откритието на капитан Джесълтън може да се провери само от специална експедиция, но все пак кой ли ще се заеме да подготви една толкова скъпо струваща далечна експедиция, като се ползува само от тъй съмнителни указания?... Когато се разделих с учения, усетих също такава мъка на разочарование и загуба, както в далечния Каптаун. Онова, което ми се струваше безусловно ясно и важно, някак си изведнаж потъмня и аз разбрах, че колкото по-

невероятна и по-чудновата е срещнатата в живота случайност, толкова по-трудно е да се разкаже убедително за нея...

[1] Старпом — старши помощник. ↑

[2] Траверз — посока, перпендикулярна на пътя или на борда на парахода. ↑

[3] Трюм — вътрешна част на параход, гдето се товарят стоките, хамбар. ↑

[4] Бакцаг — вятър, който има посока под ъгъл от 8 до 16 румба към диаметралната плоскост на парахода, т.е., който духа косо, отстрани и отзад. ↑

[5] Фордевинд — попътен вятър, който духа в кърмата на парахода. ↑

[6] Ортодромия — линия на параходния път по дъгата на голям кръг. На картата се изобразява с права линия. ↑

[7] Лот — уред за измерване на дълбочини. ↑

[8] Крамбол — в съвременните параходи — предната част на носовата ограда, гдето по-рано е стояла кранбалката^[9]. ↑

[9] Кранбалка — уред за издигане на котвата в старите параходи. ↑

[10] Протрактор — кормчийски уред за определяне мястото на парахода по два ъгъла. ↑

[11] Ревизор — тъй се нарича вторият помощник на капитана в Далечния Изток. ↑

[12] Форщевен — продължение на кила в предната част на кораб. ↑

[13] Бушприт или бугшприт — наклонено мачтово дърво на носа на кораба. ↑

[14] Люк — отвор на палубата за слизване във вътрешността на кораба. ↑

[15] Кил — основна греда, която минава по цялата дължина на парахода в подводната му част. ↑

[16] Карленси — надлъжни греди под палубата, които лежат напреки на бимсовете. ↑

[17] Бимсове — напречни греди под палубата. ↑

[18] Ют — горната и задната палуба над капитанската каюта. ↑

[19] Кают-компания — общ салон в корабите. ↑

[20] Пилерс — отвесна подпора, колона, стълб. ↑

[21] Кнехт — къси дебели желяза, забити на брега и на корабната палуба, за които се завързват корабите. ↑

[22] Индуктор — ръчна машинка за получаване на електрически ток. ↑

[23] Секстант — инструмент за измерване на ъгли при морски астрономически наблюдения. ↑

[24] Дрейфувам, лежа в дрейф — поставям платната тъй, че корабът да не върви напред и същевременно да има най-малък допир с вятъра. ↑

[25] Тонови и храбри платна — в старо време тъй са се наричали в английската платноходна флота марселите и брамселите. Марсел — второто отдолу корабно платно. Брамсел — платно на малката мачта. ↑

[26] Брашпил — скрипец за издигане на котвата. ↑

[27] Подразбират се южните части на Индийския и Атлантическия океан, които се отличават с постоянни и силни бури. ↑

[28] Триостровен тип постройки — кораб, който има три къси горни надстройки: на носа бак (предна надстройка), в средната среден мостик и на кърмата (задната част) — ют (задната палуба над капитанската каюта). Най-удобен тип за превозване на масови товари. ↑

[29] Бак — предна надстройка на кораба. ↑

ЕЗЕРОТО НА ПЛАНИНСКИТЕ ДУХОВЕ

Този разказ принадлежи на геолога Волохов, известен изследовател на недостъпните места в Сибир. Здравеняк, с кръгло монголско лице, той заяви, че ще разкаже не по-малко забележителна история, в която главната заслуга принадлежи на разума и на трезвия анализ.

— Много от онова — каза той, — което блести и се прелива в ярки бои за мене, който преживя всичко това, аз не ще мога да ви предам. Обаче надявам се, че и моята история ще бъде интересна за всички.

Преди няколко години аз изходих, с поръка да изследвам една част от Централен Алтай — планинския гребен Листвяга, в областта на левия бряг по горното течение на Катунa. Тогава целта ми беше злато. И макар през тази година да не намерих ценни находища, все пак бях в пълен възторг от крайно интересната геология и от великолепната природа на Алтай. В местата на моята дейност нямаше нищо особено забележително. Листвяга е сравнително нисък планински гребен. Вечни снегове, „белки“^[1] по него няма. А значи няма и бляскащото разнообразие на ледниците, планинските езера, страшните върхове и други такива принадлежности на високопланинската хубост, които

поразяват и пленяват в по-високите планински хребети. Обаче суровата привлекателност на масивните голаци^[2], издигнали скалистите си гърбове над мъхнатата тайга^[3], която покрива овалните планини и се разстила под голаците като морски вълни, ме възнаграждаваше за твърде скучното ми съществуване в широките блатисти долини на рекичките, гдето предимно протичаше моята работа. Обичам северната природа с нейната мълчалива навъсеност, с еднообразието на бедните ѝ цветове, обичам я вероятно заради някаква си свойствена само ней първобитна самотност и дивост. Аз не бих я сменил с евтината светлост на юга, която нахално се прокрадва в душата, с кавказките и кримски ривиери, осеяни с угарки и консервени кутии. И в минути на копнеж по свободата, по природата, които се случват у всеки експедиционен труженик, когато му се втръсне животът в големия град, пред очите ми преди всичко застават сивите скали, оловното море, лишените от върхове могъщи листокапни борики и тъмните дълбочини на влажните елови гори...

Освен главната работа аз имах още една задача: да разгледам находището на великолепия азбест по средното течение на Катунa, близо до голямото село Чемал. Най-късият път за там минаваше покрай най-високия в Алтай Катунски гребен, по долините на горна Катунa. Щом стигнех до селото Уймон, трябваше да прехвърля Теректинските „белки“ — също висок планински гребен — и през Онгудай пак да изляза в долината на Катунa.

Едва тука, на този път, изпитах истинско очарование от природата на Алтай. Много добре помня момента, когато с малкия си товарен керван, след дълго пътуване по ормана — гъста гора от бяла ела, кедър и листокапна борица, се спуснах в долината на Катунa. На това място равният мочурляк ни задържа много. Конете затъваха до корема в джвакащата кафява кал, скрита под растителния пласт. Всеки десетина метра изминавахме с голям труд. Но аз не спрях кервана за нощуване, като реших още същия ден да се добера до десния бряг на Катунa. Новата луна рано се издигна над планините и лесно можехме да вървим напред.

Еднообразният шум на бързата река поздрави нашето появяване върху брега на Катунa. Под лунната светлина реката изглеждаше широка. Но когато водачът със своя безстрашен пъстър кон нагази в шумящата мътна вода и всички ние се спуснахме след него, водата се

оказа едва до коленете. Ние лесно се прехвърлихме на другия бряг. Като минахме ниската част на долината, засипана с едър чакъл, попаднахме пак в блато, наричано от сибирците „карагайник“^[4]. По мекия килим от мъх бяха разхвърляни отделни тънки ели и навсякъде стърчаха високи туфи, по които се издигаше и шумеше твърда острица. На такова място конете биха останали без храна през нощта и затова реших да вървим напред. Започващото нагорнище ни даваше надежда да излезем на сухо място. Пътеката тънеше в мрачната тъмнота на еловата гора, а краката на конете — в мекия мъхест килим; неприятно беше да се язди, па и жалко беше за уморените коне. Тъй яздихме час и половина, докато гората оредя. Появиха се бели ели и кедрове, мъхът почти изчезна, но нагорнището не се свърши, а обратно, стана още по-стръмно. Колкото и да се ободрявахме, след всички главоболия през деня, двата часа изкачване ни се сториха много тежки. Затова всички се зарадваха, когато подковите на конете зазвънтяха по камъните, като изпускаха искри, и се показва почти плоското било на планинското разклонение. Тук имаше и трева за конете, и сухо място за опъване на палатката. За миг конете бяха разтоварени, палатката — опъната под един грамаден кедър, и след обикновената процедура на поглъщане кофа чай и на пушенето с лули край огъня ние потънахме в дълбок сън.

На сутринта всички се поуспяхме след вчерашните главоболия. Събудих се от силната светлина и бързо се измъкнах от палатката. Студеният вятър люлееше тъмнозелените клончета на кедрите. В ляво между две дървета, като в тъмна рамка, в розовата чиста светлина се подемаха леките очертания на четири остри бели върхове. Въздухът беше чудно прозрачен. По стръмните склонове на „белките“ се струяха всички мислими съчетания от светли отсенки на червения цвят. Малко по-надолу, върху изпъкналата повърхност на синия ледник, лежаха грамадни полегати сини сенчести ивици. Тази синя основа още повече усилваше въздушната лекота на планинските грамади, които сякаш излъчваха своя собствена светлина, докато открояващото се между тях небе представляваше море от чисто злато. Без да откъсвам поглед, аз гледах „белките“, които тъй неочаквано се изпречиха пред мен. Минаха няколко минути, слънцето се издигна по-високо, златото доби пурпурна отсенка, а розовата окраска изчезна от върховете и се замени с чисто синя, докато в същото време ледникът засвятка като сребро.

Дрънкаха хлопки, подвикващите под дърветата работници събираха конете за товарене, загъваха и превръзваха денковете, а аз все още продължавах да се любувам на победата на светлинната магия на тежестта на неподвижната материя. След тесния кръгзор на пътеките в тайгата, след дивата суровост на планинските тундри и тежките скалисти грамади, това беше нов свят, свят на прозрачно сияние и на променлива светлинна игра.

Както виждате, първата ми любов към високите Алтайски белки пламна неочаквано и силно. По-късно тази любов ми дари всички нови открития. Няма да описвам чувствата, които се пораждат в душата при вида на необикновената прозрачност на небесно-синята или изумрудената вода на планинските езера, сияеща с блясъка на син лед. Искане ми се само да кажа, че видът на снежните планини извикваше у мене тънко разбиране на природната хубост. Тези почти музикални

преливания на светлина, сенки и цветове предаваха на света блаженството на хармонията.

Като минах високопланинската част от маршрута, аз пак се спуснах в долината на Катунa и после в Уймонската степ — плоска котловина с отлична храна за конете, па и за нас — при гостоприемните жители на малките селца, разхвърляни по цялата котловина. По-нататък Теректинските белки не ми дадоха интересни геологични наблюдения: по широкия плосък гребен на билото се нижеха само непрекъснати еднообразни гранити. Изкачването на гребена откъм Уймон беше стръмно до невъзможност. Много човешки и конски пот се проля, само при минаването на гъстата гора от ругатните ни трябваше да изсърхне тревата по целия този път на моя керван. Па и самата гора — гъста тайга от кедър, ела и трепетлика, с висока трева, която стигаше до раменете на ездача — беше мъчна за преминаване при моята тежка екипировка с артилерийски седла и големи сандъци. Затова ще разберете колко се зарадвах, когато излязох на плоския водораздел на планинския гребен зад границата на гората. Но и тук, дори край границата на вечните снегове, се натъкнахме на обширна площ блата, в които затъвахме и се трепехме, докато не се сетихме да ги пресечем косо, по края на снежните полета. Спускането към Онгудай беше по-леко, но продължително и еднообразно. Дългите странствувания в мъчнодостъпните райони развиха в мен особена търпеливост, когато телесно участвуващ във всички несгоди на дългия път, а духовно като че ли потъваш в изчаквателна летаргия.

Щом стигнах Онгудай, изпратих в Бийск през Алтайское помощника си със сбирките и екипировката. Посещението на чемалските азбестови находища можех да направя без багаж. Двама с водача, на починали коне, скоро стигнахме до Катунa и спряхме да починем в селището Каянч.

Чаят с благоуханен мед беше особено вкусен и ние дълго проседяхме с приютилия ме млад учител край чисто рендосаната бяла маса в градинката. Водачът ми — навъсен, мълчалив ойрот — безгрижно посмукваше обкованата с мед лула, а аз разпитвах любезния домакин за забележителностите на по-нататъшния път до Чемал. Той с удоволствие задоволяваше любопитството ми.

— Ето още какво, другарю инженер, — каза той — близо до Чемал ще видите едно селце. Там живее един художник — нашият

прочут Чоросов, чували сте го навярно, нали? Сърдит старик, но ако спечелите сърцето му, всичко ще ви покаже, а той има хубави картини — чудо!

Спомних си картините на Чоросов, които видях в Томск и Бийск, особено „Короната на Катунa“ и „Хан-Алтай“ и реших непременно да се отбия при художника. Сега настроен съвсем другояче, аз ги намирах поразително верни. Онова, което върху платната в тясната зала на музея изглеждаше измислено и преувеличено, беше поразително хубаво в природата. Досетих се, че намаляването на размера и плана, обикновено полезно за по-ясно изразяване при живописното предаване, при гигантските височини и изобилието от светлина много затруднява правдивостта при нанасяне снежните върхове върху платното. Това не беше избягнал и Чоросов, въпреки всичката сила на дарбата си. Обаче онова, което бе дадено в картините му, по-смело и по-вярно отразяваше студената блестяща душа на планините, отколкото у когото и да било от другите художници. Да разгледам многобройните му работи, а може би и да придобия някой ескиз, ми се струваше хубав завършек на запознаването ми с белките на Алтай.

Пътят по брега на Катунa ми беше ясен и аз освободих водача си още тук, в Каянч. На следния ден към пладне вече възлизах по ниско, но стръмно каменисто възвишение. От него пред мене се откри заляна от слънцето равна повърхност до изхода на клисурата, на която се жълтееше житна нива. Няколко нови къщи, които блестяха със светложълтите си греди, се бяха разположили в края на гората. Там, гдето високите стъбла на листокапните борики образуваха малка издадина, като окръжаваха поляна със сочна трева, покрита с ярки точки от божури, се издигаше голяма постройка. Всичко напълно схождаше с описанието на каянченския учител и аз уверено насочих коня към къщата на художника Чоросов.

Очаквах да видя навъсен старец и останах учуден, когато на пруста излезе подвижен, възсух, бръснат човек с бързи и уверени движения. Едва когато се вгледах в монголското му лице, забелязах бръчки в хлътналите му бузи и по изпъкналото му високо чело, както и много бели косми в щръкналата коса и острите мустаци. Бях приет любезно, но не мога да кажа радушно.

Във време на неизбежния чай аз, както се казва, излях пред художника душата си или по-точно онова, което заседна в нея след

недавнашното високопланинско пътуване. Както изглежда, Чоросов повярва в искреността на моето възхищение. Той стана по-любезен и ойротската му мълчаливост се замени с приятелски разговор.

След чая той ме заведе в ателието си. Широка неизмазана стая с големи прозорци заемаше половината от къщата. Всред многото етюди и малки картини изпъкваше една картина, която някак изведнаж ме привлече.

Чоросов ми каза, че това е вариант на картината „Дени-Дер“ — „Езерото на планинските духове“, която се намира в един от сибирските музеи. Бях чувал за нея, но не я бях виждал по-рано.

Ще опиша тази картина по възможност по-подробно, защото тя ще има важно значение за разбиране по-нататъшните събития. Малко платно, широко не повече от един метър, в проста черна рамка, блестеше в лъчите на вечерното слънце с чистите си бои. Синкаво-сивата гладкост на езерото, което заемаше цялата средна част на

картината, дишаше студ и мълчалив покой. На предния план, до камъните на плоския бряг, гдето зелената покривка на тревата се смесваше с петна от чист сняг, лежеше стъбло на кедър. Голям син леден блок се беше заврял до брега край самото коренище на поваления кедър, а малки ледени блокчета и големи сиви камъни отражаваха върху повърхността на езерото ту зеленикави, ту сиво-сини сенки. Два ниски, измъчени от вятъра кедри извишаваха нагоре гъсти клони, като дигнати към небето ръце. На задния план, право в езерото, се спускаха белоснежните склонове на назъбени планини със скалисти морави и бледожълти ребра. В центъра на картината — ледникова грамада, покрита с ослепителен сняг, спущаше в езерото маса син фирн^[5], а високо над него се издигаше елмазена тристранна пирамида, от която в страни се виеше воал от розови облаци. Левият край от долината на ледниковата грамада съставляваше планина във форма на правилен конус, също почти изцяло облечена в снежна мантия. Планината се намираше върху широка основа, каменните стъпала на която като гигантска стълба се спускаха към далечния край на езерото.

От картината просто лъхаше онази отчужденост и студена святкаща чистота, която ме покори при пътуването по Катунския планински гребен. Аз забравих всички останали картини и дълго стоях, като се вглеждах в истинското лице на Алтайските белки и се учудвах на тънката наблюдателност на народа, който беше дал на езерото името Дени-Дер — Езерото на планинските духове.

Чоросов, примижал ме поглеждаше, доволен от направеното впечатление.

— Где намерихте такова езеро, Григорий Иванович? — запитах аз. — Па и съществува ли то в действителност?

— Езерото съществува. И трябва да кажа, че то, разбира се, е похубаво, отколкото тука — отговори Чоросов. — Да, но не е лесно да се намери това езеро.

Художникът изпитателно ме погледна и продължи:

— Вие навярно не знаете какви легенди у ойротите са свързани с това езеро?

— О, сигурно интересни, щом тъй поетично са нарекли езерото!

Чоросов пренесе погледа си върху картината.

— Нищо особено ли не забелязахте върху картината? — попита той. — Обикновено не забелязват...

— Ето тука, в левия ъгъл, гдето е планината с конуса — казах аз.
— Извинете, Григорий Иванович, но тука боите ми се видяха просто невъзможни.

— А я погледнете още веднаж, по-внимателно!

Почнах да се вглеждам в учудилото ме място. Работата на художника беше толкова тънка, че колкото повече я гледах, като че ли толкова повече подробности изплуваха от дълбочината на картината. В полите на конусообразна планина се издигаше зеленикаво-бяло облаче, което сякаш излъчваше слаба светлина. Кръстосващото се отражение на тази светлина и блясъкът от светещите снегове хвърляха върху водата дълги ивици сенки с кой знае защо червени отенъци. Още по-гъсти червени петна се виждаха в чупките на стръмните скали. А на онези места, гдето зад бялата стена на планинския гребен проникваха прави слънчеви лъчи, над ледовете и камъните се изправяха дълги, прилични на грамадни човешки фигури стълбове от синкаво-зелен дим или пара. Тази част на картината по необикновените си и неестествени цветове имаше зловещ, фантастичен вид.

— Ето това не разбирам — посочих аз синкаво-зелените стълбове.

— И не се мъчете — усмихна се Чоросов. — Вие добре познавате и обичате природата, но не ѝ вярвате.

— А вие сам, Григорий Иванович, как обяснявате тези червени светлини по скалите, синьо-зелените стълбове, светещите облаци?

— Обяснението е просто: планински духове — отговори Чоросов спокойно.

Обърнах се бързо към него, но не забелязах и сянка от усмивка върху затвореното му лице.

— Не се шегувам. Вие мислите, че името на езерото е дадено заради неземната му хубост? Не. Хубостта си е хубост, а славата му е лоша. Ето и аз — нарисувах картината, а едва отвялякох краката си. Бях там в деветстотин и девета година и до деветстотин и тринадесета боледувах...

Помолих художника да разкаже за легендите, свързани с езерото.

— Добре — съгласи се Чоросов, — да идем да седнем!

Седнахме на един широк диван, покрит с груб жълто-снн монголски килим.

— Отдавна — почна Чоросов — хубостта на това място е привличала хората, но някакви незнайни сили често са погубвали идващите при езерото. Съдбоносното влияние на езерото изпитах и аз, но за това после. Интересно е, че езерото е най-хубаво в топлите летни дни, и именно в такива дни пагубната му сила се проявява по-силно. Щом дошлите при езерото хора видят кърваво-червените светлини по скалите и мяркането на синьо-зелените прозрачни стълбове, те започват да изпитват странни усещания. Околните снежни върхове сякаш лягат като венец върху главата им, притискат ги с чудовищна тежина, а в очите почва неудържима игра на светлинни лъчи. Кръглата конусовидна планина привличала хората и там им се мяркали сенките на планинските духове. Но щом стигнали до това място, всичко изчезвало — остават само голи скали... Като се задъхвали и едва влачели крака от внезапната загуба на сили, с потисната душа, нещастниците се отдалечавали от съдбоносното място. Но обикновено смъртта ги настигала по пътя. Само няколко силни, случайно попаднали при езерото ловци, с невероятна мъка се добрали до най-близкото селище. Някои от тях умрели, а други дълго боледували, като изгубили завинаги миналата си сила и храброст. Оттогава лоша слава се разнася за Дени-Дер. Хората почти престанаха да ходят при него. Там няма нито животно, нито птица, а на левия бряг, гдето е сборището на духовете, не расте нищо, дори трева... Аз още в детинството си бях чувал тази легенда и нещо отдавна ме теглеше да посетя владенията на планинските духове. Преди двадесет години аз бях там и прекарах два дена в пълна самота. Първия ден не забелязах нищо особено и дълго работих, като правех етюд след етюд. Обаче този ден по небето бързо се носеха гъсти облаци, осветлението често се менеше и не ми се удаваше да схвана прозрачността на планинския въздух. Реших да остана още един ден, като нощувам в горичката, на километър от езерото. Надвечер усетих леко прилошаване и странно горене в устата, което ме караше през всичкото време да плюя слюнки... Великолепното светло утро на другия ден обещаваше ясно време. Помъкнах се към езерото с натежния глава, като се борех със слабостта, но скоро се увлякох от работата и забравих неразположението си... Слънцето силно припичаше, когато завърших разработката на етюда и отместих молберта, за да хвърля последен поглед върху цялото езеро. Бях много уморен, ръцете ми трепереха, в главата си от време на време усещах

странно замайване и пред очите ми тъмнееше. Тогава именно видях духовете на езерото. Над прозрачната гладкост на водата преплува сянка от облак. Слънчевите лъчи, които косо пресичаха езерото, сякаш станаха по-светли след минутното затъмнение. На отдалечаващата се граница между светлината и сянката аз изведнаж забелязах няколко стълбове с призрачен синьо-зелен цвят, които имаха прилика с грамадни човешки фигури в мантии. Те ту стояха на едно място, ту бързо се местеха, ту се разтапяха във въздуха. Замръзнал от учудване, аз ги гледах с чувство на потискащ страх. Още няколко минути продължи безшумното движение на призраците, после в скалите се замъркаха отблясъци и припламвания с кървав цвят. А над всичко това висеше светец със слаба зелена светлина облак във формата на гъба... Изведнаж почувствувах прилив на сили, зрението ми се изостри, отдалечените скали сякаш се приближиха към мене, и аз различих всички подробности на стръмните им склонове. Грабнах четката и с дива енергия заподбирах боите, като бързах да запечатам необикновената гледка върху платното. Лек ветрец мина над езерото; облакът и призраците мигновено изчезнаха — само червените въглени в скалите мрачно блещукаха като по-преди. Възбуждението, което ме беше обхванало, внезапно отслабна, неразположението рязко нарасна — сякаш жизнената ми сила изтичаше през върховете на пръстите, които държаха палитрата и четката. Предчувствието за нещо лошо ме накара да бързам. Бързо затворих папката с етюдите и събрах вещите си. Чувствувах как страшна тежест натиска гърдите ми, главата... Вятърът над езерото се усилваше. Облаците закриха върховете на планините и чистите цветове на пейзажа бързо потъмняваха. Одухотворената и безстрастна хубост на езерото се смени с тъжна навъсеност. Червените отблясъци на мястото, где то танцуваха призраците, угаснаха и само тъмните диви скали се чернееха там под снежните петна. Тежко дишане със свистене се изтръгваше от гърдите ми, когато обърнах гръб на езерото, като се борех с упадъка на силите и с потискащата ме тежест. Като в неясен сън изминах пътя до мястото, където се бяхме наговорили да ме чакат придружвачите ми, които бяха отказали да дойдат на Дени-Дер. Планините се клатушкаха пред мене, пристъпите на страшно повръщане съвсем ме изтощаваха. От време на време падах и дълго не можех да стана. Как стигнах до езерото, где то

ме чакаха придружвачите, не помня, па и не е важно — главното е, че вързаният на гърба ми сандък с етюди оцеля.

„Но ти ще загинеш, Чорос, — с тон на безпристрастен наблюдател забеляза старшият водач, когато видя състоянието ми — лигите ти текат...“

Аз не умрях, както виждате, но дълго време се чувствавах много зле. Някаква посърналост и отслабване на зрението ми пречеха да живея и да работя. Голямата картина „Дени-Дер“ нарисувах едва година по-късно, а тази довърших полека-лека, когато се дигнах на крака. Истината за езерото Дени-Дер и за населяващите го планински духове узнах по пътя на тежки страдания...

Чоросов млъкна, като потриваше набръчканите си ръце. През гъстите пречки на големия прозорец се виждаха осветени ивици от облаци над планинските върхове, а долу по поляната се разстиляше мъглата на здрача. Крайно заинтересуван от повестта за духовете на езерото Дени-Дер, аз нямах основание да не вярвам на художника, но в същото време не можах да намеря никакво обяснение на чудните явления, запечатани в бои върху картината му.

Преминахме в трапезарията. Силната карбитна лампа над масата разгони сянката на нереалното, навеяна от разказа на художника. Но аз не се стърпях и го запитях как да намеря Езерото на планинските духове, ако случайно още веднаж ми се представи възможност да бъда в онези места.

— Аха, плени ви това езеро! — усмихна се Чоросов.

Извадих от раницата си книжка и молив и се приготвих да записвам.

— Това място се намира в Катунския планински гребен, на източния му край. Знаете ли долината на Аргут? Тя е дълбока клисура между Чуйските и Катунските белки. Долу е непроходима, ще я минете отстрани. Четиридесет версти нагоре от устието на Аргут, в дясно по течението, се влива рекичката Юнеур. Това място е отличително, защото там Аргут прави завой и устието на Юнеур излиза на широко плоско място. От устието му ще тръгнете още нагоре по левия бряг на Аргут — смятайте около шест версти — и там, от дясната страна на пътя, ще се покаже малък извор или рекичка, ако искате. Рекичката е малка, а долината е много широка и навлиза дълбоко в Катунския планински гребен. Именно по тази долина ще вървите. Мястото е сухо,

ще видите големи, клонести листокапни борики. Когато се изкачите високо, ще срещнете голям стръмен праг, от него водопадът е малък и там долината завива надясно. Дъното е съвсем плоско и широко и на него верига от пет езера, едно от друго — где на половин, где на цяла верста. Последното, петото езеро, гдето скалите се затварят, е Дени-Дер. Това е всичко. Да, спомних си — един добър белег! В устието на извора, гдето ще се отбиете от Аргут, има малко блатце. На края му, наляво, стоеше грамадна суха листокапна борика без клони, с чаталест връх като дяволска вила...

Записах упътванията на Чоросов.

На сутринта аз прегледах работите на художника. Няма да забравя няколко очарователни етюди, но нито един не можеше да се сравни с „Дени-Дер“. При моите твърде скромни средства не се реших да загатна за възможността да придобия тази картина. Купих си две скици на снежни планини — при изгрев и при залез, и още като подарък получих една малка рисунка с перо, която изобразяваше любимите ми листокапни борики с дълбоко познаване характера на дървото. Когато се сбогувахме, Чоросов ми каза:

— Виждам как се заглеждате в „Дени-Дер“. Но това не мога да ви подаря. Ще ви подаря етюда, който направих на езерото. Само че — той помълча малко — това ще стане след като умра; сега ми е трудно да се разделя с него... Не се огорчавайте, това ще бъде скоро... Ще ви го изпратят — сериозно, със своята смущаваща безстрастност, добави художникът.

Като пожелах на Чоросов дълъг живот, а на себе си скорошна среща с него, аз се метнах на коня си и съдбата, както се оказа, завинаги ни раздели...

Не попаднах скоро пак в Алтай. Четири години минаха в напрегната работа, а на петата временно излязох от строя. Жестокият ревматизъм — професионална болест на жителите в тайгата — ме свали за половин година, а после трябваше да се разправам с отслабналото сърце.

От скука и безделие аз избягах от южното летовище в навъсения, но мил Ленинград. По предложение на главното управление аз се залових със живачното находище на Сефидкан в Средна Азия. В слънчевата суша на Туркестан се надявах да изгоня надвилата ме

болнавест и да се върна към унилата дивост на севера, която завинаги бе завладяла душата ми.

В тази си привързаност бях най-скучен самотник и лишен от възможността да се потопя в безлюдните простори, от време на време се борех с пристъпи на силен копнеж по Сибир.

Една пролетна вечер, когато седях над микроскопа в къщи, ми донесоха една пратка, която повече ме наскърби, отколкото ме зарадва. В плосък сандък от гладки кедрови дъски лежеше етюдът на Дени-Дер като знак, че художникът Чоросов е завършил своя трудов живот. Достатъчно ми беше да видя отново Езерото на планинските духове, за да нахлуят спомените за разказа на Чоросов. Далечната и недостъпна красота на Дени-Дер ме изпълни с някаква тревожна печал. Като се мъчех да се разсея с работата, аз сложих под микроскопа нова пластинка руда, донесена от Сефидкан. С опитна ръка спуснах тръбата с винта на кремалера, нагласих фокуса с микрометър и се вдълбочих в изучаване последователността на кристализацията у живачната руда. Пластинката беше почти чист киновар^[6] и работата с неговото изучаване нещо не вървеше. Тънките отсенки на цветовете, отразени от пластинката, се губеха от електрическата светлина. Замених опак-илюминатора^[7] със силвермановски за косо осветляване и запалих лампата с дневна светлина — великолепно изобретение, което заменя слънцето в стеснения свят на микроскопа... Етюдът на „Езерото на планинските духове“ продължаваше да стои пред вътрешния ми поглед и аз отначало дори не се учудих, когато в микроскопа видях кърваво-червени отблясъци върху фон от синкава стомана, които на времето си така ме бяха поразили в картината на Чоросов. Една секунда по-късно до съзнанието ми стигна, че гледам не картината, а наблюдавам вътрешните рефлексии на живачна руда. Завъртях масичката на микроскопа и кърваво-червените отблясъци замигаха, като угасваха или преминаваха в по-дълбок кафяво-червен тон, докато голяма част от повърхността на минерала продължаваше да отлива студена стомана. Развълнуван от предчувствието на още неродилото се предположение, аз насочих лъчите на осветителя с дневна светлина върху етюда „Езерото на планинските духове“ и видях в скалите, в подножието на конусообразната планина отсенки от цветове, съвсем сходни с току-що видените под микроскопа. Аз бързо грабнах тежките таблици на Шнайдерхен и тук се оказа, че цветовете с формулите... Но няма защо да

привеждам тук самите формули. Ще кажа само, че за науката, която изучава рудите на разните метали и самите метали — минералогия^[8] са създадени цветни таблици с най-тънките отсенки на всички допустими цветове, които се наброяват около седемстотин. Всяка отсенка има свое обозначение; сборът на отсенките образува формулата на минерала. И излезе, че цветовете на Чоросов при изобразяване местожителството на планинските духове, според шнайдерхеновските таблици, точно съответствуват на отсенките на киноара при разни условия на осветяване, ъгли на падане и цялата останала сложна игра на светлината, която в науката се нарича интерференция на светлинните вълни. Тайната на езерото Дени-Дер изведнаж ми стана ясна. И аз неволно се учудих: защо подобно предположение не ми мина през ума отдавна, още там, в планините на Алтай?

Извиках по телефона такси и след малко стигнах до оградата, зад която светеха големите прозорци на една химическа лаборатория. Моят познат, химик и металург, беше още тук.

— О, сибирска мечко! — поздрави ме той. — Защо дойдохте? Пак ли бърза анализа?

— Не, Дмитрий Михайлович, идвам за справка. Какво забележително знаете за живака?

— О, живакът е така забележителен метал, че за него може да се напише дебела книга.

— Живакът кипи при триста и седемдесет градуса, а при колко се изпарява?

— При всякаква температура, драги инженере, с изключение на силен студ.

— Значи изпаряем е?

— Необикновено изпаряем за относителното си тегло.

— Още един въпрос: живачните пари сами светят ли или не и с каква светлина?

— Сами не светят, но понякога, при силна концентрация на загасваща светлина, дават синьо-зелени отсенки. В разреден въздух при електрически изпразвания светят със зеленикаво-бяла светлина.

— Всичко е ясно! Много ви благодаря, драги!

— Стойте, накъде? Обяснете каква е работата — опита се да ме задържи химикът, но не получи отговор от мен.

След пет минути таксито ме закара до къщата на моя лекар. Като позна гласа ми, добрият старец излезе с разтревожено лице в чакалнята.

— Какво се е случило? Пак ли лудува сърцето?

— Не, всичко е наред! Отбих се за минутка. Кажете, какви са главните признаци на отравяне със живачни пàри?

— Мм... Изобщо със живак — течене на слюнки, диария и повръщане, а по отношение на пàрите — ей сега ще видя... Влезте.

— Не, не, аз само за минутка... Вижте по-скоро, драги Павел Николаевич.

Старецът влезе в кабинета и след една минута се върна с отворена книга в ръка.

— Ето вижте, живачни пàри: понижение на кръвното налягане, силна психична възбуда, учестено прекъслено дишане, а по-нататък смърт от парализа на сърцето.

— Това е великолепно! — неволно извиках аз.

— Кое е великолепно? — учуди се докторът. — Такава смърт?...

Сега бях уверен, че целият ход на мислите ми е абсолютно правилен. Щом се върнах в къщи, веднага се обадох по телефона на председателя на моето главно управление и му съобщих, че в интересите на нашата работа трябва веднага да замина за Алтай. Помолих да пуснат с мене Красулин, наскоро дипломиран младеж, физическата сила и умната глава на когото ми бяха много необходими при моето все още болезнено състояние.

В края на май вече без пречки можеше да се стигне до езерото. Точно по това време аз излязох от селището Иня на Чуйския път с Красулин и двама опитни тайгници-работници.

Помнех всички наставления на художника за предстоящия ми път, а освен това в страничния ми джоб лежеше старият, изпокъсан бележник, в който на времето си бях записал подробния маршрут по думите на Чоросов.

Когато вечерта малкият ми отред опъна палатката в устието на долината, срещу приличната на вила суха листокапна борика, аз не без вълнение почувствах, че утре ще бъде решена правилността на моите предположения. Красулин се зарази от моето вълнение и седна до мене на могилката, гдето седях, като замислено съзерцавах рогатата листокапна борика.

— Владимир Евгенович, — тихо почна той — помните ли, че обещахте да откриете целта на пътуването ни, когато стигнем в планините...

— Надявам се, Боря, най-късно утре да открием голямо находище от живак — може би частично самороден — казах аз. — Утре ще видим дали съм прав или не. Вие знаете, че обикновено в своите находища живакът се среща в пръснат вид, в малки концентрации. В света е известно само едно голямо находище с богато съдържание на живак — то е...

— Алмадена в Испания — каза Красулин.

— Да, от много векове насам Алмадена снабдява със живак половината от света. Веднаж там дори било намерено малко езерце от чист живак. Живачни капки и сега се изцеждат в рудниците на Алмадена. Така че и аз смятам да намеря тук нещо подобно... Че там цели скали едва ли не изцяло се състоят от киновар, в това съм убеден, стига само...

— Но, Владимир Евгенович, ако ние открием такова находище, това ще бъде преврат в цялата живачна икономика!

— Разбира се, драги! Живакът е най-важният метал в медицината и войната. Е, а сега да спим! Утре ще станем още в тъмно. Изглежда, че денят ще бъде облачен, а на нас това ни и трябва.

— Защо облачен ден е така важен? — попита Красулин.

— Защото не искам да отровя всички ви, па и аз самият да се отровя. Живачните пари не са шега... Няма съмнение, че откриването на това находище се е забавило със стотици години именно поради гибелните качества на живачните пари. Утре ще се сражаваме с планински духове и там ще стане ясно...

Воал от розова мъгла забули планината. В долината се стъмни. Само острите върхове на белките още дълго светеха в невидимите от нас слънчеви лъчи. Аз продължавах да седя край огъня, като пуших, но в края на краищата надвих вълнението си и легнах да спя.

Всички събития от следния ден, кой знае защо, запомних на откъслеци.

Ясно се връза в паметта ми просторното, съвсем плоско дъно на долината между третото и четвъртото езеро. По средата ѝ лежеше като равен зелен килим обраслото с мъх блато без нито едно дръвце и само по края на долината се издигаха големи кедри. Лишени от клони от

едната страна, те протягаха мощни клони към Езерото на планинските духове, прилични на тъмни грамадни знамена върху високи стълбове. Ниски тъмни облаци бързо се носеха над тях. Четвъртото езеро беше малко и кръгло. От леко набръчканата синкаво-сива вода се подаваше грамада остри камъни. Като минахме през тях, навлязохме в гъсти храсталаци от кедров подръст, а десет минути по-късно стоях на брега на Езерото на планинските духове. Пепелявият цвят на скръбта покриваше водата и снежните склонове на планинската верига. Въпреки това аз веднага познах храма на планинските духове, който порази въображението ми преди няколко години в студиото на Чоросов. Излезе, че не е лесна работа да се стигне до преливащите се в стоманен цвят скали в полите на конусообразната планина. Обаче всички мъчнотии мигновено бяха забравени, когато геоложкото чукче със звън отчупи от ръба на скалата първия тежък къс киновар. По-нататък скалите се снишаваха с наклонени стъпала към малка падина, над която се извиваше леко пушече. Мътна, гореща вода изпълваше падината. Наоколо от дълбоките пукнатини бликаха горещи извори, които покриваха с мъглива завеса края на падината.

Поръчах на Красулин да направи окомерна снимка на рудния участък, а сам тръгнах заедно с работниците през завесата от мъгла към полите на планината.

— Какво е това, другарю началник? — изведнаж запита един работник.

Погледнах в показаната от него посока. Там, наполовина скрито от камениста издадина, блестеше с матов и зловещ блясък живачно езерце — моята въплътена фантазия. Повърхността на езерцето изглеждаше изпъкнала. С неописуемо вълнение се наведох над него, потопих ръце в изплъзващата се и неподатлива течност и с разтуптяно сърце мислех за няколко хиляди тонния течен метал, мой подарък на родината.

Дотичалият на зова ми Красулин замръзна в нямо възхищение. Обаче трябваше да прекъсна възторзите и усилено да подканям спътниците си към изпълнение на необходимата работа. Вече се чувствувахте тежест в главата и горене в устата — зловещите признаци на започващото живачно отравяне. Аз защраках с фотоапарата наляво и надясно, работникът напълни манерките от езерцето, Красулин и вторият работник бързо измерваха изходите на рудните скали и размерите на езерцето. Струваше ни се, че всичко беше завършено с мълниеносна бързина, но въпреки това по обратния път вървахме бавно, отпуснато, като се борехме с неясното чувство на потиснатост и страх. Докато заобикаляхме езерото по левия бряг, облаците се разпръснаха и пред очите ни се откри шлифован елмазен остър планински връх. Полегатите слънчеви лъчи се промъкнаха през вратата на далечната клисура и цялата долина на езерото се изпълни с искряща прозрачна светлина. Като се обърнах, аз видях синьо-зелени призраци, които се мяркаха по неотдавна напуснатото от нас място, и заповядах да се тича. За щастие брегът постепенно се изравняваше и ние скоро се добрахме до конете.

— Препускайте бързо, момчета! — извиках аз, като обръщах коня си, и като хвърлих последен поглед върху Дени-Дер, отнесох в паметта си танца на духовете около зеленикавия облак...

В същия ден се спуснахме по долината до второто езеро. Угнетеното състояние не изчезваше. През нощта ние всички не се чувствувахме дотам добре, но изобщо за нас всичко се свърши напълно благополучно.

И ето към центъра полетяха телеграми. Оттам последваха нареждания да се уреди безопасно и подробно изучаване на Дени-Дер. Вълшебното езеро даде и дава на Съветския съюз такова количество живак, което веднага разреши въпроса за пълната ни независимост от другите страни, а сега, в дните на Отечествената война, има съвсем особено значение.

А аз завинаги запазих признателен спомен за безстрашния и правдив търсач на планинската душа, чиито тънки и верни наблюдения откриха в багрите на картината му богатствата на Езерото на планинските духове за художника Чоросов.

[1] Белки — снежни планински върхове. ↑

[2] Голак — Голи върхове, които се издигат над границата на гората. ↑

[3] Тайга — безкрайни непроходими гори в Сибир. ↑

[4] Карагайник — неравно мъхово блато. ↑

[5] Фирн — зърнест лед. ↑

[6] Киновар — двусернист живак. ↑

[7] Опак-илюминатор — уред, който се слага на микроскопа за разглеждане на непрозрачните рудни минерали в отразена светлина. Силвермановският opak-илюминатор осветява шлифа не право отгоре, а косо — под ъгъл. ↑

[8] Минералогия — наука, която изучава рудните минерали. ↑

ПО ПЪТИЩАТА НА СТАРИТЕ РУДНИЧАРИ

Тази история разказва минният инженер Канин. Той седеше облегнат на гърба на креслото и сякаш говореше сам със себе си, без да се обръща към някого.

— Иска ми се да разкажа една проста история от живота на истинските рудничари, която на времето си ме плени силно. Мисля, че в нея има не по-малко необикновено, отколкото в най-чудноватите приключения.

Преди тринадесет години, в 1929 година, изучавах старите медни рудници близо до Оренбург, сега Чкалов. Там в продължение едва ли не на хиляда години са били добивани медни руди и рудниците образуваха на едно голямо пространство най-забъркания лабиринт от кухни, пробити от човешките ръце в дълбочините на земята. Тези рудници отдавна са закрити и от надземните им постройки не е останало нищо. По степните простори, по склоновете и по билата на полските хълмове изпъкват като хубави синкаво-зелени петна редица насипи — големи грамади бракувана руда, които ограждат широки фуниеобразни дупки, а тук-там се виждат и хлътвания на стари засипани шахти. На места насипите и фуниеобразните дупки изцяло покриват просторни полета по няколко квадратни километра. Такава земя, както се изразяват

местните земеделци, е „развалена“, не става за оран; затова тези участъци са обрасли с острика или пелин, а фуниеобразните дупки на шахтите — с вишневи храсти. Дори в разгара на лятото, когато всичко наоколо е вече изгоряло и степта е кафява, в белезникавата омара на палещия пек хълмовете с останки от стари минни отпадъци са покрити с цветя, които заедно със зелено-сините изпъкналости на рудните насипи, с тъмната зеленина на вишните и златистите люлеещи се туфички на остриката представляват чудно и хубаво съчетание от убити тонове. Тези малки степни островчета лежат по кафявата равнина от стърнища и угари като акварели на даровити импресионисти.

Там добре се почива след еднообразното пътуване по прашния и зноен път. Вятърът вее в остриката, подсвирва в храстите и навява мисли за миналото, за това, че тези сега тъй безлюдни и напуснати места някога са били най-оживените в степта. Разнасяли са се викове на момчета — подкарвачи на конните долапи, хлопали са капаците на шахтените отвори, скърцали са скрипци, тракали са ръчни колички и се е чувало бърбенето на момичета и жени, заети с ръчното разработване на рудата. Всички тези хора отдавна са умрели, но дълбоко под земята в мълчание и мрак стоят безбройните подземни ходове, като нерушими паметници на техния труд. Аз успях да проникна в много стари прокопи. В продължение на повече от два месеца лазих по тях, понякога с помощника си, а по-често сам (помощникът се страхуваше от опасните места), за подземни скици, да търся изоставени запаси руда и за вземане проби. В тези места земните пластове са сухи, чудно устойчиви, и много прокопи стоят стотици години, без да се разрушат.

Всички натрупани от осемнадесети век архивни планове, карти и данни по оренбургските медни рудници загинаха през гражданската война. Затова устройството на старите подземни работи трябваше да се открива отново, като се пътува по тях наслуки, като в неизвестна страна. Изследването ме увличаше и случваше се по две денонощия да не излизам на дневната повърхност, когато бързах да се ориентирам в някоя сложна система прокопи. Мракът и тишината на лабиринтите от щреци^[1], орти^[2], които се извиваха по всички направления, страшно надвисналите във височината над главата руднични дворове^[3] на затрупаните шахти — във всичко това аз намирах съвсем особено очарование. Капки вода във влажните проходи падат с равномерността

на часовников механизъм, а понякога тя едва чуто шурти, като се стича от горните хоризонти^[4] в долните.

С фенер, компас и бележник аз едва се провирах в тесните сбойки^[5] или неправилните квершлази^[6], които съединяват една система прокопи с друга. Понякога проходът, засипан с пясък от проникването на води от повърхността, беше толкова нисък, че трябваше да се промъквам пълзешката по него, като издишам въздуха от гърдите си. Пълзиш — и изведнаж неудържимо ти се прище да въздъхнеш с пълни гърди, но щом почнеш да поемаш въздух, с мигновен ужас почувствуващ надвисналите над тебе стотици хиляди тона рудни пластове, които с невъобразима сила натискат надолу.

А колко интересно е да се разкрива начинът, по който е открито рудното гнездо, прилаган от старите майстори, като се проследява и определя възрастта на прокопите ту в правилно нарязаните, изгладени ръчно с малки кирки стени от средата на 19 век, ту в широките и прави, но с обезобразени от взривовите стени — най-новите! Още по-странни, своеобразно кривуличещи и повтарящи контурите на рудната маса са ниските проходи на прокопите от 18 век или съвсем тесните, но правилни и гладки кладенци и наклонени проходи от доисторическо време.

Шарещата светлина на фенера измъква от гъстия мрак ту равна стена, цялата надупчена от острието на кирката, ту мрачно стоящ, черен от времето стълб на случайно оцеляло старо укрепване, ту купове срутени от тавана буци, ту равно наредени купища неизползувани подпорни греди.

Поразително впечатление правят грамадните черни стебла на вкаменените дървета, понякога дори с клони. Великаните на отдавна изчезналите гори, сега превърнати на желязо и кремък, лежат напреки на прокопите и често проходът избикаля отгоре или отдолу такова дърво, безсилен да пробие здравето му тяло.

Още много би могло се разкаже за подземните ми странствувания през онова лято, но аз само накъсо ги описах, за да дам представа за обстановката на всичко онова, което се беше случило.

Аз живеях в селцето Черний, което се намира в дълбоката долина на една малка рекичка, между високи хълмове. В същото това селце доживяваше живота си последният щайгер^[7] от старите рудници — Курнил Поленов, деветдесетгодишен, но още здрав старец, бивш

крепостник на собствениците на рудниците — графовете Пашкови. Старият щайгер живееше в малка къщурка срещу мене през улицата и почти всяка вечер седеше на насипа край къщата, като неподвижно гледаше високия склон с насипите от рудниците, които се издигаха пред него. Още в самото начало на работата си аз разпитах стареца за разните рудници, които той познаваше и помнеше великолепно. Обаче аз видях, че старецът много неща не ми казваше, като се оправдаваше със старостта си и слабата си памет. Опитах се да го убедя, като му казах, че напразно не иска да ми разкаже всичко, каквото знае — оставаше му малко да живее, а рудниците трябваше да работят. Колкото повече сведения съберем сега за рудните запаси, толкова по-скоро и по-сигурно ще се поднови отдавна замрялата работа. Щайгерът мълчеше и само в дъното на очите му се криеше хитричка усмивка. Веднаж той ми каза: „Много инженери идваха тука, всички разпитваха, записваха, обещаваха награда, обещаваха началник в работата да ме направят... Надърдориха много, а пък колко години минаха — ходят, гледат, а работа не почват. И никой от тези хора не се спусна нито в една-едничка шахта — мръсна, влажна, па и опасна, разбира се, работа. Зная аз!...“ И старецът млъкна, като важно оправяше широката си и голяма брада.

Разбрах, че в дъното на душата си Поленов таи обида от бързите и повърхностни геолози, които бяха идвали в района и които, вместо истински да изследват, се бяха ограничили с разпити, като са измъквали някои сведения от стареца по пътя на безотговорни обещания. Прекъснах по-нататъшните разпити, още повече че работниците ми се отзоваваха за щайгера тъй: „Старецът е като костелив орех: заинати ли се, дума не можеш изскубна от него“.

Аз продължавах работата си, като ден след ден издирвах нови достъпни прокопи, като се спусках с въже в полусрутените шахти и си спечелих голямо уважение в местните жители — потомци на старите рудничари. Забравих да кажа, че и самото селце Черний е изникнало край минните кантори на Богоявленския и Архангелския завод и жителите му бяха известни сред околното селско население под името „рудари“.

През дългите степни вечери, като почивах след работа, аз често отивах на насипа при стария щайгер и сядах до него — да попушим. Само че сега не го разпитвах за рудниците. Приказвахме с Поленов за

миналите времена, за живота на крепостните рудничари, за някогашните начини на работа. Старецът омекваше, оживяваше се и ми разказваше много неща, като ме учудваше с наблюдателността си и сполучливите си изрази. Моите подземни „подвизи“, познаването на историята на местното минно дело и старинните минни термини трогнаха сърцето на стария щайгер и той започна да се отнася към мене с много по-голямо внимание.

В разговорите с него аз забелязах, че старецът чака да го разпитвам за рудниците. Понякога дори сам разговарваше за тези или онези особености на рудата, като споменаваше няколко нови за мене имена на шахти, но аз нарочно не го питах за нищо. Знаех, че душата на стария рудничар не ще издържи гордата си затвореност и като види в мене също такъв дълбоко предан на работата си човек, щайгерът ще сподели знанията си с мене.

Август свършваше. Слънцето все още беше топло и силно, но в степта почнаха да духат студени ветрове. Беше особено приятно, когато почнеш да се спускаш в долината на селището, да почувствуващ възгорчивия мирис на дима от горящ тор, който се разстиляше като синя завеса от десетки комини. Този дим означаваше топлина за измръзналото тяло, ядене, хубава цигара, излегнат върху леглото — с една дума всичко, което е нужно за превръщане уморения от работа труженик в наслаждаващ се халиф...

Разговорите с Поленов на насипа прекъснаха — дните станаха по-къси и аз често се връщах по тъмно. Само понякога, когато времето или необходимостта да обработя натрупалите се черновки, ме караха да остана в къщи, на вратата на заеманото от мене помещение израстваше високата прегърбена фигура на Поленов. Като поглаждаше жълтеникавата си брада и като се оглеждаше зорко с нестарчески живи очи, щайгерът казваше: „Домъчня ми за тебе, Василич, отдавна не сме приказвали, ти непрекъснато все по шахтите лазиш“. „Седни, Корнилич, Настася Ивановна ще ни даде чаец, а от Егориевско ми донесоха хубави бонбони“, казвах аз, като знаех слабостта на стареца към сладките неща. Щайгерът с изпъшкване сядаше на пейката, аз продължавах да чертая някакъв план или профил и започваше бавен разговор. Този разговор правеше удоволствие и на двамата ни и ние се заседяхме до късно. Наскоро узнах, че Поленов бил последният от цяло поколение крепостни щайгери в медните рудници. Знанията се

предавали по наследство от дядото на бащата, от бащата на сина. В примитивното минно стопанство щайгерът е бил едновременно и маркшайдер^[8], и пробивач на руда, и ръководител на пробивите — с една дума универсален минен специалист.

Многогодишната, от детинство насаждана практика по подземните работи беше създала у Поленов особен усет, за който старецът разказваше:

— Сега употребяват тези теодолити^[9], бусоли... Четиридесет пъти изчислявай и поправяй, докато се увериш, че правилно си насочил прокопа. Ако трябва да се проследи някоя жила, накъде тя, милата, е отишла, почват да разиграват минна геометрия; чертаят, изчисляват. А ние — дядо ми, баща ми, па и аз — как работехме? Походиш под земята, премериш се — и чувствуваш накъде да копаеш, особено ако е за среща с насрещен изкоп или със стар проход. Този минен нюх никога не ни лъжеше. Струва ми се, че сам си видял какви прокопи сме правили. У мен малко е останало от него — с бусола ме караха да работя — но и това понякога зная: лъже инструментът, не мога да намеря грешката, а зная — лъже. Походиш, попипаш скалата накъде са насочени жилките, къде зърното става по-едро. Почнеш да размисляш и такава увереност те обзема, че направо заповядвам: почвай прокопа ей-тука! И винаги правилно съм отгатвал, а защо — и сам не мога да си обясня. А ето — видя ли Петропавловската щолня^[10] — нея английски маркшайдери я прокараха, като я отбиха от Михайловско. И как се излъгаха: грамадна работа пропадна! На ти на тебе инструменти!... Също тъй чувствам и водата под земята, где е близко до водния пласт, где под пясъчника лежи вап^[11]... Много нещо зная...

Неподправена истина се чувствуваше в думите му. Аз му вярвах и като го слушах, много пъти си спомнях за фрайбергските рудничари-майстори, основатели на рудничарското изкуство в XV век. В тях също тъй от род на род, от поколение на поколение са се предавали минните знания и също така имаше много примери на нещо като ясновидство под земята. Тези майстори развивали в себе си особено чувство — чувство за подземното пространство и посоки, което им заменяло точността на маркшайдерските уреди и схемите на минната геометрия. Без всякаква минералогия и химия, по най-тънки отсенки на рудите, по неуловимото за обикновения наблюдател изменение на рудния пласт старите рудничари усещали изклончването на рудната жила или

намирали богати участъци — с една дума великолепно се ориентирали в разнообразната работа по оценката и разработването на находищата, която сега занимава разни специалисти. И аз си мислех, че напразно в историята на минното дело са забравени простите и сигурни начини, които изискват развиване на наблюдателност и своеобразен вътрешен усет у човека. Хората почнаха по-малко да вярват в чудотворните възможности, които човешката природа крие в себе си, в създаването на истинския майстор, майстор в прекрасното старинно значение на тази дума.

В най-близкия неделен ден аз реших да прекъсна полските работи и да направя равностойка на изследванията си. Като разпрострях начертаните карти, аз тъжно гледах как всред обширното рудно поле на Ординските рудници изпъква мъничкият изследван от мене участък. Изучените също така площи на Левските и Смежни рудници се отделяха със широка междина, която оставаше неизвестна за мене. С една дума всички тези непълноти разваляха радостта ми от голямата и интересна работа през изтеклото лято.

Размишленията ми бяха прекъснати от идването на Поленов. В нова червеникава полушубка, с високи ботуши, старецът имаше тържествен и празничен вид и изглеждаше много по-млад от годините си. Веднага забелязах, че той е развълнуван от нещо. В отговор на обикновената ми покана да седне, старият щайгер хвърли полушубката, седна на табуретката и запита:

— Семен дрънкаше, че се готвиш да заминаваш, Василич, а?

— Готвя се, Корнилич, — отговорих аз. — Мъчно ми е, разбира се: обикнах рудниците и вашето място, но време е да привърша работата — скоро ще поискат отчет от мене.

— Рано се готвиш да си заминаваш, Василич. Макар и много нещо да облази, но най-интересните места още не си видял.

— Зная, но не мога да проникна до тях. Изкопите са много стари, отгоре всичко е засипано. Ще трябва да се задоволя с това, което можах да видя.

Старият щайгер мълчеше намръщен. Аз скришно го поглеждах, като чаках какво ще каже. След късо мълчание Поленов тръсна глава и с престолено спокойствие каза:

— Добре, Василич, ще ти помогна малко... Както искаш, но трябва да видиш още няколко рудници...

— О, Корнилич, благодаря ти!... Но защо по-рано не ми помогна — все казваше, че не знаеш, че си бил забравил?

— Аз, Василич, по човека виждам трябва ли или не трябва да му се помогне — отговори старецът. — Ето, понаблюдавах те и сега те чувствавам като свой. Истински рудар! И ти много обичаш добрата работа... Е, защо да дрънкаме напразно! Я по-добре кажи: беше ли в стария Мясниковский?

— Бях, Корнилич, добре познавам Мясниковский.

— Познаваш, но не всичко. Ти в горните места — Ординското летовище по нашенски — си ходил, горе на платото. А в най-долните по дъното на коритото — в Казйонните де — не си бил...

По указание на щайгера аз проникнах в най-ниските хоризонти на някогашните Старо-Мясниковски рудници и цяла седмица изучавах огромните камери между купищата изоставена руда — дебел пласт от меден конгломерат.

Направих много нови открития, които обаче представляват интерес само за специалисти. А пък на вас разказът за тях ще се види еднообразен и скучен. Най-после настъпи бележитият ден, когато Поленов се съгласи да ме придружи при опита ми да проникна в грамадния подземен лабиринт в минното поле на Ординските рудници, разположено на високо степно плато, право на юг от селището Черний. Щайгерът настоя да не вземам никого със себе си и да не посвещавам никого в тайната на похода. По негов съвет взех лопата, кирка, дълго и здраво въже, а също и голям запас от свещи и храна. Поленов обеща да ме заведе до една шахта, „през която трябва да се прескача“, а по-нататък ще ида сам и ще набележа плана на по-нататъшното изследване. За тази цел, според неговите пресмятания, ще ми се наложи да прекарам под земята около две денонощия.

В утринния здрач, под свирещия в сухата трева вятър, ние тръгнахме нагоре по склона на хълма, покрай високите бели насипи на Снежния рудник. Целият взет екип беше твърде тежък и аз се зарадвах, когато старецът каза, че входът е близо до селището. Безкрайната, тайнствена в утринния здрач степ, загриженият вид на щайгера и потайното ни ранно излизане — всичко това до известна степен повишаваше настроението, но всичко се оказа много просто. Към средата на хълма старецът зави наляво и като преминахме една обрасла с гъст пелин низина, ние скоро се намерихме всред много полузасипани

шахти, насипи и срутени щолни на добре познатия ми Правий рудник. През горещите летни дни много пъти бях скитал по неговите насипи, като безуспешно се опитвах да намеря пътя към прокопите, които лежаха дълбоко под повърхността на степта.

Щайгерът уверено тръгна към един висок насип с форма на равен конус. Пред насипа се оказа фуниеобразна дупка на зле засипана шахта, обрасла с храсталак. Щом стигна до нея, Поленов огледа наоколо, като се мръщеше и на прекъслеци мърмореше нещо под носа си. После ми направи знак да спра и бавно почна да се изкачва по насипа. Той дълго стоя на насипа, като гледаше надолу и ту разперваше, ту свиваше за нещо си пръстите на големите си ръце. Аз го гледах и си мислех, какви ли спомени прелитат сега през главата на стария щайгер.

— Е, Василич, трябва да е тук — каза щайгерът, като се спусна от насипа.

Той коленичи и разтвори храстите с ръце. Зад храстите се оказа отвора на малка засипана щолня, през която би могло да се провере само дете.

— Ако надолу няма срутване, скоро ще се проверем! — каза Поленов.

Без да отговоря, аз хвърлих раницата от плещите си и грабнах лопатата. Рохкавата пръст, която затрупваше входа, се подаде лесно и след половин час аз толкова разширих отвора, че пълзешката можеше свободно да се мине през него. Като приготвих свещ и кибрит, аз се проснах на меката влажна пръст, натрупана при входа, и с опитно движение, надолу с главата, се плъзнах в тесния тръбообразен проход. Няколко метра плъзях надолу по склона на пръстта, сринала се в прокопа, сетне проходът изведнаж се разшири. Горната част на прокопа беше свободна. По-нататък вече можеше да се плъзи по колене. Спрях се и запалих свещта. Отгоре заглушено долетя гласът на стария щайгер, който питаше как е работата.

— Отлично, Корнилич! — викнах аз. — Провирай се, но и раницата не забравяй.

Скоро чух шумоленето на раницата, която се търкаляше надолу, и старческото покашляне на Поленов. От раницата извадихме фенера, а лопатата оставихме в началото на разширението и скоро минахме „опашката“ на нанесената в прокопа пръст. Можеше да се върви почти изправено. В щолнята беше сухо. Светлината на фенера хвърляше

жълтеникав отблясък върху стените, които изчезваха далече напред в черния мрак. Старецът бавно вървеше напред. За мене това беше удобно, защото успявах ходешката да се справям с компаса и да записвам посоката и разстоянието. Щолнята беше дълга и ниска. Вратът и гърбът ми бяха започнали да се уморяват и да болят от приведеното положение, когато приближихме до рудничния двор на голяма шахта.

— Нищо не ще запишеш — измърмори Поленов под носа си. — Напълно е затрупано. Ще трябва в юберзибрехена^[12] да се разкопава, дявол да го вземе!...

Разбрах, че старецът иска да се промъкне през прохода, който съединява голямата шахта със съседната, и веднага се залових за работа. За щастие, в ъгъла до тавана на рудничния двор пръстта не се беше насипала съвсем до стената и ние без особена мъка пропъзляхме през тясната пролука в другия проход. Този проход ни заведе до една малка шахта, която не беше напълно засипана. На малка дълбочина от отвора на шахтата беше направено дървено прикритие, което по-късно е било затрупано отгоре. Нагоре и надолу в черния мрак водеше един квадратен кладенец около два метра напречно. По това време ние вече много се бяхме задълбочили в склона на платното и дебелината на надвисналите върху нас рудни пластове беше значителна.

— Сега накъде, Корнилич? — викнах на щайгера, който се беше навел над шахтата.

Без да отговори, той хвърли надолу един камък и скоро до нас долетя ясен плясък: долу имаше вода. Разочаровано погледнах щайгера, но лицето на Поленов беше спокойно.

— Е, Василич, сега започва най-мъчното — трябва да се спускаме.

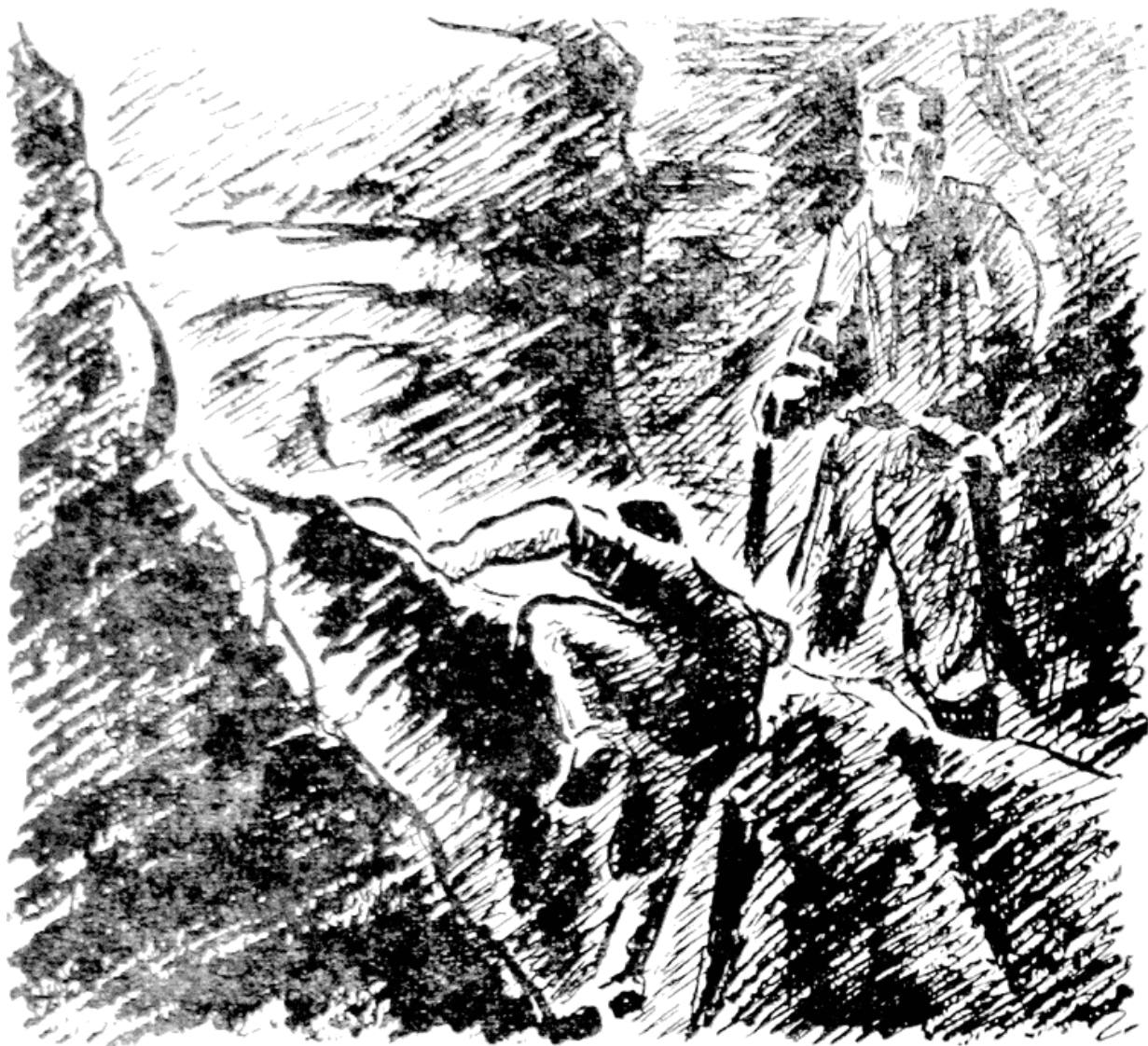
— Къде — във водата ли?

— Ех, и това ми било миньор! Или се страхуваш, а? — подразни ме старецът. — Помниш ли, аз ти казвах: ще стигнем до една шахта, през която ще трябва да скачаме — това е тя. Двадесет и четири аршина по-долу се намира голям щрек на средния хоризонт, трябва да излезем на него. Отначало мислех да се спуснем в голямата шахта — тогава трябваше да прескачаме през тази. А сега ти ще се спуснеш долу, ще се залюлееш и ще скочиш в рудничния двор на втория хоризонт. Закачи с

примка въжето за колана си, да не го изгубиш. Но няма защо да те уча, ти имаш добра практика. Разбра ли плана ми?

— Всичко разбрах, Корнилич. Двадесет и четири аршина са дребна работа.

Аз извадих донесеното въже, метнах една примка върху донесения от мене здрав кол и прекарах през него свитото о две въже за спускане по известния на алпинистите начин, наречен дюлфер.

Докато се приготвявах за спускането, Поленов седна върху раницата край шахтата и ме упътваше за по-нататъшния път. Основната ми задача беше да проникна в грандиозните прокопи на най-дълбоките шахти в района — в Щербаковския рудник.

— Я ми дай хартия, ще ти направя чертеж — каза старецът.

Като приближихме глави до фенера, ние, подобно на двама затворници, полугласно почнахме да се съвещаваме край черния отвор на старата шахта. Пълна тишина ни обгръщаше. Вече дотолкова бяхме свикнали с нея, че когато нейде в края на преминатия от нас тунел се чу слаб звук, той ни се стори заглушителен. Аз се обърнах, като едва не катурнах фенера; щайгерът се понадигна и опря ръце в пясъка. Като проточи шия, той се загледа в непрогледния мрак, който изпълваше другия край на прохода. Звукът приличаше на шумоленето на голям къс смачквана хартия. Като се усилваше, той се обърна в глухо бухтене и завърши с тъп удар. След няколко секунди въздушна вълна засъска по прохода и стигна до нас, като угаси фенера и свещта. След това всичко утихна и отново ни обгърна беззвучният мрак... Като вече се досещах какво е станало, аз бързо запипах в джеба за кибрит.

— Е, какво, Корнилич? — запитах щайгера и гласът ми прозвуча пресипнало и неуверено.

Запалих свещта. Лицето на стареца беше строго, но спокойно. Само смръщените вежди и стиснатите устни показваха, че над нас е надвиснала опасност.

— Тези затрупани шахти винаги... — той не довърши, бързо стана и взе свещта. — Да идем, Василич, да видим... Само полекичка...

Ние навлязохме обратно в неотдавна изминатия тунел и стъпките ни много скоро заглъхнаха в мекия пясък, който покриваше с дебел пласт пода на прокопа. Погледнах Поленов, той кимна с глава. Пясъчният пласт ставаше все по-дебел, в него се показваха едри късове скала. Като се придвижвахме напред, ние се навеждахме все по-ниско и по-ниско. И ето че опряхме до насип от пясък и камъни, който плътно закриваше отвора на прохода. Работата беше съвсем ясна: някаква празнина в голямата затрупана шахта се беше слегнала. Стотиците тонове пръст, срутени отгоре, ни пресичаха пътя назад. Намирахме се в единия край на грамадна, с площ от няколко квадратни километра, система подземни проходи, които отиваха навътре в степното плато. Колкото се отиваше по-далеч, толкова шахтите ставаха по-дълбоки и всичките бяха засипани. Та дори някои от шахтите да бяха открити, нима човек можеше да се изкачи през тях от стометрова дълбочина? Чувството на смъртна опасност, което ме обхвана в мига, когато чух шума на срутването, не ме напускаше. През главата ми бързо преминаха

рояк мисли за живота, работата, близките, за великолепия сияещ слънчев свят, който никога вече не ще видя... Запуших цигара и жадно засмуках. Тютюневият дим се стелеше ниско във влажния и студен въздух. Когато се овладях, аз се обърнах към Поленов. Той беше навъсен, спокоен и мълчаливо ме следеше с поглед.

— Какво ще правим, Корнилич? — колкото може по-спокойно запитах аз.

— Отгоре е натиснало здраво; може би цял пласт пръст се е слегнал — каза Поленов, като сърдито се мръщеше. — Ние я разтревожихме, когато разкопавахме да се промъкнем. Изглежда, че отдавна се е крепила на косъм. Няма що да се прави, не можеш се откопа, пак ще затрупа... Е, хайде да идем при шахтата! Какво сме се разперили тук?...

Без дума да продумам, аз тръгнах след стареца. Неговото спокойствие ме учуди, макар да разбихах, че през дългия си трудов живот той много нещо е видял и не веднаж е изпадал в сериозна опасност.

Не зная колко време проседяхме мълчаливо край шахтата: старецът — дълбоко замислен, а аз — нервно пушещ. И аз неволно трепнах, когато Поленов наруши мълчанието:

— Е, Василич, излиза, че трябва да лазя с тебе. За мене вече не е страшно да умра — година по-рано, година по-късно, все едно, а на тебе не ти се иска, па и не бива: полезен човек си ти за нашата работа. Колко свещи си взел със себе си?

— Три цели пакета — отговорих аз.

— Това е добре! Такъв запас е достатъчен, но за всеки случай, щом се спуснем, гаси втората свещ — пътят е дълъг... А мене ще можеш ли да ме спуснеш, аз съм тежък? — И върху суровото лице на стареца се мярна едва забележима усмивка.

— Ще те спусна, Корнилич, бъди спокоен — отзовах се аз. — Обаче как ще се измъкнем от дълбочината на Рождественския или Щербаковския рудник? А пък тук може би ще ни намерят!...

— Е, кой дявол ще ни намери? — грубо ме прекъсна старецът. — Търси игла в степта! Та нали не казахме къде отиваме! Виж каква е работата: ще се промъкнем до Старо-Ордински — този път е сигурен; от Черний, смятай, пет километра ще има. А по-нататък нагоре имаше един-едничък проход през Девети Андреевски — този проход само

Андрейка Шаврин е минал. Той го е открил — по-рано рударите нарекоха този изход на негово име. Освен него, мене и още един, никой не е бил там, а пък това беше преди седемдесет години... Хайде, готви се; първо ще спуснеш мен, после ти сам. Въженцето след това издърпай — ще ни дотрябва...

След няколко минути Поленов увисна в черния кладенец на шахтата. Като пропусках бавно въжето изпод краката си, аз следях как закаченият фенер за гърдите на стареца се спускаше все по-ниско.

— Стой! — заехтя долу гласът на стария щайгер. — Не, отпусни още един аршин!...

Като праметнах бързо въжето през кола, аз видях как щайгерът се опря с крака в стената на шахтата, залюля се два пъти и изчезна. Едва забележимата светлинка блещукаше нейде долу, върху срещуположната стена на шахтата. После въжето се отпусна, освободено от товара. Спуснах долу торбата, а после сам почнах да се спускам, като се отблъсквах с крака от стените на шахтата, докато не стигнах нивото на двора от средния хоризонт. Далеч долу, в долния хоризонт, се плискаше вода, в която се сипеха парчета камъни. Като подражавах на щайгера, аз се залюлях и скочих в осветеното от фенера начало на тунела. Щайгерът стоеше облегнат на пясъчника и тежко дишаше. Току-що направеният спусък го беше напълно изтощил. Без да бързам, освободих и намотах въжето, бавно нарамах раницата, приготвих компаса и най-после запуших, за да дам време на стареца да се съвземе. Щрекът имаше голям диаметър и не като другите, беше твърде висок. Свободно, без да се прегъваме, ние тръгнахме по далечния път в подземната дълбочина, като отрязвахме след себе си всяка възможност за връщане. Аз безусловно се доверявах на стареца. Извънредно сложният лабиринт от разновременни прокопи, щом го познаваш, даваше безусловно възможност да се приближиш отново до повърхността. А Поленов го познаваше, този последен от останалите живи майстори на минното дело от миналата епоха.

Пътят беше уморителен и дълъг. Като минахме без особени мъчности големите и правилни прокопи на Александровския рудник, ние дълго се промъквахме лазешката през отчасти срутените и ниски прокопи от преди два века, докато накрая се добрахме до дългия щрек на английската концесия. Като минахме този щрек, ние попаднахме в една група големи камери на място с незначителни гнезда от извадена

руда, където трябваше да търсим квершлага — прохода, който съединяваше тези прокопи с прокопите на съседния Щербаковски рудник. На повърхността Щербаковският рудник се намираше на около четири километра от селището Черний, а пък под земята ние извървахме много повече и по това време старият щайгер беше съвсем капнал от умора. Постлах върху влажния под на камерата кожената си куртка и Поленов в мрачно мълчание се отпусна върху нея. Обаче след като похапнахме и дадох на стареца шоколад с големичка глътка коняк, Поленов явно се поободри. Реших да не подканям стареца, запалих още една свещ и удобно се настаних върху раницата, като пуших и оглеждах наоколо. Таванът на камерата едва сивееше при мъждивата светлина на свещта, неравните грапави стени от плочници синкава рудна варовита глина бяха изпъстрени с черни петна — овъглени отпечатыци на древни растения. Тук беше по-влажно, отколкото в прокопите, които пресичаха пясъчниците, и неподвижната тишина се нарушаваше от равномерното ясно падане на водни капки. Тук-там черните ивици от обогатени с меден блясък^[13] и въглищни „сажди“ на изкопаеми растения в междинните пластове рязко подчертаваха произхода на оставените стълбове със сини и зелени ивички от окислени части на рудния пласт.

В ляво от нас неравният, набразден с пукнатини таван на камерата бързо се снишаваше към извитата в полукръг галерия. В галерията се чернееха три ниски отвори. Единият от тях трябваше да ни послужи като по-нататъшен път.

Допушвах втората цигара, когато Поленов каза, че е готов да продължи пътя.

— Почакай, Корнилич, — отговорих аз — няма къде да бързае, горе и без това е вече нощ.

— Тъй е, може би... — съгласи се щайгерът. — Половината път извървахме, а нататък ще бъде по-лесно.

— А какъв е този път, по който ще тръгнем, и кой е този Шаврин, който го е открил?

— Е, какъв е пътят — сам ще видиш, а за Шаврин мога да ти разкажа: приятелче ми беше той.

И старецът започна разказа си под монотонния съпровод на капките.

— Това се случи малко преди края на крепостното право — в петдесет и деветата година, когато англичаните току-що почнаха да

работят у нас. По това време бях осемнадесетгодишен момчурляк, ала по съобразителност и практика работех като минен десетник. Андрюшка Шаврин — по-стар от мене с две години — също беше от минните десетници. И двамата работехме на Бурановското отклонение и в Чебенки — знаеш, дето сега е брезовата горичка, на надолнището към Уранбаш. Там се намираше Верхоторската минна кантора, а срещу нея, от другата страна на рекичката, беше Воскресенската минна кантора на английската компания. Ние дружихме с Андрюшка, па и кой ли не се разбираше с него — отличен момък беше! Е, не много хубав, но силен и напет, па и умен, и любезен — един съвсем особен. Минната работа много обичаше. Още като хлапе с моя и със своя баща все по старите подкопи ходеше, по поръка на управителя оглеждаха, ако е изостанало нещо по-хубаво, да го вземат. Добре се изучи, много различни книги четеше и за разлика от другите обичаше вечер след работа да седи до късно в степта и да мисли за нещо... Всичко щеше да бъде хубаво. Работеше Андрей — да се не нахвалиш, но само че горд момък беше. Е, а за крепостния гордостта е много вредна, особено когато управителят, като нашия Афанасев, е малко по-строгичък. Графовите Пашкови, към които се числяхме, малко се бъркаха в минните работи. Управителят вършеше, каквото си искаше. А Шаврин и с англичаните се сдружи. Техният управител — Тома Рикард го викаха — все го хвалеше и при себе си го викаше да работи. Но как да идеш? Държавен да беше, все пак още можеше да се нареди. Андрюшка често се губеше у тях и много излишни неща усвои — нещо не в ред излизаше. И това още не е беда, Андрюшка имаше тих нрав, но щом работата стигна до Настя, всичко се обърна наопаки. Момичето беше една дъщеря на дърводелеца Ферапонтов. Биваше си я, хубава, коса дълга, гърди високи: като еличка стройна. И песнопойка безподобна — гласът ѝ по всички кантори се славеше. Андрюшка се занесе по нея и тя по Андрюшка — с една дума, такава любов ги обзе, че ходят не на себе си, като омагьосани. Дойде вечер, моят Андрюшка тича в Покровски при своята Настенка. Узна за това управителят и много се разсърди. Отдавна беше набелязал той тази мома — гласеше я за любовница я за себе си, я за сина си. Повика Настя при себе си — тогава той живееше в голямата бяла къща, на чифлика, при Верхоторската кантора. Тази къща не се запази — в революцията я изгориха. Тя се намираше в голямата градина край езерото. А на Шаврин управителят заповед изпратил — да

се пригответи веднага и да върви с утрешния обоз, който ще замине с рудата за завода в Уфимската губерния: премества той значи Андрюшка на Ивановския рудник, който наскоро Пашкови зад Дема купиха. Андрюшка узна — и му притъмня пред очите. Как ще се раздели с Настя? С една дума затичва се Андрюшка при Настя да се сбогува и там узнава, че управителят повикал Настя при себе си. А вече почнало да се мръква... Андрей беше умен — съобразява, че не току-тъй и него отпращат... Спуска се той с всички сили към чифлика. От Покровски се тича лесно — целият път е нанадолнище. Вече се стъмняло, когато дотичал. Бързо — никой не го забелязал — промъква се в градината и се скрива в храстите под прозорците на управителя.

А управителят тъкмо в това време увещава Настя. Но момата се опира — наникъде, ако щеш в Сибир я изпрати, ако щеш я убий. Афанасев накрая се разярил — не е навикнал той на непокорство. Викнал две жени от къщата — едни такива здрави женици били. Смъкнали те пред него дрехите на Настя и я затворили гола в един тъмен килер, за да размисли. Добре, но Настя е силна мома и докато се разправяли с нея, дигнала много шум. Андрюшка чува този шум, покачва се на корниза и поглежда през прозореца. Вижда как жените измъквали Настя от стаята и всичко се обърнало в душата на момъка. После ми разказа, че изскочил от кожата си — не си спомня добре какво станало след това. Изкъртил рамката, скочил в стаята — това било кабинетът на Афанасев — и право към вратата, през която измъкнали Настя. Афанасев го видял и веднага посегнал за пушката, която висела на стената. Само че не успял да вземе пушката. Андрей грабнал от масата някакъв тежък предмет, па като цапардосал управителя — право в зъбите! Със зъбите си Афанасев винаги се гордееше — те бяха едри, бели като на циганин. Андрюшка с един удар ги избил. Здрав момък, при това съвсем побеснял — е, ясно е, управителят се търкулнал, като се обливал в кръв. Андрюшка би го и довършил, но чул гласа на Настя. Зарязал управителя и се спуснал да я търси. Докато ставало това, из къщата се вдигнала тревога. Афанасев — също беше здравеняк мужик — бързо дошел на себе си и заревал: „На помощ!“ Дотичали там канторските пазачи и неговите, на Афанасев, пазители-колари: зверове, а не хора. Нахвърляли се вкупом върху Андрюшка, повалили го, вързали го. Афанасев гледа Андрея, притиска кърпичката си към устата и дума не може да каже — ръмжи само. Най-после изхъркал: „В

хамбара, утре ще се разплащаме“... Затворили Шаврин в здравия хамбар до ковачницата, стража поставили. А в къщата на управителя любимата му седи — също затворена, участта си чака. Ето как щастието им в миг се обърнало, загинало!...

— Хайде стига... Починахме си, време е да вървим по-нататък — неочаквано прекъсна разказа си Поленов и като се покашляше, стана от земята.

Лесно беше да се върви по широките щрекове в просторните Щербаковски прокопи. Но затова пък въздухът тук беше тежък. Светлината на нашия фенер едва блещукаше, като дори не даваше възможност да се различи пътят. Тук, в най-голямата дълбочина, естествената вентилация чрез редицата прокопи и душниците на ненапълно засипаните шахти почти отсъствуваше. Дишаше се мъчно и аз сериозно се безпокоях за стария щайгер. Скоро пред нас израсна грамаден насип от едри буци камъни, склонът на които се издигаше високо нагоре.

— Е, трябва да се лази нагоре по него — каза Поленов. — Само, ох, колко предпазливо трябва, Василич...

Като опитвахме дали лежат здраво парчетата камъни, от буца на буца, като минахме стотици зеещи дупки, ние се изкачвахме метър по метър към хоризонта на 27-я сажан. Аз с всички сили се мъчех да облекча стареца в мъчното изкачване. Качвахме се много дълго време, докато най-после стигнахме желаната цел. Тази цел ми се стори твърде неугледна. Широкият лабообразен прокоп се бе напълно срутил, отгоре се бяха откъртили грамадни плочи, дебели по три-четири метра. Между новия таван и откъртените плочи зееше широка пролука, висока не повече от половин метър, която водеше в нова неизвестност. Двадесет и седем сажена дебели рудни пластове като по-преди ни отделяха от повърхността на земята. Но тука беше приятно да се почувствува течението на въздуха, да се вдъхне както трябва. Пламъкът на фенера се засили и почна да гори по-ярко. Ние дълго лежахме и почивахме на една гладка плоча, която приличаше на голям леден блок. Движението на въздуха колебаеше пламъка на фенера и разхлаждаше загорещените лица.

— Здравео тегли, Корнилич, — наруших аз мълчанието. — Може би изходните прокопи са нейде наблизо.

— Че е близо, близо е, но не за нас. Знаеш ли къде тегли? В голямата Покровска шахта, откъдето вземат вода за селището на платото. Нейният втори хоризонт е горе-долу наравно с този, и съединителен тунел имаше, но там не можем да се промъкнем — всичко е хлътнало, а долу е и наводнено. Не, сега пътят ни е надясно, във Верхоторското отклонение — Новият Мясниковский, както се казва иначе. Е, хайде да се качваме полека-лека — аз си починах...

Пролуката въпреки зловещия си вид се оказа сравнително лесно проходима. От нея ние попаднахме в един тесен проход, а още по-нататък — в големи правилни прокопи, и през няколко тесни, вертикални изкопи се издигнахме с дванадесет метра по-високо. После почнаха ниски, с неправилна форма, извити проходи. Те вървяха, като неотклонно завиваха на югоизток, докато не преминаха в широка и висока галерия.

— Ето ти и Старо-Ординский — зарадвано каза щайгерът. — Тази щолня е като обръч, завива наоколо, а ходовете излизат от нея навътре като спици на колело. На средата има голяма камера — натам ще се стремим и ние... Ето един ход, в него ще се вмъкнем...

Ниският сводест отвор на хода се чернееше в ляво при пода на галерията. Трябваше да застанем на четири крака и въпреки острата болка и набитите колена, да се придвижваме по леко издигащия се нагоре тесен проход.

Внезапно ходът свърши и ние излязохме на грамадна, почти кръгла зала. Колкото и да издигах фенера, аз не успях да разгледам тавана и едва когато запалих свещта, видях изровената му, с подсечки повърхност на височина повече от десет метра. Грамадните черни минни подпори стояха като колонада и със своите губещи се в мрака върхове подпираха страничните издадини, които косо се спускаха от тавана към стените на залата. Подът беше равен и чист. Срещу отвора на нашия ход се виждаха високи правилни купчини изоставена бедна руда.

— Я гледай чудеса! — извиках аз, като се оглеждах наоколо. — Не разбирам как тия укрепления са оцелели тук след сто години!

— Много просто. По-рано са укрепявали с дъбове. А са оцелели, защото не е имало натиск върху тях. Опитай гредите и веднага ще разбереш.

Приближих се до най-близкия черен стълб и го натиснах с пръст. Пръстът потъна като в масло във влажната и тъмна мекота, но във вътрешността се напипваше твърдо дърво. Като се вгледах, забелязах, че дървесината на места е оцветена с тъмносин, а на места със зелен цвят — значи изцяло просмукана от медните соли.

Седнахме да починем на купчините руда. Часовникът показваше четири сутринта: вече двадесет и един час се намирахме под земята. Умората си искаше своето.

— Много ли остана, Корнилич? — обърнах се аз към щайгера, като вадох храна.

— Леко е вече. Ей сегичка ще излезем в Чебенка и в щолнята в Ординския дол, над извора, в горичката.

— Ама че далече ни отведе! Здравата си изпати, Корнилич!

— А то — не съм мислил, че преди да умра, още веднаж ще дойда тук... След Шаврин бях тук със сина си преди петдесет години...

— Виж какво, докато закусваме и почиваме, я ми доразкажи какво стана по-нататък с Андрея — помолих аз.

— Остана ли нещичко за пиене? — запита старецът. — Здравата се уморих. А пък хубав е шоколадът: щом го хапнеш, веднага добиваш сила. В наше време не го виждахме...

Той мълчеше, докато закусваше, и чак когато похапна добре, каза:

— Е добре, слушай нататък... И тъй значи Андрюшка седял в хамбара с вързани ръце и крака, а ние нищо не сме чули... Дали не са го свързали здраво или яростта на момъка е била много голяма, но през нощта Андрей успял да се освободи от въжетата. Па и хитър си беше! Поразкършил се мъничко и се качил горе на една дебела греда, точно над вратата, па като закрепял с див глас! Пазачът се уплашил, извикал помощ. Решили да видят какво е сполетяло Андрюшка — умът му ли е хвъркнал или пък момъкът умира. Отключили вратата, влезли с фенер в хамбара... Скочил Андрюшка отгоре върху последния, който стоял с пушка до вратата, повалил го, плюнал си на петите — и право в степта. А онези: „дръж, лови“, бум, бум, в тъмнината... Къде ти! Като че в земята потънал. Па и наистина в земята отишъл, спасявай ме, миличка! И спасила го тя...

Сутринта трябваше да отивам на работа. Станах още в тъмно. Майка ми приготвя масата и разправя, че с Андрюшка се случило нещо лошо. Вече се носи слух: и как управителят задигнал Настя, и как

Шаврин му избил зъбите, и как избягал през нощта нанякъде. А какво станало с Настя — никой не знае. От тия новини дори дишането ми спря и на работа отидох разстроен. Все си мисля какво ще стане сега и как на Андрея да помогна. Работехме ние в Чебенки, на самия край на отклонението. Покачих се да проверявам шестия забой, вървя замислен и изведнаж чувам гласа на Андрюшка Шаврин. А аз все за него мисля и така изтръпнах, че замрях дори, спрях се. Погледнах тук, там — наблизно стара пещ^[14]. Осветих — и гледам, наистина Андрюшка, с ръка ме вика. Озърнах се, наоколо никой, сниших фенера — и в пещта. А там в дъното беше разкопано и старият ордински проход прекъсваше. Ние с Андрюшка там отидохме. Аз го затрупах с въпроси как и какво. Андрей само глава поклати: „Няма време, казва: Настя, па и себе си трябва да спася. За тебе — казва — знаят, че си ми приятел, ще те следят — та ти тука дълго не се бави. На Костка Силаев (това беше вторият му приятел) кажи, че искам да се срещна с него през нощта, само никой да не види. Донесете в Ординския дол, при извора, край четирите големи брези, повечко храна — за няколко дни. Там ще ви срещна и ще ви кажа какво трябва да се прави по-нататък. И още — нека ти или Костя непременно преди мръкване да се срещне с Надежда на ковача. Нека тя се помъчи да предаде на Настя — Андрей е жив и скоро ще я освободи. На стария ирод нека не се поддава и нека чака известие от мене...“ На това се и спряхме. Провизиите, които бях взел със себе си, дадох на Андрюшка и той изчезна в ординските рудници. Полекачка се измъкнах от пещта и право в своя забой — място не мога да си намеря, все си мисля как да се срещна с Костя. За щастие потрябваха ми нови клинове, а нашата ковачница се намираше при Верхнеординский, където работеше Костя. Веднага хайде там — и ми провървя: намерих Костя, смигнахме си, бързо му разказах всичко. Наговорихме се, той да види Надежда. А ще се срещнем при големия Волковски извоз^[15], ще излезем поотделно. Олекна ми на сърцето и се върнах в шахтата. А наоколо само едно се говори — за Андрюшка и Настя. Помощниците и пазачите излезли в степта — Андрея да ловят, че и ловджийски кучета били пуснати.

Управителят заболя, — види се, Андрей здравата го бе чукнал — на легло лежи. Голяма награда определи, който улови Шаврин. Един куриер отиде в Каргал, на полицията да съобщи, а оттам в Оренбург

при полицейския комендант за заповед да заловят Андрюшка, където и да е и във вериги да го оковат.

Щом се върнах в къщи, приготвих торбата и скришно от майка си набутах в нея всичко, каквото ми попадна под ръка, за ядене. Почаках, докато всички заспят. За късмет, тъкмо нямаше луна — нощите бяха топли и тъмни. Тръгнах аз, а на душата ми неспокойно: за Андрюшка се страхувам, не зная какво ще стане по-нататък. В степта е тихо, пусто. Нейде в страни, чува се, конници препускат — навярно приятеля ми търсят. По една тясна пътечка се приближих до Волковските извози. Едва почна да се белее на възвишението големият извоз — в храстите нещо се раздвижи и Костка изскочи като от земята. И също с торба. Тръгнахме полекичка, като два вълка, в непрогледния мрак. Спуснахме се в дола и не по пътя, а за всеки случай все зад храстите, по възвишението тръгнахме... Костка шепнешком ми разказва как бил при Надя. Оная, казва, дори лице изменила, побледняла, обаче, казва, ще го направя. На мръкване дотичала, дъх не може да си поеме. Не могла ни да види Настя, ни да ѝ каже: държат я, както преди, под ключ. От разговорите в къщата Надежда узнала, че управителят заболял много, но се кълнял, че щом му поолекне, непременно самолично ще издири Андрюшка и напълно ще отмъсти за обезобразяването си...

Докато Костя разказваше всичко това, приближихме до мястото. При извора завихме надясно — тук имаше чисто пясъчно място, наоколо върбови храсти, а по-горе малко тревясало бърдо и на него четири стари брези. Седнахме ние под брежите. Наоколо тихо. Викнах като кукумявка. Ослушах се — още веднаж викнах. И изведнаж кой знай отде се взе — Андрюшка точно срещу нас. Дори се уплашихме от изненада. Разказахме му всичко. Помисли Андрей и казва: „Ето що, приятели мои любезни: вие сега сте единствената ми надежда. Ако не ми помогнете — пропаднал съм, а пропадна ли аз — и Настя също: ще я погуби управителят. Ако искате да помагате, тая работа не бива да се бави. Най-напред сега ще ви покажа мястото, където сам дяволът, камо ли Афанасев, не може да ме намери. Занесете на това място кожухче някакво или одеяло, съд за вода и женски дрехи... Ей тази хартишка отнесете в английската кантора — на Рикард. Лично му я дайте и чакайте отговор. Отговорът ще донесете тука и го сложете — ще ви покажа на кое място... После ето още какво: стария малък рудник при самия чифлик знаете, нали? Там откритият изкоп е голям, а в него има

няколко малки щолни, затрупани. Та ето какво: средната щолня ще ви изведе в един подкоп^[16], подкопът върви все по-надясно и по-надясно към ямите от неукрепени шахти, което е в самия Ордински дол, в храстите. Трябва по този подкоп да се промъкнете и в една от неукрепените шахти да разчистите прохода навън. Само не забравяйте, пръстта навътре да се отгребва. На Надежда кажете, че вдругиден вечерта ще я чакам в горичката на Заовражний — за нея ще бъде дребна работа да дотича дотам, а пък вие елате там, след като уредите всичко. Само бележката ми непременно занесете на Рикард утре през деня, а вечерта отговор“... Шаврин внезапно млъкна, послуша се. Ослушахме се и ние с Костя. Долу, по дола, се чуваше конски тропот. „Хайде, приятели, трябва да се крием, тия мене търсят“, пошепна Андрюшка. Хвана ме за ръка, мене и Костка, и отидохме в храстите, като взехме торбите. Зад храстите имаше голяма стара щолня — Ординска се казваше. Входът широк, висок — яздеката може да се влезе. А самата щолня къса и изход от нея няма. „Къде отиваш, Андрюшка, — казвам аз на Шаврин със шепот. — Че те непременно ще надникнат в щолнята — затова навярно и идват... Добре, разбира се, ще надникнат... — каза Андрей. — Но ти побързай, и без това късно ги забелязахме, забъбрихме се...“ И наистина под земята се чува — конските копита тропат съвсем близо... В щолнята — аз знаех добре — имаше три прохода. Средният е най-дълъг, осем сажена. Андрюшка там ни и поведе. В края — малък ход, тук-таме — пещи със слепи забои. И ние скочихме в лявата пещ, Андрюшка шепне: „Горе, по-високо от човешки ръст, има тясна подсечка, само два аршина дълбока и по-малко от аршин широка. В края на подсечката има ход нагоре — ординският прокоп се затваря. Протегни ръце напред, превий се там горе, изтегли си краката — и дори в цял ръст можеш се изправи. Ние ще подадем торбите и сами ще се вмъкнем.“ Тъй и направихме, и тъкмо навреме — гласовете вече се чуваха в дола. Тук виждаш ли каква е работата: ходът върви право над подсечката и завива назад над щолнята, много е тясно и колкото и да гледаш, отдолу нищо не можеш да видиш. Вмъкнахме се ние всички. Андрюшка отмести два големи камъка, спусна ги в подсечката и краят ѝ съвсем се закри. И да знаеш пак не можеш се промъкна. Зад подсечката ходът се разширяваше. Седнахме ние тримата точно над отвора и слушахме. И наистина идват в щолнята, тършуват навсякъде приближават се до нашия забой. И ето че едва-едва засвети

между камъните — някой поднесе свещ право към забоя. „Значи никъде няма проход?“ чувам, пита, не го познах по гласа кой е. А Рибин, щайгер от Покровски, му отговаря: „Погледни сам. Та ние всяка пещ познаваме — не виждаш ли, какво ли?“ А ние седим, спотаили сме се, един други с лакти се побутваме. Е, отидоха си неканените гости; секнахме огън, запалихме свещта. Андрей ни поведе към убежището си. Тук, оказва се, имало големи ордински рудници. И никой нищо не знаеше за тях. Знаеш ли как е било у ординците — тесни проходи, без укрепвания, като тръби, стоят вечно. Тръба след тръба се спускат наклонно надолу до големия прокоп, където ординците използвали богато гнездо. Тук се беше настанил Андрюшка. Показа ни той и прохода в Старо-Ординския рудник — в грамадната зала, гдето седим сега с тебе.

Големият Ордински прокоп беше голям колкото една просторна стая, само малко нещо по-нисък. По средата гладките плочи от твърд пясъчник бяха поставени от същите ординци. На тях сложихме припасите от торбите, оставихме свещите, огнивето; уговорихме се. Запълзяхме по тръбите нагоре, стигнахме до щолнята, избутахме камъните и излязохме. Андрюшка пак закри хода след нас. Ослушахме се — никой. И драснахме към къщи, без да се озъртаме. Пристигнахме през нощта, успяхме дори да се наспим... Е, а и ние с тебе, Василич, успяхме да си починем. Приказките край нямат — хайде да се измъкваме...

Купчината край южната стена на залата, гдето седяхме, постепенно се издигаше нагоре. От нея можеше да се покачим върху издадината на стената. По-горе минаваше тясна просечка, по която аз, като се опирах в стената с гръб и с крака, се покачих на втората издадина, почти под самия таван на камерата. Тази издадина, по-вярно корниз, беше много тясна. Трябваше да легна на една страна, с лице към стената, и да пропълзя три-четири метра наляво, към изхода на доисторическия тръбообразен прокоп. В него най-после твърдо се закрепих и вмъкнах Поленов с въжето. Вече не можех да се обърна и тъй пълзях нататък, с краката напред. След мене с пъхтене пълзеше Поленов. Проклетият прокоп упорито се издигаше нагоре и сякаш нямаше край. Почнах вече да мисля, че костите на енергично работещите ми лакти са изскочили навън, но ето че краката ми изгубиха опора и аз като жаба скочих на равен под. Това беше същата подземна

стая, където преди седемдесет години се е крил Шаврин. Гладките стени, характерни за доисторическия прокоп на бронзовия век, имаха овални очертания, таванът се издигаше като купол, а подът се вгълбяваше във вид на чаша. Видях гладките камъни сред камерата, за които разказваше щайгерът. Като разгледах камерата, намерих две изтъркани бронзови кирки и няколко медни кюлчета. Кирките, едното кюлче, чирепите от някакъв съд и черепът, намерен в близката орта, аз по-късно изпратих в Руския музей в Ленинград. Щайгерът търсеше с фенера по пода, като мърмореше нещо.

— Ето, гледай, Василич, — каза той и насочи светлината на фенера зад един от големите камъни. Видях почерняло, но добре запазено дъбово каче. — Ведро за вода, него Костка го довлече, а ето и Андрюшковият нож... — Старецът дигна от пода едно ръждясало парче от нож и внимателно го мушна в джеба си. — Всичко си стои, като че ли е било преди една година... — Дори при слабата светлина на фенера личеше как младежки засвяткаха очите на стареца. — Ех, работнически живот! Мина като един ден — а сега как скучно се влачи...

Изглежда Поленов нямаше желание да бърза. Той обиколи с фенера целия прокоп наоколо и поседя на един камък, без да ми обръща внимание. Аз се възползувах от това, за да разгледам подробно прокопа и няколко прохода от него.

Поленов ме повика да продължим пътя си и наново започна пълзенето по тръбообразните тесни проходи. Ние постепенно се издигаме по-високо и по-високо, като в същото време неотклонно се насочвахме южно от югоизток. Странно беше да се види напред синьото облаче на отразената светлина, която рязко се отличаваше от червеникавия пламък на свещите, който дълго ни свети в непроницаемия подземен мрак. Светлината се усилваше. И с чувство на неизказано облекчение аз угасих свещта и я скрих в джеба си.

Стълб от не много силна светлина се издигаше над квадратния отвор в края на прохода. Като спуснах краката си в отвора, аз решително се плъзнах в него и се спрях върху стъпалото на горната просечка на забоя, обърнах се, втори път направих същото нещо и се намерих върху нивото на самия забой. Аз помогнах на щайгера да се спусне и двамата, като бързахме и се спъвахме, изтичахме останалите петнадесет метра към нарастващата яркост на синята светлина. Нетърпеливо разгънах гъстия храсталак при входа и като се опивах от

морето пресен топъл въздух, заслепен от светлината до болка в очите, не можах да удържа радостния си вик. Обърнах се към Поленов, като мислех, че суровият старец ще ми се смее. Обаче и върху неговото лице светеше щастлива усмивка, той също се радваше на хубостта на широкия слънчев свят.

Високото пладнешко слънце ни посрещна с приятна топлина. Тихото шумолене на есенния ветрец звучеше в нашите уши като поздрав. Двадесет и девет часа бяхме прекарвали в мрака и тишината на подземните прокопи.

— Е, Василич, да се погреем мъничко, да си поотдъхнем, па и в Уранбаш ще идем, в чифлика, бившия Пашковски — тук е наблизо. Там и кон ще намерим, защото е далече до къщи — аз няма да мога да ида. Отърва ни Андрюшка! Не зная какво е станало с него в чужбина...

— Доразкажи ми, Корнилич, за Шаврин — помолих аз, като разстилах овлажнените цигари на слънчевия пек.

— Па то почти няма какво да се разказва. Направихме ние всичко, което Андрюшка каза. На следната нощ ние с Костка пак се вмъкнахме в Ординската рудница, донесохме един стар кожух, кофа, а също хляб и отговор от Рикард. При англичанина сам аз ходих крадешката. Прочете той бележката, засмя се и отиде някъде, а аз чаках в кантората. Върна се, посвирка, походи из стаята, написа нещо на един лист и ми го даде. Мушнах листа в пазвата, па беж в къщи, дори благодаря не казах. Все се страхувах някой да не забележи, че съм ходил при Рикард.

На другия ден ние с Костка узнахме: управителят Афанасев малко се оправил, пристигнала полиция, седят в кабинета му, пият, съвет държат как Шаврин да заловят. Едва се мръкна, ние се измъкнахме от къщи като котки. Аз брадва нося — Андрюшка искаше — Костя беше взел свещи. На хълмчето, което е срещу чифлика, залегнахме в храстите — чакаме кога Надка ще изтича край нас по пътеката. Чуваме, изтича, а сами чакаме и слушаме — не следи ли я някой отзад. Дълго лежахме — не чухме никого. Тогава и сами — хоп надолу, в горичката зад дола. Пак викнах като кукумявка. Андрюшка отвърна с тихо изсвирване. Приблжихме, гледаме, тук, при брезичките и Надежда стои.

„Непременно така направѝ Надюша“, казва ѝ Андрей. — „Всичко ще направя“, отговаря. „Хайде, благодаря ти, мила, сбогом, не ме споменавай с лошо“. Надежда го прегърна, целуна го силно и също така бързо си отиде... Андрей ни поведе в дола и по пътя ни разказа какво трябва да правим. Утре управителят лично ще тръгне по рудниците — да проследи Андрюшка. Досетил се старият вълк, че беглецът се крие в подземните прокопи. Щом заминат всички, ние с Костка да изтичаме на чифлика и непременно да подпалим далечния хамбар, който е при конюшната, на възвишението. А щом подпалим — да изтичаме, колкото имаме сили, на Бурановский, да гледаме от хълма какво ще стане и после незабелязано да се върнем в къщи. А да дойдем да навестим Андрюшка чак след два дена — след пожара здраво ще следят всички и ще тършуват непременно в Ординския дол. Е, уговорихме се ние, сбогувахме се и се разотидохме.

На сутринта Афанасев с полицията, с помощниците и с любимите си сибирски хрътки замина за Богоявленската кантора — там гдето сега се намира нашият Черний. А на пладне ние с Костка се промъкнахме в чифлика през зеленчуковите градини над рекичката, в задния двор — до конюшната. Гледаме, при хамбара натрупана купчина детелиново сено за конете на управителя. Подпалихме хамбара, а с него подпалихме и купата и беж да бягаме надолу, колкото ни сили държат!... Вече много се бяхме отдалечили — чуваме олелия, шум се дигна. Затичахме още по-бързо и през Федоровския дол излязохме на платото, пътя пробягахме и едва живи стигнахме на Бурановский. А сърцето ни се свива: какво ще стане сега и ще успее ли планът на Андрюшка. Дим се дигна високо, много голям, отдалече долитат шум и викове...

Върнахме се ние на работа благополучно, навреме. Седим всеки в шахтата си, тихо, като мишки — съвсем нищичко не знаем... А тук само за пожара в чифлика се говори. Запалил се, казват, хамбарът, но бързо го угасили... След работа отидохме заедно с Костя у дома. А дома ни посрещат: „Как, вие нищо ли не знаете?“ — „Какво има?“ питаме. „Ами как, в селото Андрюшка Шаврин се появил, запалил един хамбар и купа сено. Когато всички дотичали там, той се спуснал в къщата с брадва — страшен, очите му горят като на вълк. Жените, които наглеждали Настя, побягнали... Андрюшка знаел где седи Настя — в миг изкъртил вратата, сграбил Настя за ръката, и те побягнали през

градината, а после зад Верхоторската кантора и в степта? Тук като че ли ги догонили. Де ще се скриеш в степта? Вече съвсем ги настигнали, но те дотичали до първите извози на стария рудник и като в земята потънали. Докато изтичали за щайгер в кантората и за свещи, и за огън, Андрюшка и Настя изчезнали, никакви ги няма. Търсили ги, търсили, по целия дол тършували: знаят, Афанасев ще дойде, зле ще бъде, но така не ги и намерили. А тогава и Афанасев се върнал. Намръщил се той, когато завеждащият чифлика му доложил за пожара и за бягството, събрал сума народ и се спуснал сам по дола да търси, а оттам за Средна Каргалка заминал. Яздил, яздил и се върнал с празни ръце...“

Зарадвахме се ние с Костя: всичко у Андрея излезе като по написано. Изчакахме един ден — всичко спокойно. На втория вече се наговорихме да се промъкнем през нощта при Андрюшка, когато изведнаж ни викат в кантората. Събраха в кантората всички, които дружиха с Андрюшка, докараха неговото и Настиното семейство и разпитват кой му е помогнал и кой знае де се укрива... Никой нищо не знае, и ние с Костя мълчим. Нас силно ни подозираха, кряскаха, със Сибир ни заплашваха, но нали нехванатият не е крадец, нищо не можеш направи... Все пак ни тикнаха в затвора и три дни ни държаха в него, и все напразно: опряхме се — нищо, казваме, не знаем, попитайте, когото искате — работихме в шахтата, всяка вечер в къщи си бяхме. Псуваха ни, изчакахме още две нощи — искахме да се уверим, че не ни следят, и отидохме в Ординския дол по познатия път, право в Андрюшковата подземна стая. Гледаме — никой, припаси и дрехи няма, само ведрото и кожухът оставени. А на един камък писмо за нас с Костя: „Сбогом, приятели, вечно ще ви помним с Настя; заминаваме далече, в чужди страни...“

И оттогава никой нищо не чу нито за Андрюшка, нито за Настя. И колкото да обикаля Афанасев по степта, където и да завира шпионите си — нищо не постигна. Мина година и половина и на крепостното право настъпи край.

Почнах да чакам от Андрюшка писма, но не дочаках. После, покъсно, запитах Рикард не знае ли нещо за Андрей. Англичанинът дълго отрича и едва след три години каза, че именно той помогнал на Андрея. Случило се тъй, че тъкмо по това време техният ревизор трябвало да отиде в Самара. Скрил той беглеците в екипажа си — една такава голяма бричка, коне хубави, и на разсъмване Андрей и Настя били вече

далеч от нашата степ. До самата Самара ги докарал англичанинът, дал им пари и писмо, разправил им какво да правят след това. Волга на всички беглеци е помощница. Заминали те за Астрахан, оттам с английското писмо — на кораб и в Персия. Вече не знаех как, но Андрюшка трябвало да се прехвърли в тази, как я викаха, Австрия, не, не е Австрия...

— Да не е Австралия?

— Там английският ревизор имал братя. А какво е станало по-нататък с двамата — не знаех; знаех само, че избягаха от нашето робство!...

Това е собствено всичко, което мога да разкажа за приключението, което с неизгладима сила се вряза в паметта ми. На следната година пристигнах в рудниците с цяла комисия, за да ги прегледа и подложи на сериозно проучване. В селцето Черний узнах, че щайгерът Поленов умрял в началото на лятото. „Все ви чакаше, но не ви дочака“, казваха ми познатите от селцето.

Пет години по-късно, на едно голямо съвещание по цветните метали в Москва, вниманието ми беше привлечено от един висок, добре облечен инженер, който разкритикува организацията на минните работи в един голям руден район в Сибир. Аз останах възхитен от умния и изчерпателен доклад и запитах един от сибирците кой е той. „Това е Шаврин — отговори инженерът, — който наскоро се върна в СССР от Австралия, където бил емигрирал баща му или дядо му. Много способен работник...“ Почнах да търся тая среща със Шаврин, но това някак си не се осъществи, а на другия ден той замина за Сибир...

[1] Щрек — дълъг хоризонтален прокоп, насочен от шахтата по рудния пласт. ↑

[2] Орти — напречни на щрека къси прокопи. ↑

[3] Рудничен двор — разширение в отвесната шахта, отдето се отделят второстепенни проходи. ↑

[4] Хоризонт — хоризонтална плоскост, от която започват главните прокопи. ↑

[5] Сбойка — съединението на един прокоп с друг. ↑

[6] Квершлаг — хоризонтален прокоп, който не върви по рудната жила и който се прави за скъсяване на пътя. ↑

[7] Щайгер — минен техник, който ръководи всички подземни работи. ↑

[8] Маркшайдер — техник по подземните измервания и прокарването на галерии. ↑

[9] Теодолит — геодезен ъгломерен инструмент за определяне на вертикални и хоризонтални ъгли. ↑

[10] Щолня — подземен хоризонтален прокоп, който започва от повърхността. ↑

[11] Вап — старовремско наименование на варовита твърда глина. ↑

[12] Юберзибрехен — хоризонтален прокоп, който съединява тунелите на две съседни шахти. ↑

[13] Меден блясък — минерал, сернисто съединение на медта. ↑

[14] Пещ — сляп забой или къс ход, по стара терминология. ↑

[15] Извоз — насип от непотребна руда, по стара оренбургска терминология. ↑

[16] Подкоп — щрек, според старата оренбургска терминология. ↑

АЛЕРГОРХОЙ-ХОРХОЙ^[1]

Дойде ред на геодеза Михаил Илич Зубов, картографните трудове на когото много поправиха и допълниха картите на Далечния Изток.

— Като изслушах разказите ви, разбрах, че мога да ви разкажа за едно чудно произшествие, което се случи с мене — почна той. — Наскоро, при последното ми пътуване в Монголия, изпитах нещо такова, което не можеш изведнаж да разкажеш, па и не на всекиго... Зубов бързо запали цигара и няколко пъти жадно смукна от нея.

По покана от правителството на Монголската Народна република работих две години, като извършвах геодезни работи по южната граница на Монголия. Накрая ми оставаше да поставя и изчисля два-три астрономически пункта^[2] в югозападния ъгъл от границата на Монголската република с Китай. Изпълнението на това представляше сериозна задача в труднопроходимите безводни пясъци. Екипирането на голям камилен керван изискваше много време. Освен това предвижването по този архаичен начин ми се струваше нетърпимо бавно, особено след като бях свикнал да преминавам от едно място на друго с автомобил. Вярната ми бензинова тон и половина камионетка дотогава ми служеше добросъвестно, но разбира се, да се пхна в нея в толкова страшните пясъци, просто беше невъзможно. Под ръка нямаше друга подходяща кола. Докато ние с представителя на монголския

научен комитет си блъскахме главите как да излезем от това положение, в Улан-Батор пристигна една голяма научна експедиция на Академията на науките. Нейните новички, отлично обзаведени камиони, снабдени с някакви особени свръхгуми, специално за предвижване по пясъците, плениха цялото население на Улан-Батор. Шофьорът ми Гриша, много млад, увеличащ се, но способен механик, любител на далечните пътувания, вече неведнаж изтича в гаража на експедицията, където със завист разглеждаше невиджданото нововъведение. Именно той ми даде идеята, след осъществяването на която с помощта на научния комитет нашата камионетка получи нови „крака“, според израза на Гриша. Тези „крака“ представляваха от себе си много мънички колела, може би помалки от спирачни барабани, на които се слагаха извънредно дебели, с едри нарязи гуми. Изпитването на камионетката ни в пясъците с тия свръхгуми показва нейната действително великолепна способност да се движи. На мене, човек с голям опит по движението с автомобил в различни места без пътища, ми се струваше просто невероятна лекотата, с която колата вървеше по най-сипкавия и дълбок пясък. Що се отнася до Гриша, той се кълнеше да измине с тези свръхгуми цялата Гоби от изток до запад, без да спира.

Автомобилните ръководители на експедицията ни снабдиха освен със свръхгуми и с разни упътвания, съвети, а също и с много добри пожелания. Скоро нашата къща на колела, като се сбогува с Улан-Батор, изчезна в облак прах и се понесе по направление на Цецерлиг. В покритата с брезент, като фургон, каросерия лежаха скъпоценните свръхгуми, дрънкаха баките за вода и запасното варелче с бензин. Многобройните пътувания бяха ни създали точно разписание за настаняването на хората и на нещата. Аз седях в кабината със шофьора зад специално пристроена подвижна масичка за пикетажната книжка. Тук се намираше също мъничък морски компас, по който записвах курса, а по километражника — изминатото от колата разстояние. В каросерията, в предните ъгли, се намираха два големи сандъка със запасни части и гуми. На тях седяха: помощникът ми — радиотелеграфист и изчислител, и водачът Дархин, умен стар монголец, който много нещо беше видял през живота си и изпълняваше длъжността на преводач. Той седеше на сандъка отляво, за да показва на Гриша посоката, като се навежда към прозорчето на кабината. Радиотелеграфистът, мой едноименник, страстен ловец, седеше на

десния сандък с бинокъл и винтовка, като същевременно пазеше теодолита и универсала на Хилдебрандт^[3]. Зад тях каросерията беше грижливо запълнена със сгънати постелки, палатка, съдове, храни и други неща, необходими при пътуване.

Пътят водеше към езерото Орок-нор и оттам в най-южната част на Тайшириулския аймак^[4], в задалтайската Гоби, около триста километра южно от езерото. Нашата камионетка пресече Хангайските планини и излезе на големия автомобилен път Чжибхулант — Саир-усу. Тук, в селището Таца-гол, в големия гараж ние проверихме камионетката и се запасихме с гориво за целия път, като по такъв начин се подготвихме за решителната схватка с неизвестните пясъчни пространства на задалтайската Гоби. Бензин за обратния път трябваше да ни насипят в Орок-нор.

Всичко вървеше много добре в това съдбоносно пътуване. До Орок-нор попаднахме на няколко мъчни пясъчни участъци, но с помощта на вълшебните свръхгуми ги минахме без особени мъчности и към вечерта на третия ден видяхме преливащата се в червеникава светлина леко нахъбена повърхностна планините Арца-Богдо. Моторът бодро попуфкуваше по нанагорницата, сякаш се радваше на вечерната прохлада. Реших да се възползувам от студената нощ и ние пътувахме в мятаната се светлина на фаровете почти до зори, докато не забелязахме от гребена на един глинест хълм тъмната лента храсти по брега на Орок-нор. Водачът и Миша, които дремеха отгоре, слезоха от камионетката. Беше намерена площадка за почивка, събрахме гориво, и цялата ни малка дружина весело се разположи върху вълнения губер край камионетката да пие чай и да обсъжда плана за по-нататъшните действия. Оттука започваше непознатият маршрут и аз исках още в началото му да извърша наблюдения и да поставя астрономическия пункт, като проверя струващите ми се съмнителни наблюдения на Владимирцев. Шофьорът искаше хубавичко да провери и да подготви камионетката, Миша — да убие дивеч, а старият Дархин — да поприказва за пътя с местните монголци. Обявеният от мене престой за едно денонощие бе приет с всеобщ възторг.

Като определихме от коя страна и под какъв ъгъл камионетката ще ни защити повече време от лъчите на утринното слънце, ние налягахме край нея върху широкия вълнен губер. Влажният ветрец едва шумолеше в тръстиката и особеното ухание на някаква трева се

смесваше с миризмата на нагрятата камионетка — комбинация от миризми на бензин, гума и масло. Така приятно беше да протегне човек уморените си крака и легнал по гръб да се вглежда в изясняващото се небе. Аз бързо заспах, но много преди това чух до себе си равнормалното дишане на Гриша. Водачът и помощникът ми дълго си шепнаха за нещо. Събудих се от жегата. Слънцето, свило голяма част от сянката, хвърляна от камионетката, беше силно напекло краката ми. Шофьорът полугласно си тананикаше и се занимаваше с предните колела. Миша и водачът ги нямаше. Станах, изкъпах се в езерото и като изпих приготвения от мене чай, почнах да помагам на шофьора в смазването и потягането на разни части от шасито.

Гърмежите, които се чуваха в далечината, показваха, че Миша също не губи времето си напразно. Едва надвечер свършихме грижите около камионетката. Миша донесе няколко патици — от тях две много хубави и от непознатата на мен порода. Шофьорът се залови с приготвянето на супата, а Миша нагласи походната антена и измъкна радиостанцията, като започна да я подготвя за нощното приемане на сигналите за времето. Аз скитах около лагера, като избирах площадка за наблюдение и поставяне на стълба. Когато се приближих до камионетката, видях, че вечерята е вече готова. Водачът, който по това време също се беше върнал, разказваше нещо на шофьора и на Миша. Но щом се появих, старецът млъкна. Като се засмя силно и безгрижно, Гриша ми каза:

— Заплашва ни Дархин, никакво спасение няма, Михаил Илич! Разправя, че утре ще попаднем направо в лапите на дявола!...

— Какво има, Дархин? — запитах аз водача, като седнах близо до вкусно миришещата тенджерата, сложена върху постлания брезент.

Старият монголец сърдито изгледа шофьора и с мрачен вид каза:

— Гришка винаги смееш, той съвсем не разбираш беда...

Веселият смях на младите хора, който последва тия думи, съвсем разсърди стареца.

Аз успокоих Дархин и почнах да го разпитвам за утрешния път. Излезе, че той е получил подробни сведения от местните монголци. Със сухо стръкче от дерес^[5] Дархин начерта върху пясъка няколко тънки линии, които означаваха отделните планински групи, на които тук се разпадаше Монголският Алтай. През една широка долина, западно от Арца-Богдо, пътят ни водеше право на юг по стара керванска пътека, през пясъчна равнина, към кладенеца Цаган-Тологой, до който според

думите на Дархин имало петдесет километра. Оттам започваше твърде хубав път по глинеста, напоена със сол почва, и продължаваше около сто и петдесет километра, чак до планинската верига Ноин-Богдо. Зад тези планини се намираше широка ивица от страшни пясъци — не по-малко от седемдесет километра от север на юг — пустинята Долон-Хали-Гоби, а зад нея, до самата граница на Китай, се простираха пясъците на Шаргин-Гоби. Тези пясъци, според думите на Дархин, бяха съвсем безводни и безлюдни и се славеха сред монголците за зловещо място, в което е опасно да се попадне. Също такава лоша слава се носела и за западния ъгъл на Долон-Хали-Гоби. Помъчих се да уверя стареца, че при бързината на камионетката ни — той можа да я опознае през време на пътуването ни — пясъците не ще бъдат опасни за нас. Па и ние не се готвим да оставаме дълго всред тях. Аз само ще погледна звездите и — обратно. Дархин мълчаливо поклати глава и не каза нищо. Обаче не се отказа да пътува с нас.

Нощта мина спокойно. Аз с мъка и без желание станах преди съмване, разбуден от Дархин. Моторът силно зашумя в предутринната тишина, като будеше спящите още птици. Свежата прохлада извикваше лек трепет, но в кабината аз се стоплих и спуснах стъклото. Камионетката вървеше бързо, като силно се клатушкаше. Пейзажът с нищо не привличаше вниманието и аз скоро почнах да дремя. Хубаво се дреме, ако лакътят на свитата ръка се издаде през прозорчето на кабината и главата се сложи върху ръката. Аз се събуждах при силните тръскания, поглеждах компаса и отново задрямвах, докато се наспах. Шофьорът спря камионетката. Аз запуших и прогоних последните остатъци от съня. Намирахме се точно в полите на планините. Слънцето вече силно печеше. Свръхгумите се бяха нагрили дотолкова, че човек не можеше да се допре до техния набразден черен каучук. Всички слязоха от камионетката да се поразтъпчат. Гриша както винаги оглеждаше своята „машинка“ или „маша“, както още наричаше доблестната тон и половина камионетка. Дархин се вглеждаше в тъмните червеникави склонове, от които се нижеха в степта дългите опашки на сипеи. Слънчевите лъчи падаха успоредно с линията на планините и всяка вдлъбнатина на кафявите или карминено-червените урви, всяка долинка и издълбано от пороищата място бяха изпълнени с плътни сини сенки, които образуваха най-фантастични шарки.

Аз се любувах на чудноватата окраска и за първи път разбрах откъде вероятно водят началото си синьо-червените шарки по монголските килими. Дархин показва далече в страни, на запад, една широка долина, която разрязваше напъряко планинската верига, и когато насядахме по местата си, шофьорът зави камионетката почти под прав ъгъл в дясно. Слънцето все по-силно нажежаваше покривката и кабината, мощността на прегретия мотор спадна и дори по малки нанагорнища трябваше да се изкачваме с първа скорост. Почти непрекъснатото виене на амбриажа действуваше угнетително на Гриша и аз неведнаж улавях пълните му с укор погледи, но не давах да се разбере, като се надявах да стигнем до някаква вода, за да не изразходваме хубавата изворна вода, която бяхме взели от езерото. Очакванията не бяха напразни. Отляво се мярна стръмният склон на дълбока клисура, с трева по дъното, същата онази клисура, в която ни предстоеше да навлезем. Няколко минути нанадолнище — и Гриша, като се усмихваше доволно, спря камионетката върху зеленеещата се трева. Под урвестите скали, според характера на мястото, трябваше да има извор. Стръмните скали хвърляха благодатна сянка. Нейният синкав плащ ни скри от яростта на безмилостния цар на пустинята! — слънцето, и ние се заловихме да пием чай и лениво да пушим в подножието на скалите.

Щом слънчевият пек почна „да отслабва“, ние всички заспахме, за да съберем сили за нощното пътуване. Аз спях дълго и едва отворил очи, чух високото провикване на шофьора: „Гледайте по-скоро, Михаил Илич! Все се страхувах, че ще се успите и не ще видите...“ Още сънен, аз дори се уплаших — нищо не можех да разбера, истински пожар наоколо!

Наистина, заобикалящият ни пейзаж изглеждаше невероятно съновидение. Отвесните стени на червените скали в ляво и в дясно от нас аленеяха като истински пламък в лъчите на залязващото слънце. Дълбоката синя сянка се разливаше надлъж по планинските поли и по дъното на клисурата, като изглаждаше малките грапавини и придаваше мрачна отсенка на местността. А над всичко това се издигаше плътната стена на аления огън, в която чудноватите форми на стърчащите скали създаваха сини хлътнатини. Из тия хлътнатини се подаваха кули, тераси, арки и стълби, които също тъй ярко пламтяха — цял фантастичен град от пламъци. Право пред нас, в далечината, в клисурата, се съединяваха двете стени — лявата огнена, дясната възчерно-синя. Гледката беше толкова пленителна, че всички ние, независимо от разликата във възрастта и културата, замръзнахме в неволно мълчание.

— Е, е... — Гриша пръв се опомни. — Опитай се да разкажеш в Улан-Батор за такова чудо — момичетата ще престанат да се разхождат с тебе, ще кажат: здравата се е напило момчето... Навлязохме в такива места, че май Дархин ще излезе прав...

Монголецът не каза нищо при споменаването на името му. Той неподвижно седеше на вълнения губер и не откъсваше очи от пламтящата клисура. Огнените бои гаснеха, като постепенно посиняваха. Отнейде едва полъхна прохлада. Време беше да тръгваме. Ние попушихме, унищожихме по една кутия сгъстено мляко и покривът на кабината отново закри небето от мене. Пътят бягаше под края на радиатора и калника на камионетката. Обърнал към мен изпъкналият си тил с прешленест кабел, фарът напрегнато се бе втренчил напред, като потреперваше при силните тръскания. Преди да се смрачи, ние се приближихме до кладенеца Бор-Хисути, който представляваше от себе си заграден с камъни извор, с възгорчива вода. Напред в сгъстяващия се здрач се мяркаха някакви хълмове, имената на които Дархин не знаеше.

Стъмни се. Кръстосаните лъчи на фаровете затичаха пред камионетката, като увеличаваха в своята плъзгаща се полегатата светлина всички дребни неравности по пътя. Мракът се сгъсти още повече и чувството на откъснатост от целия свят стана още по-силно. Право пред нас се издигаше тъмна маса с неопределени очертания — навярно някакви хълмове. Време беше да спрем и отдъхнем до разсъмване. Край хълмовете можеше да има долове — нощното пътуване тук беше рисковано. Скоро в почервявящото небе ясно изпъкнаха закръглените върхове на хълмовете — гребенът Ноин-Богдо, който на това място беше много снишен. Като го преминахме леко, ние спряхме на изхода от широката долина, за да сложим свръхгумите; навлизахме в Долон-Хали-Гоби. Пустинята се разстилаше пред нас с монотонния си червеникаво-сив килим. Далече, в мъгляво було, едва се прозираше ивичка планини. Тези планини, които носеха древното име Койси-Кара, именно бяха целта на моето пътуване. Аз исках да поставя астропункт^[6] на ниската планинска верига, която разделя двете пясъчни морета на Задалтайската Гоби. Ако намерехме там вода, като използвахме свръхгумите, бихме могли да пресечем пясъците на Шаргин-Гоби приблизително до китайската граница и да извършим още едно наблюдение. Тъй или иначе, трябваше да се бърза. Вероятността да намерим вода в непознатото на водача място беше малка, а да се отклоним настрана от пътя би било опасно, поради неизбежния преразход на гориво. Ние тръгнахме на път, въпреки че над пясъците вече трептеше булото на знойната мараня. Срещу нас идваха безкрай все нови и нови вълни на застиналото топло море от пясък. Жълтият цвят на пясъка понякога се сменяше с червеникав или сив; разноцветни преливания на слънчевата игра от време на време тичаха по склоновете на пясъчните дюни. Понякога върху гребените на тези дюни се клатеха някакви сухи и корави треви — жалко пламване на живот, което не можеше да победи общото впечатление на умряла земя...

Съвсем ситният пясък проникваше навсякъде и лягаше като матова пудра върху черната мушама на седалището, върху широкия горен край на предната броня, върху бележника и стъклото на компаса. Пясъкът хрустеше между зъбите, дращеше възпаленото лице при триене на потта, правеше кожата на ръцете грапава, покриваше всички предмети в каросерията. На спирките аз слизах от камионетката и се изкачвах на най-високите бархани, като се мъчех да видя без бинокъла

края на страшните пясъци. Нищо не се виждаше през бледожълтото було. Пустинята изглеждаше безкрайна. Като гледах камионетката, която стоеше наведена на една страна с разтворени като криле вратички, аз се мъчех да надвия обземащата ме понякога тревога. В същност, колкото и да са добри новите гуми, малко ли нещо може да се случи с камионетката? А в случай на сериозно, непоправимо на самото място счупване ние имахме малко шансове да се измъкнем от тази безлюдна местност... Не ли много смело се впуснах аз в тези необхватни пясъци, като рискувах живота на доверилите ми се хора? Такива мисли все по-често ме обземаха в пясъците на Долон-Хали. Но аз вярвах в нашата камионетка. Също тъй успокоително ми действуваше и старият Дархин. Малкоподвижното му „будийско“ лице беше съвсем спокойно. А пък младите ми спътници не се замисляха особено над възможните опасности.

Смущаваше ме обстоятелството, че след петчасовото пътуване пред нас, както преди, не се виждаха никакви планини. На шестдесет и седмия километър пясъчните вълни явно се заснишаваха и същевременно започна нагорнище. Разбрах каква е работата, когато след някакви си пет километра превахме малко глинещо възвишение и Гриша изведнаж намали скоростта на камионетката. Пясъците на Долон-Хали изпълваха просторна плоска котловина и аз, разбира се, не можех да видя далечните планини, докато се намирах на дъното ѝ. Щом се изкачихме на края на котловината, ние се намерихме на възвишение, равно като маса, плътно насипано с дребни кръгли камъчета и планините неочаквано изпъкнаха право на юг, на петнадесет километра от нас. Плоският чакъл, който покриваше цялото видимо пространство, имаше блестящ тъмно-шоколаден, понякога почти черен цвят. Не може да се каже, че тази гола черна равнина правеше радостно впечатление. Но за нас излизането на равен и твърд път беше истинска радост. Дори невъзмутимият Дархин поглаждаше с пръсти рядката си брадичка, като доволно се усмихваше. Милите свръхгуми отидоха да почиват в каросерията. А ние се понесохме на обикновените гуми по мрачната равнина. След бавното движение през пясъците бързината, с която стигнахме до планините, изглеждаше необикновена. Известно време трябваше да се лутаме в полите на планината, за да търсим вода.

На залез слънце бяхме по южната страна, гдето в една дълбока долчинка открихме извор, който изтичаше в голяма клисура. Сега бяхме

осигурени с вода. Без да дочакам чая, аз се отправих заедно с Миша на най-близкия връх, за да успея да намеря, преди да се стъмни, удобна площадка за астрономическия пункт. Планините бяха ниски, оголените им върхове се издигаха на триста метра. Планинската верига имаше своеобразни очертания на лунен сърп, отворен на юг, към пясъците на Шаргин-Гоби, а с изпъкналата страна, с по-стръмни склонове, обърнат на север. От южната страна на планинската дъга, между рогата на полумесеца, се проточваше във вид на права линия урва, която слизаше към високите бархани на пясъчното море. Над урвата имаше равно плато, обрасло с висока и жилава трева. Конусовидни отделни върхове с остри назъбени връхчета ограничаваха платото от три страни. Изгложганите от ветровете планини изглеждаха мрачни. Страшно чувство на загубеност ме обзе, когато се вглеждах в безкрайните равнини на юг, изток и север. Само на запад, в далечината, се мъглявееха още някакви планински върхове, също тъй ниски, безцветни и самотни, както и тези, от които наблюдавах.

Платото във вътрешността на полумесеца беше идеално за наблюдения; затова пренесохме на него радиостанцията и инструментите. Скоро тук също се преместиха шофьорът и водачът, като доवлякоха постелките и храната. Далеч долу стоеше камионетката ни, която оттук приличаше на сив бръмбар. Мъртвата тишина на безжизнените планини, нарушавана само от едва чуващия се шум на вятъра, неволно навея мечтателно настроение на всички ни. Спътниците ми се настаниха да почиват върху вълнения губер и само Миша без да бърза съединяваше контактите на сухите батерии. Аз се приближих до края на урвата и дълго гледах надолу към пустинята. Скали с изровена от изветряването повърхност се издигаха над слабо лъщящия като сребро рядък пелин. Еднообразната далечина се губеше в червеникавото було на залеза, а отзад грозно и мрачно стърчаха нагоре замъглени остри върхове. Безкрайна смъртна тъга, нищо неочакващо безмълвие вееше над този полуразрушен скелет от планини, които се разпадаха на пясък и се вливаха в безименните бархани на настъпващата пустиня. Като гледах тази картина, аз си представих лицето на Азия като грамадна площ стара, уморена от живота земя — горещи безводни пустини, които пресичат повърхността на материка. Тук е свършила борбата на първичните космически сили и на живота, победила е безстрастната сила на ентропията^[7] и само

неподвижната материя на планинските скали още водеше своята мълчалива борба с разрушението. В тази борба на мъртвата материя се чувствуваше обречеността и тъгата на безнадеждното отчаяние, скрито под маската на неподвижно безразличие. Именно това беше написано върху лицето на Азия — такова, каквото го видях онази вечер. Неизразимата скръб на окръжаващото изпълни и моята душа.

Така размишлявах, когато изведнаж потискащата тишина отстъпи под веселите звуци на фокстрота. Контрастът беше толкова неочакван и силен, че заобикалящият ме свят като че ли се разпадна и аз не изведнаж схванах, че Миша случайно беше уловил някаква чуждестранна станция. И хората изведнаж се оживиха, заговориха, почнаха да се грижат за яденето и за чая. Доволен от направеното впечатление, Миша още дълго държа опъната невидимата нишка, която свързваше загубените в пустинята изследователи със живия и топъл пулс на далечния човешки живот.

Нощта, както винаги, беше ясна. Тук, високо на платото, беше прохладно. Булото на нагретия въздух не пречеше, както обикновено, на наблюденията. Само ние с Миша не спяхме. Но сега вниманието ми отлетя в такава далечина, пред която всички земни картини изглеждаха мигновена сянка — звездите бяха над мене. Към тях беше насочена тръбата на моя инструмент. Уловената в нишките на кръстачката звезда гореше с ярка светлина, лимбът^[8] сребристо блестеше в слабо осветеното прозорче на вернера^[9]. Под окулярите на хоризонталния и вертикалния кръг бавно се сменяваха чертичките на скалата, докато в радиослушалките се носеха отмерените въздрезгави сигнали за времето.

Два пъти вече повтарях наблюденията, като сменявах начина, защото исках да получа абсолютно вярно определение. Дълго време никой няма да дойде тук, да повтори и провери данните ми, и дълго време картографите ще се опират на тази точка, която сега има точно място върху повърхността на земното кълбо... Най-после угасих лампичката и отидох да спя. Малкото колче остана до сутринта, като обозначаваше точката, в която утре помощниците ми ще забият и ще залейат с цимент железния кол с медна дъсчица. Натрупаната отгоре висока пирамида камъни отдалече ще показва астрономическия пункт в най-забравената от бога и от хората местност. Наистина, това не е лош спомен за себе си и не е лош вид творческа работа за обща полза...

В чистия и прохладен въздух на платото, под ниските звезди, аз се наспах добре и затова се събудих рано. Утринният ветрец беше хладничък. Всички вече бяха станали и се занимаваха с поставянето на желязното стълбче. Протегнах се и реших да полежа още, като пуших и обмислях по-нататъшния ни път. Ако пясъците на Шаргин-Гоби се окажат мъчни за камионетката ни, аз реших да не рискувам, като гоня въображаемата линия на границата сред пустинните пясъци. Все пак, преди да обърна назад, към зеления живот на орокнорските брегове, аз намислих да навляза малко в пясъците на Шаргин-Гоби, за да си съставя представа за тази пустиня. В далечината бях различил малко възвишение. Именно там исках да отида и да разгледам с бинокъл пустинята нататък към юг и към китайската граница.

Като пристъпваше тихо, Дархин се приближи до мене. Щом видя, че не спя, седна при мене и тихо запита:

— Как, решил вървим през Шаргин-Гоби?

— Не, реших да не отиваме — отговорих аз. Лицето на стареца трепна, тесните очи радостно блеснаха. — Само малко ще навлезем, ей там — аз се подигнах на лакът и посочих с ръка към далечния хълм.

— Защо? — учуди се монголецът. — По-добре лошо място съвсем не отиваме, добре обратно вървиме.

Побързах да стана от вълнения губер и с това прекъснах бърбенето на стария водач. Слънцето още не бе напекло пясъка, когато тръгнахме със свръхгумите право към вътрешността на пустинята, като държехме посоката към групата хълмове... Шофьорът тананикаше весела песенчица, заглушавана от виенето на амбриажа. Клатушкането, както винаги, почна да ми действа приспивателно. Но дори през дрямката забелязах някаква необикновена отсенка в пясъците на Шаргин-Гоби. Ярката светлина на вече силно припичащото слънце боядисваше с морав цвят склоновете на барханите. Сенките в този час изчезваха и различната степен на осветяване пясъците се отражаваха само в по-голям или по-малък примес от червен тон. Този необикновен цвят още повече подчертаваше мъртвината на пясъците.

Може би незабелязано съм заспал за няколко минути, защото се събудих от мълчанието на мотора. Камионетката стоеше на един бархан, като беше спуснала предницата си в снишаващия се ронлив склон, по който още се търкаляха надолу обезпокоени песъчинки.

Натиснах бравата, блъснах вратичката на кабината, излязох на стъпалото и се озърнах.

Напред и в страни се издигаха гигантски бархани с невиждани размери. Лъжливата игра на слънцето и въздушните потоци ме беше накарала да ги взема за далечни планини. Аз и сега не разбирах как можах да се излъжа, защото само преди няколко минути бях готов да се закълна, че съвсем ясно видях група хълмове. Като затъвах в пясъка, аз се изкачих на един голям бархан и почнах да разглеждам пясъчното море на юг. Монголецът се присъедини към мене. Лукави искрички святкаха в тъмните му очи. Беше ясно, че по-нататъшното пътуване на юг нямаше смисъл: в далечината не се виждаха никакви хълмове или планини. Дархин твърдеше, че монголците му разказвали за пясъци, които се простирали чак до границата. Можеше да обръщаме назад. Спътниците ми явно се зарадваха на тази заповед. Безмълвните морави пясъци действаха угнетително върху всички. Гръмливата песен на мотора отново възтържествува над пясъчния покой, камионетката се наведе, леко се плъзна по склона и обърна фаровете си назад към север.

Аз сгънах и скрих бележника си, покрих компаса и се приготвих да продължа нарушената дрямка. Както винаги, жегата вече се проявяваше в нервно безпокойство.

— Е, Михаил Илич, ако се понапечем по-хубавичко, утре ще стигнем до Орок-нор или най-малко до горящите скали — каза Гриша, при което равните му зъби блеснаха върху потното, почерняло от слънцето лице.

Звънливо тракане над главата ни накара да трепнем. Радиотелеграфистът чукаше по покрива на кабината. Наведен към прозорчето, той се мъчеше да надвика шума на мотора и виенето на амбрияжа. С дясната си ръка показваше надясно.

— Какво ли им се е случило? — с досада каза шофьорът, като намали скоростта, но изведнаж рязко удари спирачките и ми викна: — Гледайте по-скоро! Какво е това?...

Скочилият от камионетката радиотелеграфист за минутка закри прозорчето на кабината. С пушка в дясната ръка той се спусна към склона на един голям бархан. В пролуката между два хълма се виждаше нисък и плосък бархан. По повърхността му се движеше нещо живо. Макар това движещо се същество да беше много близко до нас, ние със шофьора не успяхме веднага да го разгледаме. То се движеше с някакви

конвулсивни тласъци, като ту се свиваше почти наполовина, ту бързо се изправяше. Понякога тласъците прекъсваха и животното просто се търкаляше по пясъчния склон.

— Какво е това чудо? Някакъв салам — прошепна на ухото ми шофьорът, сякаш се страхуваше да не подплаши неznайното същество.

Действително в животното не се виждаха нито крака, нито дори уста или очи — наистина, те може би не се виждаха от такова разстояние. Животното най-много приличаше на парче дебел салам, дълъг около един метър. Двата края бяха тъпи и беше невъзможно да се разбере где е главата, где е опашката. Големият и дебел червей, непознат жител на пустинята, се извиваше върху моравия пясък. Имаше нещо отвратително и в същото време безпомощно в неловките му бавни движения. Аз не бях познавач на зоологията, но все пак схванах, че пред нас се намира съвсем непознато животно. В своите пътувания аз често се сблъсках с най-различни представители на монголския животински свят, но никога не бях чувал за нещо, прилично на този грамаден червей.

— Ей че отвратително нещо! — извика Гриша. — Ще изтичам да го уловя, само ръкавици ще си туря, иначе е гадно! — и той изскочи от кабината, като грабна от седалището кожените си ръкавици. — Стой, стой! — викна той на радиотелеграфиста, който се прицелваше от високия бархан. — Жив го хвани! Виждаш ли, едва-едва пълзи!

— Добре, а ето и другарят му — обади се Миша и предпазливо остави пушката върху гребена на дюната.

Наистина, по пясъчния склон надолу се търкаляше втори такъв салам, само може би малко по-голям. В тази минута отгоре от каросерията се разнесе пронизителният вик на Дархин. Очевидно старецът беше дълбоко заспал и едва сега се бе събудил от тичаницата и виковете. Монголецът силно крещеше нещо неразбираемо, нещо прилично на „оой-оой“. Шофьорът вече бе изтичал на бархана и заедно с радиотелеграфиста се спусна надолу. Двамата младежи тичаха бързо. Всичко, което се случи след това, стана най-много за една минута. Аз бързо изскочих от кабината, като се готвех да взема участие в лова на необикновените същества. Но едва се отделих от камионетката, когато монголецът се преметна от каросерията, търколи се върху пясъка и вкопчи ръце в мен. Див страх беше изкривил обикновено спокойното му лице.

— Гришка назад, Мишка викай!... По-скоро! Там смърт! — каза той, като се задъхваше и пак завика с фалцет: — Оой-оой!...

По-скоро учуден, отколкото уплашен от неразбираемото поведение на стареца, аз виках на шофьора и на Миша да се върнат. Но те продължаваха да тичат към неизвестните животни и или не ме чува, или не искаха да ме чуят. Направих крачка към тях, но Дархин ме

дръпна назад. Като се изскубнах от вкопчените ръце на водача, в същото време аз не откъсвах очи от животните. Помощниците ми вече дотичаха до тях: радиотелеграфистът напред, Гриша малко по-назад. Внезапно червеите, всеки поотделно, се свиха на обръч. В същия миг цветът им от жълто-сив изведнаж потъмня и стана мораво-син, а по краищата ясносин. Без вик, съвсем неочаквано, радиотелеграфистът падна по лице на пясъка и остана неподвижен. Аз чух вика на шофьора, който в това време дотича до лежащия на някакви си четири метра от червеите радиотелеграфист. Миг — и Гриша също тъй странно се огъна и падна на едната си страна. Тялото му се преобърна, търколи се надолу по бархана и изчезна от погледа. Изскубнах се от ръцете на водача и се спуснах напред. Но Дархин с бързина на юноша ме улови като с клещи за краката и ние заедно се затъркаляхме по мекия пясък. Борех се с монголеца, като се мъчех да се изскубна от него. Извън себе си, измъкнах револвера и го насочих към монголеца. Спуснатият предпазител щракна и едва тогава водачът ме пусна. Застанал на колене, старецът протягаше ръце към мене. От гърдите му се изтръгваше пресипнало дишане заедно с вика: „Смърт! Смърт!“ Изтичах на бархана, като продължавах да стискам револвера в ръка. Тайнствените червеи бяха изчезнали някъде. Неподвижните тела на другарите лежаха върху пясъка, набразден със следи от пълзенето на гадните животни. Монголецът тичаше след мене и щом видя, че червеите ги няма, се спусна като мене към нашите спътници. Страшно чувство на скръб сви сърцето ми, когато се наведох над неподвижните тела и не можах да доловя в тях нито най-малки признаци на живот. Радиотелеграфистът лежеше с отметната назад глава. Очите му бяха полуотворени, лицето — спокойно. Обратно, лицето на Гриша беше изкривено от гримаса на внезапна и ужасна болка. Лицата и на двамата бяха сини като от удушване.

Всичките наши усилия — разтриване, изкуствено дишане дори направеният от Дархин опит да пусне кръв — нямаха никакъв успех. Смъртта на другарите беше очевидна. Тя ни замая. През дългото време, което прекарахме заедно, всички ние се бяхме сдружили и сродили. За мене смъртта на младите хора беше тежка загуба. Освен това измъчваше ме съзнаването за собствената ми вина, че не спрях неразумното преследване на незнайните гадини. Забъркан, почти без мисли, аз мълчаливо стоях и се озъртах, като напразно се надявах да

видя отново проклетите червеи и изстрелям в тях пачка патрони. Старият водач, отпуснал се върху пясъка, тихо прохлипваше и аз едва тогава помислих колко трябва да бъда благодарен на стареца, който ме бе спасил от бърза и неизбежна смърт...

Пренесохме двете тела и ги сложихме в каросерията на камионетката, безсилни да ги захвърлим в страшните морави пясъци. Може би нейде вътре в нас мъждукаше надеждата, че това още не е крайната смърт, че нашите другари, замаяни от незнайна сила, изведнаж ще се събудят. Нито дума не разменихме с водача. Очите на монголеца безпокойно ме следяха, докато не седнах на Гришовото място и не запалих мотора. Като включвах скоростите, аз хвърлих последен поглед върху това с нищо неотличаващо се от цялата пустиня място, гдето изгубих половината от своя отред. Колко леко и весело ми беше преди един час и колко самотен се чувствавах сега!... Камионетката тръгна. Тъжното виене на първа скорост ми се стори непоносимо. Седнал в кабината, Дархин гледаше как се справям с камионетката и като се увери в моето умение, малко се поободри.

Същия ден едва достигнахме мястото, където бяхме пренощували, и там погребяхме другарите си — близо до астропункта, под високата купчина от камъни. Разложението вече бе засегнало телата им и уби последната ни надежда за „възкресение“.

Аз и сега не мога спокойно да си спомня мълчаливата нощ в мрачните планини. Като едва дочаках да се съмне, подкарах камионетката по черния чакъл, колкото можеше по-бързо. И колкото повече се отдалечавахме от страшната пустиня Шаргин-Гоби, толкова по-спокойно се чувствавах. Пресичането на страшните пясъци на Долон-Хали-Гоби — тежка работа за недостатъчно опитен шофьор — погълна изцяло вниманието ми, като отчасти разпръсна тъжните мисли за загиването на другарите ми.

Когато почивахме при огнените скали, аз казах на монголеца, че му благодаря за спасяването на живота ми и че като началник ще отбележа, че на него се дължи спасяването на всички резултати от работата. Дархин беше трогнат. Той се усмихна и каза:

— Аз викал — смърт, ти все пак ходиш; тогава уловил тебе — началник загине, всичко загине. А ти за малко стреля на мене!...

— Аз тичах да спасявам Гриша и Миша — казах му — за себе си не мислех.

Цялото обяснение на това произшествие, което можах да получа от водача, па и от всички останали познавачи на Монголия, се състоеше в това, че според много древни поверия на монголците, в най-безлюдните и безжизнени пустини живее животно, наричано „Алергорхой-Хорхой“. Именно това име в бързото викане на Дархин ми се стори като повтаряне на „оой-оой“. „Алергорхой-Хорхой“ не е попадал в ръцете на нито един изследовател, отчасти поради това, че живее в безводни пясъци, отчасти поради страха, който монголците изпитват към него. Този страх, както сам се убедих, е напълно основателен: животното убива от разстояние и мигновено. Каква е тайнствената сила, която Алергорхой-Хорхой притежава — не се наемам да съдя. Може би това е електрически ток с огромна сила или отрова, разпръсквана от животното — това не зная...

— Е, както сами разбирате, почти свръхестествената смърт на двамата ми сътрудници ми причини не малко големи неприятности, когато се върнах в цивилизования свят...

Зубов се намръщи и като се оттегли с креслото си в ъгъла, се скри зад гъстите кълба тютюнев дим.

[1] Алергорхой-Хорхой — страшен червей (по монголски). ↑

[2] Астрономически пункт — точка на земната повърхност, на която географските координати (дължина, ширина и абсолютна височина) са определени с най-голямата възможна точност по пътя на астрономически наблюдения. ↑

[3] Универсал на Хилдебрандт — астрономически ъгломерен инструмент. ↑

[4] Аймак — монголска община. ↑

[5] Дерес — твърда висока трева, която расте по монголските степи. ↑

[6] Астрономически пункт. ↑

[7] Ентропия — термин, който означава натрупване на изразходвана енергия, преминала в неподвижна, недейтелна форма. ↑

[8] Лимб — посребрен пръстен, на който са нанесени деления на градуси, минути и секунди. ↑

[9] Вернер — допълнителна скала с деления за точни отчитания по лимба. ↑

ВЪРХЪТ „ПОДЛУННИЙ“

— Ето че нощта измина, а никой не ще да спи — каза нашият домакин, като стана от мястото си. — Колко широк и интересен е нашият свят — само да се живее и да се живее повече!... Осем часа — продължи капитанът, като хвърли поглед на масивния „щурмански“ часовник.

Той се приближи до прозореца и дигна тъмните щори. Утринната светлина, която нахлу в стаята, ни се стори студена и мъртва. Всеки от нас още се намираше под впечатлението на сините простори на южните морета, на суровото мълчание на тайгата, на убийствената жегата на пясъчната пустиня... Ние сякаш свалихме от себе си очарованието на необикновения сън, като се върнахме към всекидневния живот. Тишината на късо, но дълбоко размишление цареше в стаята...

— Ще се опитам да ви разкажа нещо — каза мълчащият през цялата вечер Георгий Балабин — набит, плътен, подобен на мечка човек, обрасъл до очи с къса четинеста брада. Зад тази простичка външност се криеха знанията и огромният опит на заслужено уважавания в научния свят умен и наблюдателен изследовател на Сибир.

— Във всички ваши разкази — продължи Балабин — аз забелязах една особеност. Необикновеното, срещнато почти от всички от вас, сякаш съответствува на вътрешните търсения... Нима тези срещи с необикновеното не са резултат на дългогодишни, може би несъзнателни търсения? Търпеливият стремеж тренира нашата чувствителност, създава умение да се отделя истинското от случайното — това е някакъв особен вид вътрешен компас, който в потребната минута винаги ще ви подскаже, че сте на верен румб... И кой знае — може би ние затова сме срещали необикновеното в живота, защото постоянно сме следвали този свой компас.

В Източен Сибир се намира Витимо-Олекминският национален окръг. Североизточната част на тази обширна планинска страна, която допира до южната граница на Якутия, представлява от себе си плътен възел от планински гребени, едва ли не най-високите в цял Сибир. Недостъпността и безлюдността на тези места са изключителни. До днешно време в тях не бяха стъпвали пътешественици. Преди шест години трябваше пръв да пресека това „бяло петно“ на картата. Казвам „пръв“, като подразбирам, естествено, учени-изследователи. Коренните жители на страната — тунгусите и якутите, са пребродили надлъж и нашир и тази дива област през своите ловджийски скитания. Много пъти тунгуски ловци ми даваха скъпоценни сведения за участъците, още непресичани от пътешественици, и уверено ми чертаеха подробни карти на рекички, извори и планински гребени. Те си имаха свои имена дори за най-малките рекички, които им служеха за основни пътища при чергаруванията. Но не беше тъй с върховете. Практичният ум на ловеца от тайгата избягваше излишното обременяване на паметта с имена, които не са важни за придвижването или обитаването на местата, и за планинските върхове сам аз трябваше да измислям имена.

И тъй в края на декември 1935 година се намирах на реката Токко, като се готвех да напусна пределите на Якутия и да отида към изворите на реката, във Витимо-Олекминския национален окръг. От моята голяма експедиция беше останал само малък отред; останалите сътрудници изпратих към Алдана и Лена, като разширих района на своите изследвания.

А пък самият аз, въпреки свирепите студове и недостатъчните хранителни запаси, се стремях да пресека планинския възел, най-леко достъпен именно през зимата, когато бурните реки, бушуващи в

непроходимите клисури, са сковани в лед и когато пътуването с еленови нарти^[1] по дъното на клисурата не среща особени затруднения. Тримата мои спътници бяха незаменими всеки за своята работа. Якутът Габишев — водачът, беше едновременно и собственик на еленовия керван, геологът Александров и работникът Алексей, който изпълняваше длъжността на готвач, — златотърсач и ловец — всички изпитани тайгинци, които много пъти бяха ходили с мене в глухите места на Сибир.

Наближаваше края на осмия месец от моето пътуване, но напреде лежеше още много трудна част от пътя. Нашият керван от седем нарти с четири запасни елени бързо се движеше по замръзналата река и все по-голяма част от долината на Токко се нанасяше за първи път върху географската карта. Реката измени своето кривуличесто течение, което напълно оправдаваше името ѝ (Токкорикан — по тунгуски кривуличещ), и сега течеше направо. Ден след ден планшетите на нашите снимки се прибавяха към голямата карта — резултат на многомесечен упорит труд, като показаха широката права долина, която се насочваше към изворите на реката — към юг. Ден след ден в тишината се разнасяше ситният тропот на еленовите копита, скърцането на клатушкащите се шейни и ние се носехме все по-надалеч, там където над закръглените вълни на ниските конусообразни върхове се издигаше назъбената линия на мрачните планини.

Ние се движехме по еднообразна местност, по южния край на Ленското плато. Въпреки късите дни ние се мъчехме да минем колкото се може по-скоро това ниско плато, разчленено на безкрайни редици конусообразни върхове с почти еднаква височина. На двадесет и първи декември закръглените, покрити с тъмна четина от елова гора върхове се смениха с дълги, заострени към върховете хълмове, обрасли с листокапна борика, червеникаво-сивият цвят на които рязко изпъкваше върху тъмната зеленина на горите от ела и кедър. Това означаваше, че сме напуснали пределите на платформата с еднообразен релеф и варовници и сме се приближили до предните бастиони на планинската област от гранити и гнайсове — твърди скали от най-древния цокъл на материка, издигнати тук на голяма височина от неотдавнашни движения на земната кора. Оживлението на геолога, който досега мрачно седеше в нартата си със снимачен планшет на гърди, най-добре показваше промяната в околната местност.

Небето се разчистваше и синееше над главите ни, ниските облаци като плътна завеса отминаваха на юг и косо надвисваха над преддверието на планинската страна. Студът се усилваше, скърцането на нартите ставаше все по-звънко и по-високо, над кервана се виеше облак пара от откъслечното и често дишане на елените.

Аз се настаних удобно върху багажа в широката товарна нарта, като подгънах под себе си левия крак и увисих десния, който играеше ролята на спирачка и на кормило. От време на време прехвърлях поводите от едната ръка в другата или безпокойно размърдвах пръстите на краката, като се мъчех да доловя страшните признаци на замръзването, които изискваха незабавно раздвижване. Ние отдавна бяхме свършили нашия запас мазнини — това понижаваше нашата съпротивляемост срещу студа.

Сивите облаци отпред се оцветиха в червено и във вдлъбнатините на снежната покривка легнаха дълги сини сенки. Изпъкналият стръмен склон на масивен връх се показва при завоя на реката. Като го заобиколихме, видяхме, че долината широко се раздвояваше от масивен конусообразен връх с назъбен гребен. Именно това беше големият вододел на изворите на Токко, там гдето се вливаше един голям ляв приток — Чирода. Оттук долината на Токко, като се превръщаше в тясна клисура, задръстена с прагове, завиваше на югозапад, като се приближаваше до изворите на Чара. Там, в просторна котловина, между два високи планински гребени, се намираше малък населен пункт с фактория^[2] и радиостанция. Натам се стремяхме и ние, за да подновим продоволствените си запаси. Като навлязохме в долината на Токко, вече на мръкване ние бързо избрахме място за палатка. В нашия отдавна пътуващ отред всички необходими вечерни работи се извършваха с бързината и, бих казал, с изяществото на добре упражнена група артисти. В сгъстяващия се мрак ние свързахме прътовете, разригнахме снега, натъкмихме палатката и нарязяхме дърва. Алексей нагласи печката и се залови да приготвя вечерята. От стърчащия в страни от входа на палатката кюнец излизаше бледен пламък. Като огледахме за последен път смътно чернеещите се върху снега нарти, влязохме в палатката, предпазливо минахме край нажежената печка и се отдадохме на топлината. Какво по-приятно може да има от първите минути в затоплената палатка след дневната работа на жесток студ? Яростно смъкваш от себе си заледения мокър шал, който закрива лицето, и

сваляш шапката. Още малко търпение — и еленовите кожи са постлани на борикови клони, които покриват замръзналата земя, върху кожите са разстлани спални чували. След като се освободиш от тежкото облекло, запушваш грамадната цигара, свита като „козьо краче“ и с наслада поемаш с цялото си помръзнало тяло чудесната топлина.

Тъй беше и тази вечер, когато се настанихме в палатката, подвили крака и започнахме да поглъщаме невероятно количество горещ чай в очакване да се свари месото. Големият студ суши не по-лошо от горещината, през целия ден няма какво да се пие и вечерта се появява неугасима жажда. В благодатната топлина, при червеникавото блещукане на приятно бумтящата печка, навъсените и загорели от вятъра лица омекваха, суровите бръчки се заглаждаха. Накрая в печката престанаха да слагат дърва и леденият въздух неумолимо почна да се вмъква в палатката. Отново трябва да се навличат подплатените топли дрехи, запасните кожени чорапи и да се влиза в спалните чували, като грижливо се увиваме. Вече безсилният пламък на угасващата печка още известно време се мята в тишината на острия студ на палатката, като осветява ту висещите над главите за сушене унти^[3], ръкавици, шапки и шалове, ту приготвените за сутринта подпалки, ту тъгла на пътничкия куфар. Печката угасва, през дрямката до съзнанието достигат редките звуци на външния свят: далечният тътнеж на свличащ се лед, трясъкът на пукащи се дървета, тичането на елените да се стоплят...

Следният ден, денят, когато слънцето се намираше най-далече от екватора, донесе хубаво време и още по-силен студ. Бледото небе се издигаше над нас високо и ясно. В неподвижния въздух на студеното утро дъхът леко шумеше, като излизаше от устата. Парата на дъха веднага се обръщаше в съвсем дребни ледени иглички. Именно търкането на игличките една о друга при падането произвеждаше характерното тихо шумолене. Това тихо шумолене, наричано от якутите „шепот на звездите“, означаваше, че студът е повече от четиридесет и пет градуса. Геологът, който хвана с гола ръка оставения през нощта навън живачен термометър, неволно издаде вик на изненада: стъклената тръбичка на термометъра се разпиля на дълги иглести парченца, а замръзналото живачно топче се залепи за пръстите му. Трябваше да извадим от дъното на куфара спиртния термометър, който скоро показва почтената цифра 52. Като подновихме запаса от дърва и се стоплихме с горещ чай, всички се пръснахме по своята работа. Геологът замина със

шейна нагоре по Чирода, водачът отиде да проверява елените, Алексей — да промива злато. Аз реших да се изкача на острия връх, за да разгледам наоколо и да направя отгоре снимка на околната местност.

Лагерът опустя. Палатката, наполовина скрита от ниските листокапни борики, изглеждаше съвсем мъничка, изгубена сред грамадните скали. Като избрах един полегат склон, аз започнах бавно да се изкачвам по звънливо скърцащия, невероятно чист сняг. Гладките стъпала на унтите ми се плъзгаха; трябваше да се залавям за стъблата на дърветата. Студеният въздух не позволяваше да се диша дълбоко. Това силно ме уморяваше и едри капки замръзнала пот заобикаляше лицето ми по края на кожената шапка. Но все пак аз достигнах една малка площадка върху върха, където лежаха две големи гранитни канари, изгладени от ветровете и покрити с лишеи. Изкачих се на едната канара и погледнах наоколо. Назад склонът на върха изведнаж се

спущаше в широк сипей, гъсто обрасъл с малки кедрови дървчета и който отгоре приличаше на мъхнат килим със шарки от тъмнозелени и бели петна. Наляво, зад ребрест конусообразен връх, минаваше бялата лента на замръзналата Чирода, а надясно също такава лента обозначаваеше Токко. На юг, от синята слънчева далечина идваше насам покритата със сребристо було стена на планинския гребен Удокан. Приблизително на петдесет километра от мене тази стена се пречупваше под ъгъл и завиваше на изток към Олекма. Там, гдето гребенът се пречупваше, се издигаха купчина грамадни остри върхове, които значително превъзхождаха по височина всички, които бях видял тук. Един връх особено привлече вниманието ми. Той се намираше пред всички останали, най-близо до мене, и самотно се издигаше като гигантска малко стесняваща се нагоре кула, на която върхът бе увенчан с три грамадни зъбци. Като се изправих с мъка с непослушния молив във вкоченените ми ръце, аз почнах да рисувам виденото и взех засечка^[4] с компаса. Време беше да слизам.

Все същата замръзнала тишина ме заобикаляше, не се чувствуваше ни най-малко раздвижване на въздуха. Както преди, високо над мен се извисяше най-чистата синева на небето, също така дълбоко, както заобикалящата ме тишина. Този каменен, вцепенен, скован от студ свят ми беше враждебен. И аз почувствувах как остра тъга по топлите страни мръдна в душата ми...

Още от детските си години аз несъзнателно обичах Африка. Детските впечатления от книгите за приключенски пътешествия отстъпиха през юношеството ми на по-зряла мечта за пълния с тайни малкоизследван черен континент. Аз мечтаех за залени от слънцето савани със широки корони на самотни дървета, за грамадни езера, за тайнствените гори на Кения, за сухите плата на Южна Африка. По-късно, като географ и археолог, в Африка аз виждах люлката на човечеството — страната, откъдето първите хора са проникнали в северните страни заедно с потока преселващи се на север животни. Интересът на учен още повече утвърди юношеските мечти за душата на Африка — за мощния всепобеждаващ древен живот, който се е разлял по просторите на високите плата, по водите на мощните реки, по одухваните от ветровете крайбрежия, открити за два океана...

Аз не успях да осъществя мечтата си да стана изследовател на Черния континент. По необятност моята северна родина не отстъпваше

на Африка и в нея имаше не по-малко неизучени места. И аз станах сибирски пътешественик и попаднах под очарованието на безкрайните безлюдни простори на Севера. Само понякога, когато тялото се уморяваше от студа, а душата — от навъсената и сурова природа, ме обземаше тъга по тъй интересната, мамеща и недостъпна Африка.

Безмилостният студ ме върна към действителността. Слязох от склона и тръгнах към лагера. Слънцето вече преваляше зад върха, но още никой от другарите не се беше върнал. Запалих печката, сложих на нея котела със замръзналия чай и седнах на еленовата кожа, като зачаках палатката да се затопли дотолкова, че да мога да се съблека.

Двадесет и трети и двадесет и четвърти декември бяха мъчни дни. Долината на Токко се обърна в тясна клисура, стисната от хълбоците на високи върхове. Всичкият сняг от леда беше напълно изметен от бушуващите в теснината ветрове. Реката беше замръзнала на неравни купчини, които се издигаха по цялото течение, като повтаряха очертанията на вълните по пясъчните наноси и праговете. В клисурата често се разнасяше тътнеж, далечно ехо или нисък стон на пукащи се или свличащи се ледени блокове. Тук-там из леда се подаваха остри зъбци на черни камъни.

Беше необикновено и страшно да вървим с плъзгане и балансиране и да виждаме през зеленикавата прозрачна и дебела половин метър ледена плоча как точно под краката ни бушуващите вълни на реката се носят с невероятна бързина и зеленикав блясък. Особено страшно беше, че този хаос от вода и пяна се носеше под краката ни съвсем беззвучно, сякаш омагьосан от гъстата студена мъгла, надвиснала над клисурата. Пътуването на кервана по гладкия лед бе свързано с голяма мъка. Елените са съвсем безпомощни върху плъзгавата твърда повърхност — копитата им се плъзгаха на различни страни, животните се удряха и падаха.

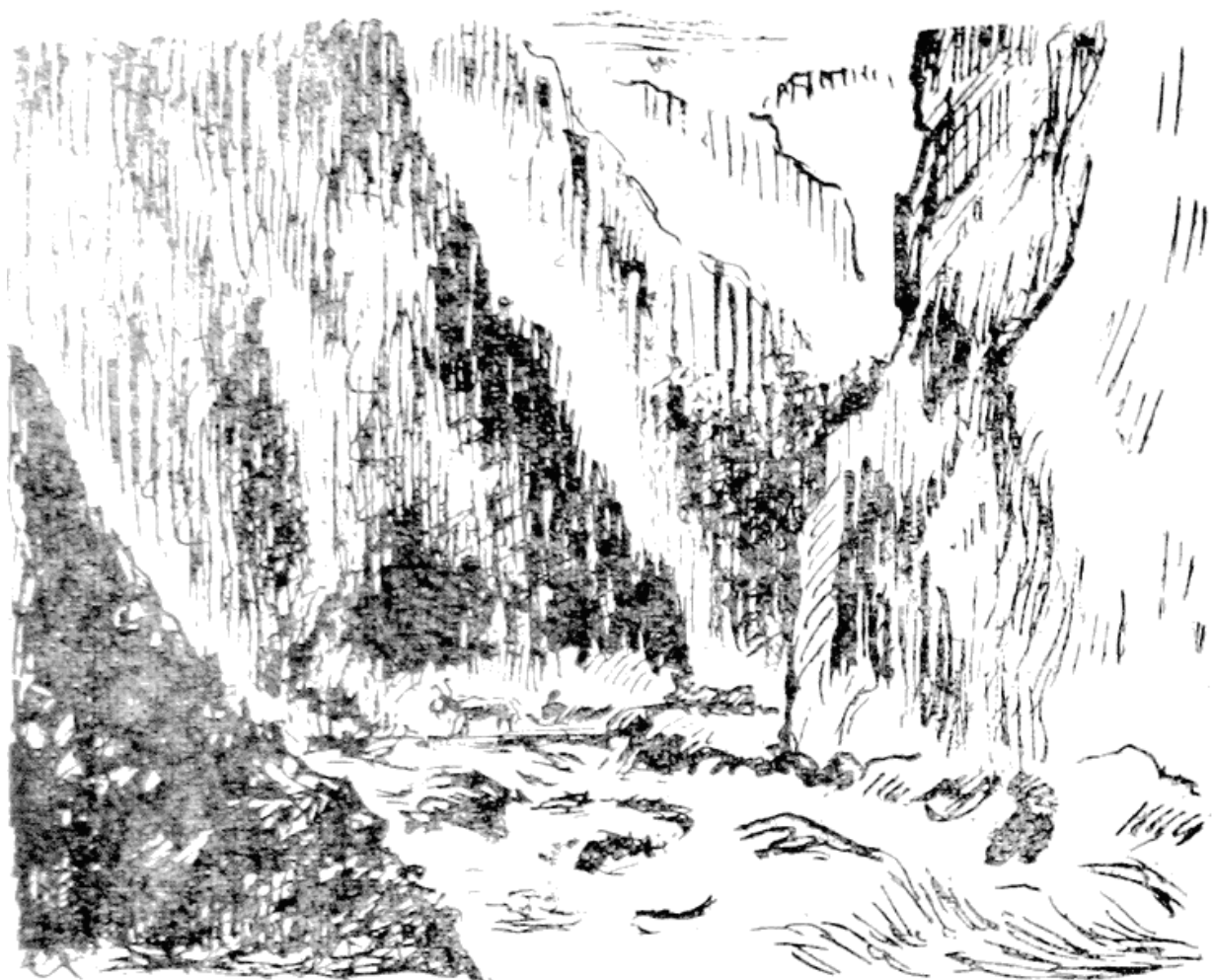
От дъното на клисурата долиташе глух шум, който все повече нарастваше и скоро се обърна в нисък непрекъснат рев. Приближавахме до един от най-големите прагове, мощната сила на който не можеха да укротят дори петдесетградусовите студове. Бяла мъгла изпълваше клисурата почти до половината на отвесните ѝ стени от тъмносиви метаморфически пластове. В бяла рамка от лед и сняг тъмната вода леко като закръглена вълна се надигаше до триметрова височина, прехвърляше се долу, разбиваше се на пяна и пръски в остри камъни

и с рев се хвърляше върху скалата на десния бряг, там, където над чернеещите се, издълбани от водата празнини надвисваха едва държащи се грамадни канари. Левият бряг беше също стръмен. От скалата слизаше гладкият наклон на грамаден ледник, който спадаше точно в прага. Проходът беше опасен и тесен, но друг път нямаше.

Геологът, който пристигна пръв, се намръщи, улови свръзката на ремъка, който съединяваше юларите на всеки чифт елени, и бавно поведе впряга си. Следващият ред беше мой. Аз заставах между главите на своите животни, които се безпокояха и нетърпеливо се дърпаха напред, и мълчаливо заследих геолога. Не можех да помогна на другаря си: не можех да оставя впряга си, защото всеки сантиметър, взет по-надясно, към стената на клисурата, имаше решително значение. Като се движеше напред, впрягът на геолога непрекъснато се плъзгаше към края на ледника, към димящите вълни на ревящия праг. Метър, половин метър — ако лявото животно падне още веднаж, всичко е загубено. Животното не падна — още една минута, и аз поздравих успеха на геолога с вик, който се изгуби в шума на водата. Моите елени ме бутаха с муцуните си и чукаха с рогата, сякаш ми напомняха, че е мой ред. Като минах от лявата страна на впряга, аз почнах да притискам с рамо елените към каменната стена на клисурата и прекарах шейната край самия връх на ледения наклон. Водачът и работникът преминаха по следите ми; после прекарахме товарните шейни.

Към края на деня трябваше да преодолеем още един незамръзнал праг. Неговият рев ни приспиваше през нощта. На сутринта, щом изминахме три-четири километра, зад завоя на клисурата ни удари право в челото силен и непрекъснат вятър. По леда, по стръмните скали, сред редките голи дървета, никъде нямаше нито едно местенце, в което бихме могли да се скрием от полета на безбройните копия на студа. Ние вървахме наведени напред, увили лицата си така, че оставаха само тесни прозирки за очите. Елените ниско отпуснаха глави, като почти допираха снега с черните си муцуни. Силният вятър при шестдесетградусов студ е почти непоносим. След няколко минути аз чувствах как цялата предна половина на тялото ми ставаше безчувствена. Трябваше да се обръщам назад, да вървя заднешком, докато се стопли предната страна на тялото. Шумът и пищенето на вятъра заглушаваха всички останали звуци...

Надвечер излязохме от страшната клисура в една грамадна котловина — падина с плоско дъно, заобиколена със стъпалообразни планини. Пред нас се разстиляше равно, снежно, синеещо се в здрача поле, опасно с черна ивица гора. Дълбока тишина и спокойствие ни обгърнаха след шума на вятъра в клисурата. Ние нарекохме тази открита за първи път от нас котловина Верхне-Токкинска, пресякохме я по дълбокия сняг и по тъмно стигнахме до края на гората. Мина още един с нищо неотличаващ се ден на еднообразно пътуване. Водачът ни събуди много рано. В необикновено синия утринен здрач, който предсказваше ясен ден, както и всички предни дни, почнахме да се изкачваме по седловината на един двустър връх, покрит с изобилен сняг. Един след друг излизахме напред, съблечени по фанела, и със ските си отпъквахме път за нартите. От студа от вървящия напред се дигаше пара, а гърбът се покриваше със скреж. Така, като изнемогвахме и се сменявахме един друг, ние допълзяхме до върха на превала между два полегати снежни скатове. Елените загребваха сняг и веднага легнаха. Като попушихме, ние се настанихме по нартите и се запускахме от седловината по един широк склон, излизащ на грамаден полегат скат, широк няколко километра, който се спускаше към реката Таринах, приток на Чара.

Две тъмни петна се показаха на урвата отдясно. Водачът, който вървеше начело на кервана, ловко спря засилилите се елени. Аз бързо измъкнах изпод брезента винчестерката си. Кафявите петна скоро се обърнаха в две великолепни тлъсти кабарги^[5]. Щракна затворът, който бях дръпнал назад (от предпазливост аз не държах патрон в цевта при това тръскащо пътуване). Кабаргите трепнаха. Внимателните черни очи неотстъпно ни следяха, тънките крачка се напрегнаха, готови да метнат господарите си нагоре по склона. Затворът на автомата не се затвори, а бавно запълзя напред, стигна до края на патрона и спря отворен. Колкото и внимателно да беше изтрито маслото, жестокият студ извърши своето. Мръднах, като се опитах да вкарам патрона; кабаргите извиха по склона и изчезнаха в листатия гъсталак.

Керванът отново тръгна, като кривуличеше между дърветата.

— Тохто-о-о!...^[6]

Внезапният вик ме накара да потрепера. Без да мисля, аз се търкулнах от нартата в снега и я улових за задната климия, за да изиграя с тялото си ролята на спирачка. Нартата на водача вече се бе скрила зад завоя на нанадолнището и изчезна. Бързината на нартата ми беше много голяма, елените дръпнаха, подскочиха и аз като ластовица полетях нагоре, вцепен за климията. Преди да съобразя каквото и да било, вече лежах редом с водача и спирачният елен^[7] на товарната нарта ме настъпи за ръката. Нов вик: „Тохто!“ — зад завоя се показаха двете нарти на геолога и след още една секунда върху склона се образува купчина от елени, хора и нарти, които продължаваха да се търкалят надолу. Нищо особено не се бе случило — просто стръмнината на надолнището внезапно бе превишила допустимия предел. Ние се бяхме сгромолясали в дъното на дола. Аз така бях ударил гърба си в леда, че около минута не можах да си поема дъх. Върху гребена на урвата се показаха елените на Алексей, който беше поизостанал назад. Като видя купчината от тела и нарти, той се забърка и конвулсивно се вкопчи в нартата, вместо да скочи. Телата на елените се опънаха в скок, нартата премина над лежащия под склона геолог, удари се в леда и стана на парчета. Алексей остана да седи на багажа, като учудено и уплашено мигаше, а елените скъсаха юларите, подскочиха няколко пъти и се спряха. След като видяхме, че всички елени са здрави и че вещите не са повредени, ние се посмяхме на приключението си и решихме поради счупването на шейната да идем до най-близкото пасбище и там да пренощуваме. Изминахме още малко до началото на обширния скат, край Таринах, и отседнахме в една рядка гора. Някога отдавна тук е минал пожар — горски пожар. След него е успяла да израсте млада горичка от брези и листокапни борики. Старите листокапни борики, лишени от клони и кора, са най-хубавото топливо и ние изобилно се запасихме с тях, а освен това накладохме грамаден огън. Геологът и Алексей отидоха на най-близкия извор да промиват злато, а ние с водача приготвихме всичкият материал за поправките.

Стъмни се. Ние вечеряхме и се напихме с чай, а другарите все още не се връщаха. Реших да ги посрещна. Дневната студена мъгла беше изчезнала. Високо над планините в прозрачния въздух изгря луната. Скоро видях две тъмни фигури, които бързо идваха насреща ми.

— Навярно тук има златце — каза геологът. — Нали, Альоша?

— Да — обади се работникът.

Ние запушихме и мълчаливо стояхме, очаровани от лунната студена нощ, която покриваше заобикалящия ни свят с пласт искрящо матово сребро.

— Това не са ли вашите страшни върхове, Георгий Петрович? — запита геологът и показва нагоре по долината на Таринах.

В ляво от долината се виждаше група синкаво-сребърни назъбени върхове с много рязко изпъкващи очертания. Дълбока черна сянка скриваше полите на върховете, а студената светлина на високата луна чертаеше несъществуващи пропасти и удълбочаваше далечния фон. Сякаш гигантски сребърен трион висеше във въздуха, без да се опира на нищо. Отделно от другите се издигаше един висок кулообразен планински връх, с три зъбци отгоре, който бях забелязал още преди. Този тризъбест връх сякаш се допираше до луната, под лъчите на която светеха скалистите ребра и ледените склонове на южната му страна.

— Ето и едно хубаво име за вашия планински връх, — отново наруши мълчанието геологът. — Връх „Подлунен“. Виждате ли, опрял се е със зъбците си в луната...

— Много добре — съгласих се аз, като насочих компаса към върха и взех втора засечка.

Сега разстоянието до върха се уточни и той ще бъде нанесен точно на картата...

Работите по поправката на нартата завършиха към пладне и като се изтегнахме в палатката, ние почивахме и обсъждахме по-нататъшния път. Разчитахме за три дни да стигнем до Чарската котловина и за два дни — по котловината до селището. Пет дни — и ще можем да спим в дома на факторията, ще си позволим разкоша да се съблечем, ще ядем, както трябва...

Решихме малко да се поизлежим, преди да сгънем палатката, и лежахме, като си споделяхме мечтите за скорошното пристигане в селището и за малката почивка.

Нашите мечти бяха прекъснати от неочаквани звуци — хрущене от бяг на елени, скърцане на нарти и човешки глас. След безлюдното на скованата от студ тайга появата на човек ни се видя като чудо и всички освен мене изскочиха от палатката, като пътъом си нахлупваха шапките. Аз останах на мястото си, както подобава на началник, който е изпитал всички видове беди и радости на тайгата. Скоро през вратата на палатката, като се наведе, влезе непознат човек, а след него влязоха и спътниците ми. Влезлият седна при печката, подви крака, горделиво дигна глава, удари се в гърдите и високо каза:

— О-хо! Улахан тайон (голям началник).

Аз спокойно и внимателно го погледнах, и той, като се смути, наведе глава и затърси лулата си. Беше висок стар якут, необикновено слаб. Големите ястребови кръгли очи, гърбавият нос, хлътналите бузи и тясното лице с островръха брадичка напомняха Дон Кихот и рязко се отличаваха от обикновения якутски тип.

Предложих на стареца тютюневата си кесия и смигнах на Алексей да сложи на печката пресен чай и месо: щом е „улахан тайон“, ще го приемем с подобаващо уважение. Като помълчах, колкото го изискваше благоприличието, аз произнесох обичайната формула:

— Капсе, тогор (разказвай, приятелю).

— Со-охк, ен капсе (не, няма какво да разказвам, ти разказвай) — проточи старецът.

Ние си разменихме още няколко традиционни изрази по якутски; после старецът неочаквано заговори на руски, като сигурно намери, че неговият руски език е по-добър от моя якутски. Якутът ме разпитваше с голям интерес за пътуването, като одобрително кимаше с глава, когато споменах имена на особено трудните места по пътя. На няколко пъти старецът се опита да ме позакачи по познаване особеностите на

местната природа, но благодарение на големия опит в странствуванията ми аз се оказах на нужната висота. Подадох му чашка спирт, той изяде хубавата вечеря и малко омекна, като изгуби надменността си. Каза, че ще ми покаже „такова нещо“, каквото навярно не съм намирал тук. Старецът бързо излезе от палатката и се запъти към двете си нарти.

— Познаваш ли този старец? — попитах Габишев.

— Познавам — отговори водачът. — Негово презиме Килчегасов, ловец добър, всяка место знае.

Старецът се върна в палатката и аз прекъснах разпитванията.

— Такова видял на Токко? — с хитра усмивка попита старецът и ми подаде тежък къс от мамутов бивен^[8].

Обясних на стареца, че това е бивен на мамут, и с ръка описах във въздуха дъга, като го показвах в цял вид. Килчегасов се опечали, като видя моята осведоменост, а когато му казах, че сигурно е намерил бивния зъб в някой покрит от водата бряг, съвсем се натъжи.

— Много знаеш, началник, такъв човек малко има — поклати той с глава.

Поласкан от признанието на стареца, аз му разказах за островите в устието на Лена, гдето бивните зъби на мамутите просто се търкалят по земята, размесени с кости на китове и довлечени от морето отломки от стъбла на дървета. Якутът внимателно ме изслуша, плюна и се приближи до мене, сякаш се реши на нещо.

— Тебе умен човек, началник, опаче наши ловци също знаят нещо — нещо тебе не знаеш. Аз знам връх, къде такъв мамут рога като гора лежи. Него опаче не крив, какъв намерил, а прав — малко-малко крив.

— Това е интересно! — учудих се аз.

Килчегасов протегна ръка за тютюневата кесия. Като запуши, той дигна лице нагоре, сякаш си спомни за нещо.

— Мой баща брат дивеч гонил, ходил много далече там — Килчегасов махна с ръка на изток, — видял, после разказвал. Ти чувал, опаче? — обърна се той към водача.

— Чувал, мислил — лъгал — равнодушно се обади Габишев.

— Опаче не лъгал, него парче рога, края, донесъл, аз сам гледал.

— Где е този връх? — запитах стареца.

— А ако близко — идеш гледаш?

— Разбира се, ще ида — кимнах аз.

Минутна пауза и колебанието, което се беше изписало върху лицето на стареца, изчезна. Той решително се обърна към мене:

— Карта твой още покажи.

Разгърнах голямата си карта, на която едва вчера бях отбелязал мястото на „Подлунния“ връх.

— Ето тука, между главата на Чирода и главата на Токко, много голям връх, истинска грамада.

— Вярно! — обадох се аз, но старецът не обърна никакво внимание на възклицанието ми.

— Главата на Чирода и Чиродакан близо има най-голям връх — като висок пън. — Ние с геолога се спогледнахме, като познахме в сполучливата дума на стареца вчерашния си кръщелник — „Подлунен“ връх. — Този връх стои самотен един, тука по-близо глава на Токко. Дясно на връх има висок равен чист място — все едно маса. Това място рога, опаче, и лежат. Там още има дупка голям, и там също рога.

— А как е оттука, далеч ли ще е? — запитах, като пламнах от любопитство.

— Това място не далече-е — проточи старият якут. — Таринах тръгнеш, глава Таринах дясно отиде, ляво отиде Ичончокит. Ичончокит глава тръгнеш на среден превал, там по-ниско равен място, опаче, мъничек изворче. Този изворче среща се Талумацит, Токко глава, оттам наляво видиш малка рекичка... Кивета скала реже — все едно нож. Опаче Кивета върви този плоско място... — Килчегасов помисли и каза: — Верста деветдесет ли, сто ли има...

Старецът млъкна, млъчахме и ние. Само дървата в печката глухо пращяха. Аз обмислях възможността да предприема пътуването в страни, по мъчнопроходима местност, при почти изчерпани продоволствени запаси. Геологът изчаквателно ме поглеждаше, като с нищо не издаваше чувствата си. Габишев се обърна към стареца с някакъв въпрос по якутски и те двамата тихо заговориха. Улових само няколко познати думи: „голям праг... пасбища много... нарти не ще минат... дяволи много...“

— Где са тези много дяволи, Габишев? — намесих се в разговора им.

Знаех, че под думата „дявол“ тунгусите и якутите подразбират необяснимите от тяхна гледна точка природни явления.

— Това място аз чувал, там дяволи много — потвърди водачът, — опаче още голям праг има, там смърт близко ходи.

— Какъв праг? Рекичките са съвсем мънички.

— Това не рекичка: праг голям — цял път.

Досетих се, че става дума за ригел — отвесна издадена скала, която понякога прегражда напреко ледниковите долини. Продължавах да се колебая, без да се издавам. В края на краищата сто километра в един край със сибирски мащаб са дребна работа. Въпросът бяха излишните дни, които трябваше да се прибавят към петте, които ни отделяха от почивката в селището. Едва ли щеше да ни се случи отново да попаднем в тази недостъпна област.

Погледнах Килчегасов.

— Ще дойдеш ли с нас до онова място?

По оживлението на спътниците ми видях, че са разбрали решението ми. Старецът размисляше, като посмукваше лулата си. Без да го карам да бърза, запитах геолога:

— Как мислите, Анатолий Александрович?

— Е, ясна работа, ще се покатерим, ще погледнем, — обади се той одобрително.

— А ти, Алексей, какво ще кажеш? Ще стигне ли храната за десет дни?

— Точно ще стигне: чувал сухари има, чай има, че и пет кутии боб...

След като размисли, старецът се съгласи да ни придружи. Сега беше ред на Габишев.

— Какво, Василий, ще дойдеш ли? — запитах аз. — Товара ще оставим, товарните нарти ще оставим, само елените ще подкараме с нас.

Водачът дълго време невъзмутимо подъвкваше лулата си, като беше навел глава и гледаше в земята. Като собственик на елените, от неговото съгласие зависеше много.

— Ще дойдем, началник, — спокойно отговори якутът и също тъй невъзмутимо добави: — Опаче, ние загинем, аз мисли...

Аз силно стиснах ръката на този славен якут, който смяташе нашето предприятие за опасно и все пак спокойно отиваше срещу тази опасност. Невъзмутимото спокойствие в борбата с природните сили е

една от многото привлекателни черти на тунгусите и якутите, тези деца на тайгата.

До вечерта обсъждахме предстоящия път. През нощта имахме пети квартирант в палатката. А на сутринта бързо слязохме в долината на Тарин, опънахме запасната палатка и наслагахме в нея сбирките, непотребния товар и излишните нарти. После обърнахме гръб на желаната Чара и тръгнахме към страшните върхове при изворите на Таринах. По широката долина на реката се струеше бяла мъгла от многобройните поледици. „Тарин“ по якутски значи поледица. Понякога под снега имаше малко вода, а понякога нартите разрязваха като лодки сивата неподвижна вода или затъваха в празнините под леда. На някои места ние с викове препускахме, като карахме елените с всички сили по тънкия, огъващ се лед. Като бързахме, за един ден изминахме голяма част от пътя и опряхме до отвесна стена, която преграждаше долината — знаменитият праг-ригел, около четвърт километър висок. В дясно коритото на реката врязваше в края на прага тесничък пролом. През него, извивайки се надолу, се спускаше грамаден ребрест леден стълб, по който тук-таме се стичаше вода и се извиваше едва забележима пара. По-наляво голите жълти скали образуваха непристъпна стена, стръмно спускаща се на едно място. Само тук можеше да почне изкачването. Сутринта три чифта най-силни животни влачеха облекчените нарти. Всеки чифт мъкнеше нагоре едного от нас, а другия подигаше и подбутваше нартата. Запасните елени вървяха след нас въпреки страха, който им вдъхваше стръмнината на нагорнището. Бавно-бавно се изкачихме нагоре по тази стена, видът на която би накарал дори опитен човек да се откаже от мисълта да вмъкне шейна по нея. Почти при самия връх на стръмнината, гдето нагорнището ставаше особено стръмно, геологът се подхлъзна и се търкулна надолу върху елените. Голямото черно животно го подхвана на рогата си и в безумен страх с два силни скока стигна горния край на стръмнината. Там, върху една просторна площадка, ние всички, без изключение се струполихме — елени и хора, едва живи от изнемога.

— Това се казва праг, ама па и праг ли е! — извика Алексей. — Страх те обзема, като погледнеш надолу... А ако някой полети надолу?

— От нарта един клечка остане, а тебе една черен дроб долу стигне — невъзмутимо отговори водачът.

Оставаше да пресечем реката и да тръгнем нататък по дясната страна на долината. Това изглеждаше съвсем просто, но и тук внезапно изникналата опасност ни показва, че всяка секунда трябва да бъдем нащрек. Прясната поледица върху леда на рекичката беше образувала гладка и плоска тумба, едва-едва поръсена със сух сняг. Щом се изкачихме на тумбата, елените се заплъзгаха. Скочилите от нартите хора сами се плъзгаха и падаха и нямаха сили да задържат впряговете. Аз съобразих, че всички ние неудържимо се плъзгаме към края на ледената пропаст, където замръзнал водопад се спускаше в тристаметрова дълбочина... Разнесе се високият звънлив глас на водача: „Дръж се, смърт близко ходи!“ В страха си за съдбата на другарите аз се хвърлих напред, вкопчих се за задната част на най-далече плъзналата се нарта, подхлъзнах се пак и паднах. Деветдесетте килограма на моето живо тегло, които се сгромолясаха върху новия лед, пробиха голяма дупка в него и по този начин най-последно получих твърда опора. Въпреки водата, която напои подплатените ми панталони, аз държах проклетата нарта, докато спътниците ми се справиха с елените и ги обърнаха право назад от пропастта. Като се добрахме до устойчив сняг в дясно, ние подгонихме елените по-далече от това опасно място.

Нощувахме вече в Ичончокит. От сутринта светли леки облаци застлаха цялото небе с плътна покривка. Невидимото слънце пращаше силна светлина, която се раздробяваше в облаците и се отразяваше от снега. Тази светлина изглаждаше всички грапавини, изопачаваше перспективата и менеше очертанията на предметите, като много затрудняваше пътуването. Килчегасов и водачът само се мръщеа, плюеа и ругаеа, като виждаха в тази лъжлива светлина една от особеностите на дяволското място.

Накрая спускането от възвишението свърши. Котловината, в която се спуснахме, беше малка. От всички страни я заобикаляха върхове, острият на които се губеа в млечно-бялото покривало, което закриваше небето. Право пред нас се издигаха почти отвесните стени на планински гребен, който закриваше целта ни — онова място, за което разказваше Килчегасов.

Когато опънахме палатката и се запасихме с дърва, нашите якути се заловиха за някаква неразбираема работа. Отсякоха високи пръти, закачиха за тях някакви парцали и заострени дъсчици и ги наредиха около лагера, като ги закрепиха в замръзналата земя с камъни и ледени

буци. Както узнах, това беше защита срещу дявола. И в същност той не закъсня да се появи наскоро. Едва здрачът в котловината започна да се сгъстява, ние чухме страшен писък, скърцане със зъби и гръмлив смях, които се смениха със заглушен рев. Подхванати и умножени от необикновено силното ехо, тези звуци ми направиха такова силно впечатление, че аз се изплаших, както изглежда, повече от якутите, които очакваха появяването на дявола. Геологът изскочи от палатката с пушка, но не видя нищо в угасващата лъжлива светлина.

— Ето ги! — изведнаж завика Алексей, който също бе излязъл навън, и показва някакви петна, които се движеха над ниските клони на изкривените брези и които почти напълно се сливаха със синкаво-сивото трептене на въздуха.

Геологът дигна пушката, дълъг пламък изскочи от цевта, а след това се разнесе такъв потресяващ гръм, че всички се вцепенихме. Гръмът се засили; като утихваше след това, той се отдалечаваше все повече и повече и се пръсна по планините като вест за дръзкото втурване на човека. Недалече нещо падна в снега и почна да се мята. Геологът се спусна натам и донесе една грамадна кукумявка. Тя по-скоро приличаше на бухал, само млечно-белите ѝ пера бяха изпъстрени с черни петна и ивици по крилете, гърба и горната част на главата. Алексей тържествено занесе кукумявката на водачите, които бяха останали в палатката: ето, казва, вашите дяволи, гледайте! Но той изглежда малко убеди якутите, които заявиха, че тук ще има още много дяволи.

Вмъкнахме се в палатката и почнахме да обсъждаме плана за утрешния поход към върха с мамутовите бивни. По недостъпната лятно време долина на рекичката Кивета ние, според уверенията на Килчегасов, трябваше, след като изминем петнадесет километра, да излезем на „чисто място“ и оттам да се изкачим на платото с бивните. Водачът не се решаваше да дойде с нас: болните крака не позволяваха това на Килчегасов. Алексей решихме да оставим с якутите. Всичко се нареждаше така, че само аз и геологът можехме да се впуснем в това пътуване.

Току-що се готвехме да заспим, когато наоколо отново всичко загърмя. Глухите удари и зловещото буботене завършиха с адски дълго нестихващ тътнеж. Погледнах геолога, като мислех за лавина. Геологът спокойно каза:

— Скала се срути, Георгий Петрович. Тук склоновете са необикновено стръмни поради големите скорошни размествания на пластовете, тъй че навярно често стават срутвания... А на това отгоре има и необикновено ехо, в което се крие и целият дявол.

Ние весело се разсмяхме и бързо се мушнахме в спалните чували.

През нощта отслабналият през последните дни студ почна да се усилва. Появи се много неприятен вятър. Той духаше точно в моята стена на палатката, като се промъкваше в спалния чувал и замразяваше обърнатата ми към стената страна. Събудих се от студ, но още дълго лежах, като се борех със сънливостта и мързела да стана и да запаля печката. Най-после все пак изскочих от спалния чувал и треперещ от студ запалих приготвените запалки, а сам се свих при печката, в очакване животворната топлина. Дървата пращяха и бавно се разпалваха. Аз седях и мислех за утрешния поход, когато изведнаж ясно чух тежки стъпки — тромав тропот на грамадно животно. Стъпките се приближаваха към палатката, сетне я заобиколиха. Алексей, който спеше много леко, се събуди и разбуди геолога. Тропотът се поднови, близък и страшен. Грабнах винчестерката си, която против обичая си бях взел в палатката, за да се стопли, а в случай на нещо и да опитам върху дявола действието на оловния куршум от 351 калибър. Геологът и аз бързо изскочихме от палатката, за което трябваше да прескочим през водачите, които се бяха завили през глава в одеялото и упорито не желаеха да станат. Небето се беше очистило. Нащърбената луна се кривеше над зъберите на върховете. По равния сняг не се виждаха никакви следи, колкото и да налягахме зрението си. Студът проникваше до костите и ние скоро се върнахме в палатката. При моето появяване Габишев се понадигна, седна и разтревожено запитва:

— Е, какво видял?

— Нищо.

— Така... И утре никакъв следа не намериш.

— А какво беше това според тебе?

— Тукашен господар ходи.

— Какъв господар?

— Какво тебе не разбираш? — разсърди се якутът. — Господар казах.

Дигнах рамене и престанах да го разпитвам — отчасти и затова, че сам не можех да разбера какво беше това грамадно животно, което

скиташе около палатката.

Предутринната мъгла още изпълваше котловината, когато при светлината на свещта аз и геологът почнахме да се готвим за път. Решихме да оставим пушките — пътят беше дълъг и трябваше да вървим съвсем без багаж, за да можем да донесем събраните образци. Револверът и ножът за мечки ни замениха винтовката и брадвата. И все пак нашият товар стана чувствително тежък с анероида^[9], фотоапарата, картографния планшет и хранителните припаси. Докато се приготвявахме и закусвахме, се съмна. Водачът обиколи палатката заедно с Килчегасов и каза, че няма никакви следи освен следите на елените ни...

Ние тръгнахме на път и бързо пресякохме котловината. Синият сняг звънко скърцаше под нашите унти.

— Пак е под шестдесет — недоволно каза геологът, като дърпаше към устата си края на шала.

След половин час достигнахме клисурата на Кивета и навлязохме в нея. Там беше още тъмно и ние извървахме няколко километра в пепеляво-сивия здрач, преди слънчевите лъчи достатъчно да осветят клисурата. Изгледът на клисурата беше необикновен. Ние неволно говорехме полугласно, сякаш се страхувахме да не оскърбим някак тукашния „господар“. Клисурата, средно, беше широка не повече от четири метра. Гладките въглено-черни стени се издигаха отвесно на четиристотин метра. Понякога стените се сближаваха горе или съвсем се съединяваха, като образуваха арки и тунели, в които цареше гъст мрак. Огромни трупи, ожулени и разнищени, бяха здраво забити напреки на клисурата, на четири-пет метра над главите ни, като показваха нивото на пролетната вода. В стените на клисурата водата беше издълбала дълбоки ниши и ями — воденични казани; в тях лежаха естествено валчести камъни с диаметър на автомобилно колело.

Замръзналото корито на реката се спускаше постепенно, на падове. Поледицата заемаше цялата ширина на клисурата, тъй че скоро торбазите^[10] ни се измокриха и се обърнаха в буци лед, по които от време на време ожесточено удряхме с тоягите. Заледените торбази страшно се плъзгаха по ледените падове, а тези падове ставаха все по-стръмни. В друго време — не през зимата — рекичката представляваше от себе си ревец водопад и никакви сили не биха ни помогнали да минем тук лете, пролет или есен. Тишината и теснотата на клисурата,

черният цвят на стените ѝ — всичко това действуваше малко угнетително. Ние вече бяхме извървели около десет километра нагоре по клисурата, когато тя зави на юг, и през някаква пролука между надвисналите отгоре склонове проникнаха слънчеви лъчи. Тук стръмната стена се беше срутила и скалите, които образуваха клисурата, се показваха в прясна чупка. Това бяха слюдести шисти от дребна златиста слюда. Също като късове сребърна или златна коприна те пламтяха в слънчевите лъчи по стените на клисурата, като съвсем я преобразяваха. Златни и сребърни буци лежаха навсякъде по прозрачния изумруден лед. Още четири километра по падовете и ние излязохме на малка кръгла полянка, обрасла с кедри и засипана с големи камъни. В ляво, сега ясно видим на чистото небе, се издигаше връх „Подлунен“ подобно чудовищна каменна кула, като закриваше от нас целия североизток. Напреде се виждаше права, сякаш отрязана с нож стръмна издадина. Един час бързо ходене — и ние, облени в пот под тежките дрехи, се изкачихме горе на тази сто метра висока стръмнина, но не видяхме нищо освен гранитно възвишение, което преграждаше по-нататъшния ни път. Възвишението беше ниско и ние лесно преодоляхме и тази последна преграда. От гребена на възвишението пред нас се разкри целта на тежкия ни път — малко плато с изпъкнала повърхност, заобиколена с редки конусовидни връхчета. Изпъкналата повърхност на платото беше почти лишена от снежна покривка. Малко по-далече, зад грамадните кедрови храсти, се виждаха няколко остри блокове от светъл гнайс, наредени чудно правилно във формата на буквата П.

Като се промъкнахме с мъка през кедровите храсти, на една голяма поляна намерихме няколко слонови бивни — не на мамути, не извити в полукръг, а грамадни, слабо извити бивни, подобно бивните на най-големия африкански слон. Преброих четиринадесет къса. Най-големите бяха до три метра дълги. Слоновата кост беше почерняла и откъм задните краища се беше разпаднала на малки късчета. Зъби и кости нямаше. От хълма видяхме в центъра на платото още един голям куп слонови бивни, които лежаха като натрупани дърва и заемаха голяма площ. С радостни викове ние затичахме напред, като се надпреварвахме един друг. Тук имаше няколко стотни бивни. Между тях тук-таме стърчаха грамадни кости, които мигновено се разпадаха, щом се допиряхме до тях.

Близо до върха на хълма, между остриите камъни, се виждаше дълбок ров: дали това не е „дупката във върха“, за която споменаваше Килчегасов? В левия край на рова открихме широк затрупан вход и пропълзяхме вътре. Отначало трябваше да се катерим под ниските заледени сводове някъде нагоре, после бързо се изтърколихме надолу и се намерихме в непрогледна тъмнина. За щастие в туристическата раница на геолога се намери парче свещ, на което беше писано по-сетне да ни направи още една грамадна услуга. Пещерата беше голяма, с няколко високи коридори. По пода изпод леда се подаваха животински кости. Ние навлязохме в най-високия коридор и в същата минута едновременно изпуснахме вик на учудване. По гладките отвесни стени на пещерата, при светлината на свещта, се виждаха груби, грамадни изображения на животни, направени или с резки черти, или с великолепно запазени бои — черна и червена. Тези рисунки бяха направени много точно и вярно и с удивителна наблюдателност. В колебливата светлина на свещта те изглеждаха като живи. Извън себе си от учудване, аз гледах как върху черните стени се разгръща животът на Африка. Ето грамадни слонове с разперени като крилете на прилеп уши, антилопи, лъвови. Ето глави на двуроги африкански носорози...

— Дявол да го вземе, та нали слоновете и носорозите са африкански! — извиках аз.

Ние намирахме все по-нови рисунки. Ето петниста хиена с полегат гръб, жирафи, зебри с черти. Африка в сърцето на окованите в студове сибирски планини! В пещерата беше сравнително топло. Аз забравих мокрите заледени торбази; беше ми горещо, сякаш до мен се бе допрял знойният пламък на африканското небе.

Отивайки по-нататък, ние открихме две ниши, запълнени със слонови бивни. Тук бяха събрани особено големи, дълги до четири метра. Наредени на фигури, като дърва, те поблясваха с гладката си ту черна, ту жълта повърхност, когато върху тях паднеше светлината на свещта.

Аз се увлякох и се бях затичал по друго голямо разклонение на пещерата, но геологът ме спря, като ми напомни, че е вече три часа.

Най-много след час и половина щеше да се мръкне; трябваше да бързаме. Беше опасно да нощуваме с мокри дрехи в това негористо място, при шестдесетградусов студ. Все пак още половин час ние продължихме да търсим някакви остатъци от онези, които са живели тука и които са рисували африканските животни. Като разбирахме грамадното значение на нашето откритие, искахме да узнаем колкото се може повече за тайнствените жители на пещерата, но освен два каменни върха на копия и още някакъв неизвестен мен костен инструмент не намерихме нищо друго.

Слънцето се беше вече спуснало ниско зад планините, когато ние, натоварени с образци от зъби и бивни, се изкачихме върху гребена на гранитното възвишение и за последен път обгърнахме с поглед необикновеното място. Бърз поток от мисли се пронесе в моя мозък. Аз си спомних за великите преселения на африканските животни в Азия, за това, че преди ледения период в Задбайкалия и част от Монголия е било гореща степ, гдето са живели щрауси, антилопи и жирафи. Сега разбрах, че аз съм намерил крайния североизточен преден пост на Африка — мястото, докдето преди ледения период е достигнала преселническата вълна на африканския живот.

Беше се случило наистина нещо необикновено: тъгувайки за Африка в студените клисури на Сибир, аз открих в тях късче земя, която в древността е била Африка и която се е запазила непокътната от онова време. Кои са били тези тайнствени древни хора, които са рисували животните? Ако те са живели преди ледения период, значи принадлежат към много древна раса. В същото това време тази раса е била вече сравнително много развита, ако се съди по рисунките върху стените на пещерата. Засега не е известна такава раса в Сибир и изобщо в северните страни. В правилното нареждане на каменните блокове аз открих голяма прилика със загадъчните съоръжения от грамадни камъни, които често се срещат в Централна и Източна Африка. Да, най-вероятно е, че тези хора са дошли тук от Африка подир потока преселващи се животни — древна раса от художници и смели ловци на гигантски слонове.

Мълчаливо ние се спуснахме долу и тръгнахме към рекичката, към началото на клисурата, където бяхме оставили събраните в нея образци от минерали. Геологът ме попита какво мисля за нашето

откритие. Разказах му за размишленията си и той се съгласи с моите предположения.

— Да, аз също мисля, че тези кости и рисунки са по-стари от тукашните земни издигания и вледенявания — каза той, — пещерата е промита във варовниците от някакви води, а сега на тази височина где ще намерите толкова вода? Когато в цялата тази грамадна област пластовете се размествали и е започнало вледеняването, което е станало преди около петдесет хиляди години, земната кора тук е била разцепена на отделни участъци. Едни са се издигнали нагоре и са образували планинските гребени, а други са хлътнали, като са образували котловините. А този връх, който открихме — с една дума малък участък от древната почва — е бил издигнат малко по-високо от другите и не е претърпял вледеняване и подкопаване от вода. В същото време той не е бил толкова нисък, за да го затрупат морените и конгломератите. Затова всичко по повърхността му се е запазило непокътнато, разбира се, като не се смятат атмосферните влияния.

С това нашите научни разсъждения прекъснаха. Настъпилата нощ ни накара да съсредоточим всичкото си внимание върху пътя. При входа на клисурата взехме оставените камъни и навлязохме в пълен мрак. При този нощен поход в клисурата на Кивета, струва ми се, че за първи път през многогодишния си скитнически живот попадах в такива лоши и тежки положения. Ние постоянно затъвахме във водата под поледицата. Все повече лед се натрупваше по торбазите ни. С тежкия товар на гърба беше мъчно да се върви по гладкия лед, а при падовете на замръзналите водопади ние падахме и се търкаляхме надолу. Скоро и дрехите ни се покриха с лед. Цялото тяло бе натъртено. Не зная колко километра изминахме по този начин но най-после спряхме, безсилни да продължим пътя. И в същото време ние знаехме, че трябва да вървим по-нататък — дългата почивка без огън ни заплашваше с гибел. Не беше възможно да се накладе огън — наоколо имаше само скали и лед. Изведнаж си спомних за свещта. Какво щастие, че не бях хвърлил угарката, след като разгледахме пещерата! В неподвижния въздух свещта можеше да гори като в стая. С мъка запалихме замръзналия фитил и тръгнахме нататък, като подред носехме свещта във високо вдигната ръка. Сега ледените водопади на Кивета станаха по-малко страшни — можехме внимателно да се плъзгаме и да се търкаляме по тях. Остатъкът от дебелата „пътническа“ свещ изтрая почти цял час.

Когато мракът отново ни обгърна, до края на клисурата оставаше още малко. Късната луна увисна над върховете, като осветяваше дясната стена на черния коридор високо над нашите глави. Мина доста време, преди черните стени да се разстъпят и ни пуснат на свобода в сребристото снежно поле. Сега до палатката оставаха най-много четири километра, но и тук нямаше гора, а следователно и тука беше невъзможно да направим почивка. Аз извървах не повече от половин километър по котловината и изведнаж почувствах, че свръхнапрегнатото ми сърце отслабва. Мъчен път, почти цяло денонощие на шестдесет градусов студ, в мокри тежки дрехи, с товар на гърба, свръхчовешко напрежение при слизането по клисурата и на всичко това отгоре невъзможност да се диша дълбоко, защото дробовете не поемаха ледения въздух...

За учудване ли е, че дори двама такива калени мъже като геолога и мене почнаха бързо да отпадат към края на пътя? В отговор на предложението ми да хвърлим тук раниците с образците и с цялото друго снаряжение, геологът направи това, без да губи нито секунда.

Ние едва се влачехме по шумно хрускащия сняг, като се ободрявахме един друг. Силите ни намаляваха при всяка крачка. Още половин километър, един километър — геологът залитна, падна на ръце и крака и седна, като дишаше тежко. Като се борех със слабостта, аз се приближих до него и го уговорях да стане, да продължи пътуването. Той отговори, че сега всичко му е безразлично, че не може да върви по-нататък. И все пак аз го заставих да се вдигне и тръгне. Но след няколко стотин метра усетих, че и сам аз не мога да се движа. С грамадно усилие на волята аз се заставих да отброя двеста крачки, после още сто, после петдесет и след това също като геолога рухнах в снега. Блажен покой ме обзе. Да спя, да спя — нищо повече!... Слабо ми се мярна мисълта, че да заспя, значи да умра... И аз се разсърдих, когато чух много силен тропот. Връщаше се геологът, връщаше се животът, връщаше се нетърпимата необходимост да стана и да вървя. Не помня още колко време вървахме рамо до рамо, като се страхувахме да се отделим един от друг, като се страхувахме да помислим за почивка...

Настъпих тънко клонче или клон, скрит под снега. Необикновено силният звук на счупения клон стигна дори до угасващото ми съзнание. Внезапно си спомних всичко: и чудовищния гръм на срутването, и шумния тропот на вчерашния нощен гост, и гръмливите стъпки на

геолога... Спрях се, скъсах твърдата като кора ръкавица и измъкнах револвера. Обикновеният броунинг изгърмя като топ. Звукът се разнесе по долината като буботеща вълна. Още веднаж и още веднаж повторих гръмливия си повик, докато не чух усиления от ехото викове. Мушнах револвера в джоба и като едва разтворих свитите си пръсти, се отпуснах на колене до геолога.

Ние задрямвахме, но бяхме събудени от приближаващ се тропот: към нас бързаха двамата якути и Алексей. Като чули изстрелите ми, те веднага се сетили каква е работата. Алексей донесе в пазвата си манерка с горещ чай и шише ракия. До палатката ни доведоха под ръка и ние заспахме дълбоко, без да се събличаме. Алексей скоро ни събуди, за да ни нахрани и ни нагласи да легнем, както трябва. А на сутринта ние вече съвсем бяхме дошли на себе си. Хранителните припаси бяха на свършване и за радост на якутите, решихме бързо да напуснем котловината, дори без да подредим образците, които якутите бяха донесли призори. Искахме да посрещнем Новата година в не тъй тъжно място.

Габишев се приближи до мене, като смутено се усмихваше, почака, докато свърша връзването на нартата си и тихо каза:

— Аз разбрал какъв господар през нощ ходи, Килчегасов също. Това звук толкова силно тук, това елен наш ходи — негов следа бил...

Водачът весело се засмя, намигна ми и отиде към нартата си.

Обратно, по познатия отъпкан път, ние се движехме много по-бързо.

Вторият ден на новата 1936 година ни завари съвсем близо до долината Чара. Елените леко тичаха по оставените от Килчегасов следи. Алексей пееше жална песен за това „как идет бодайбинец-старатель по Витиму в ужасный мороз^[11]“. Нартата се носеше и люшкаше под мене, слънцето весело блестеше по бялата лента на замръзналата река...

С тези думи на Балабин се затвори кръгът на нашите спомени за необикновената съдба.

[1] Нарта — шейна, направена цялата от дърво, с прътени странки за впрягане на елени. ↑

[2] Фактория — място в отдалечените промишлени райони на СССР, отдето ловците се снабдяват с оръдия, материали и др. и гдето

продават лова си. ↑

[3] Унти — за източен Сибир е същото, каквото са и торбазите, а именно: високи леки бутуши от кожа на еленови или лосови крака, с козината навън. В далечния изток унтите, за разлика от торбазите, се шият от оцавена кожа. ↑

[4] Засечка — в окомерната снимка посоката, взета по компаса към някой предмет. ↑

[5] Кабарга — преживен бозайник от рода на елените. ↑

[6] Тохто! — стой! (по якутски). ↑

[7] Спирачен елен — към товарните нарти без никакъв човек за тях за спиране по надолнищата се вързват отзад свободни запасни елени. ↑

[8] Бивна — издаден напред зъб на слон и мамут. ↑

[9] Анероид — металически барометър за определяне на височини при изследванията. ↑

[10] Торбази — високи меки ботуши от кожа на елен или лос, с козината навън. ↑

[11] Идет бодайбинец-старатель по Видиму в ужасный мороз — Върви бодайбинецът-златотърсач по Витима в ужасен студ (нар. песен).
↑

Издание:

И. Ефремов. Пет румба

Разкази за юноши

Народна младеж, издателство на ДСНМ, София, 1949

Редактор: А. Каралийчев

Уредник: Б. Дечев

Коректор: Н. Пимпирева

Корица: Сергей Петров

Превел от руски: Любен Велчев

Печат „Народна младеж“

Тираж 8,000

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.